

A dark silhouette of a person wearing a long, flowing coat or robe, standing with their back slightly turned. The figure is set against a solid orange background that occupies the left half of the image.

VASI HONISMERETI és HELYTÖRTÉNETI KÖZLEMÉNYEK

2019/2

ქუთაისის პირველი რომაი კათოლიკოს ტაძარი

დასრულებულია 1898 წლის აგვისტოს 16-ს. *გ. მ. მ. მ.*

**VASI
HONISMERETI és
HELYTÖRTÉNETI
KÖZLEMÉNYEK**

2019/2

VASI HONISMERETI és HELYTÖRTÉNETI KÖZLEMÉNYEK

2019/2

A VAS MEGYEI HONISMERETI MOZGALOM FOLYÓIRATA

ALAPÍTÁSI ÉV: 1974

Kiadja:
A MAGYAR NEMZETI LEVÉLTÁR
VAS MEGYEI LEVÉLTÁRA

Szerkesztő:
KÓTA PÉTER

Szerkesztőbizottság:
BARISKA ISTVÁN
FEISZT GYÖRGY
KISS GÁBOR
M. KOZÁR MÁRIA
MURBER IBOLYA
PETHŐ GYULA
SZALAINÉ BODOR EDIT
TILCSIK GYÖRGY
TÓTH KÁLMÁN
ZSÁMBOKI ÁRPÁD

Felelős kiadó:
MELEGA MIKLÓS

Szerkesztőség és kiadóhivatal:
Szombathely, Hefele Menyhért utca 1.

Telefon: (94) 514-800

Szövegszerkesztés: Németh József
Olvasószerkesztő: Takóné Hoós Ildikó

Nyomda: Pátria Nyomda Zrt., Budapest
Felelős vezető: Simon László vezérigazgató

HU – ISSN 1219-2783

A folyóirat számai elérhetőek a világhálón:

<https://mnl.gov.hu/mnl/vaml/>
vasi_honismereti_es_helytorteneti_kozlemenyek

A borító belső oldalain

A felsőrönöki Szent Imre-templom tervrajza, 1898. (MNL VaML
A Szombathelyi Államépítészeti Hivatal iratai. Műszaki iratok.
2. doboz), illetve **Kákonyi Asztrik OFM: Szállást keres a Szent Család**
(magánygyűtemény, Homokmégy) című festménye látható.

A KIADVÁNY MEGJELENTETÉSÉT TÁMOGATTA:

■ **Nemzeti Kulturális Alap**

nka
Nemzeti Kulturális Alap

E SZÁMUNK SZERZŐI:

- **Feiszt György**
főlevéltáros, nyugdíjas, Szombathely
- **Gál József dr.**
tanár, nyugdíjas, Szombathely
- **Halász Imre dr.**
történész, professor emeritus,
Budapesti Gazdasági Egyetem,
Zalaegerszeg
- **Kovács Eszter Katalin**
levéltáros, MNL Vas Megyei Levéltára,
Szombathely
- **Kováts Péter**
történész, referens,
Vas Megyei Kormányhivatal,
Ikervár/Szombathely
- **Nagy Ferenc**
műszaki vezető és építésvezető, nyugdíjas,
Szombathelyi Egyházmegye, Szombathely
- **Pál Ferenc dr.**
főlevéltáros, MNL Vas Megyei Levéltára,
Szombathely
- **Pál István dr.**
egyetemi adjunktus,
ELTE BTK Történeti Intézet,
Budapest
- **Szalainé Bodor Edit**
könyvtáros, igazgatóhelyettes,
Berzsenyi Dániel Könyvtár, Szombathely
- **Tóth Kálmán**
múzeumpedagógus, Savaria Megyei
Hatókörű Városi Múzeum, Szombathely

TARTALOM

- 5 ■ **Kováts Péter**
PROLETÁRDIKTATÚRA
ÉS EGYHÁZÜLDÖZÉS
A NYUGATI VÉGEKEN 1919-BEN
Gróf Mikes János szombathelyi
megyes püspök beszámolója

MŰHELY

- 10 ■ **Pál Ferenc**
MINDEN ÉRTÉKNEK
LEGYEN KÖZÖSSÉGE!
Interjú Varga Albin gencsapáti
művelődésszervezővel

ADATTÁR

- 15 ■ **Gál József**
SZÁLLÁST KERES A SZENT CSALÁD
– VASBOLDOGASSZONYBAN
- 27 ■ **Kovács Eszter Katalin**
SZŐLŐMŰVELÉS AZ OLADI HEGYEN
(1653–1950)
- 40 ■ **Nagy Ferenc**
A FELSŐRÖNÖKI SZENT IMRE-
TEMPLOM ÉPÍTÉSTÖRTÉNETE
- 56 ■ **Halász Imre**
A POLGÁRI KORI PÉNZINTÉZETI
HÁLÓZAT KIALAKULÁSÁNAK
KEZDETEI VAS MEGYÉBEN
2. rész
- 64 ■ **Pál István**
A JOGÁSZBÓL LETT OPTIKUS
Zseni Lajos, az egykori
kőrmendi ügyészségi nyomozó
– mint a hírszerzés ügynökjelöltje

IN MEMORIAM

- 72 ■ **Feiszt György**
DR. KISS MÁRIA
(1930–2019)

ESEMÉNYEK, HÍREK

- 74 ■ **Szalaiiné Bodor Edit – Tóth Kálmán**
KRÓNIKA
2019. január–december

INHALT

VSEBINA

Péter Kovács ■ 5

PROLETARDIKTATUR UND
KIRCHENVERFOLGUNG AN
WESTLICHEN ENDEN IM JAHRE 1919
Bericht des Diözesanbischofs zu
Szombathely Graf János Mikes

Péter Kovács

DIKTATURA PROLETARIATA
IN PREGANJANJE Cerkve
V ZAHODNI MADŽARSKI L. 1919
Poročilo sombotelskega škofa
grofa Jánosa Mikesa

WERKSTATT

DELAVNICA

Ferenc Pál ■ 10

JEDER WERT BRAUCHT SEINE
EIGENE GEMEINSCHAFT
Interview mit Albin Varga, dem
Bildungsorganisator zu Gencsapáti

Ferenc Pál

VSAKA VREDNOST
NAJ IMA SVOJO SKUPNOST!
Intervju s kulturnikom iz kraja
Gencsapáti, Albinom Vargo

DATENSAMMLUNG

GRADIVO

József Gál ■ 15

DIE HEILIGE FAMILIE
SUCHT UNTERKUNFT
– IN VASBOLDOGASSZONY

József Gál

SVETA DRUŽINA
IŠČE PRENOČIŠČE
– V KRAJU VASBOLDOGASSZONY

Katalin Eszter Kovács ■ 27

WEINBAU AM BERG IN OLAD
(1653–1950)

Eszter Katalin Kovács

VINOGRADNIŠTVO NA BREGU V OLADU
(1653–1950)

Ferenc Nagy ■ 40

BAUGESCHICHTE DER SANKT
EMERICHKIRCHE IN FELSŐRÖNÖK

Ferenc Nagy

ZGODOVINA GRADNJE CERKVE
SV. EMERIKA V KRAJU FELSŐRÖNÖK

Imre Halász ■ 56

ANFÄNGE DES NETZES DER
GELDINSTITUTE IM BÜRGERLICHEN
ZEITALTER IM KOMITAT VAS
Teil 2.

Imre Halász

ZAČETKI VZPOSTAVITVE OMREŽJA
MEŠČANSKIH BANČNIH INSTITUCIJ
V ŽELEZNI ŽUPANIJI
2. del

István Pál ■ 64

AUS JURIST OPTIKER
Lajos Zseni, der einstige Inspektor
der Staatsanwaltschaft in Körömend als
Agentenkandidat des Nachrichtendienstes

István Pál

IZ PRAVNIKA OPTIK
Lajos Zseni, nekdanji kermedinski
detektiv, kot kandidat
za obveščevalnega agenta

IN MEMORIAM

IN MEMORIAM

György Feiszt ■ 72

DR. MÁRIA KISS
(1930–2019)

György Feiszt

DR. MÁRIA KISS
(1930–2019)

TAGEBUCH, NACHRICHTEN

DOGODKI, VESTI

Szalaiiné Edit Bodor – Kálmán Tóth ■ 74

KRONIK
Januar–Dezember 2019

Edit Bodor Szalaiiné – Kálmán Tóth

KRONIKA
Januar–december 2019

PROLETÁRDIKTATÚRA ÉS EGYHÁZÜLDÖZÉS A NYUGATI VÉGEKEN 1919-BEN

GRÓF MIKES JÁNOS SZOMBATHELYI MEGYÉS PÜSPÖK
BESZÁMOLÓJA

■ Kováts Péter

A Magyarországi Tanácsköztársaság bukását követően hamarosan komoly igény mutatkozott állami részről a proletárdiktatúra alatti események, folyamatok rekonstruálására, a történelmi adatok összegyűjtésére. Ennek az igénynek – legalábbis a korszak kutatói számára – legismertebb gyakorlati eredménye a „Tanácsköztársaság történetére vonatkozó Adatok gyűjtésére szervezett Országos Bizottság” (TAGYOB) megalakulása, illetve gyűjteményének létrehozása.

A bizottság felállítását belügyminisztériumi tisztviselők kezdeményezték röviddel a kommün bukása után, és 1919. december 5-én jött létre a fővárosban, miután a kormány szeptember 18-i ülésén, a belügyminiszter előterjesztésére kormányzati feladattá nyilvánította az adatgyűjtést, a belügyminiszter felügyelete alatt.¹

A következőkben egy másik kezdeményezés Vas vármegyét, pontosabban a római katolikus Szombathelyi Egyházmegyét érintő két dokumentumát teszem közzé a korszak történelme iránt érdeklődő olvasók számára. Huszár Károly² vallás- és közoktatásügyi miniszter (a későbbi miniszterelnök) 1919 szeptemberében – azaz még a TAGYOB megalakulása előtt, bár a létrehozására irányuló szándéktól talán nem függetlenül – levélben fordult gróf Mikes János³ szombathelyi megyés püspökhöz, arra kérve a főpapot, hogy a minisztérium részére készítsen részletes beszámolót a Vas vármegye és Zala vármegye nyugati részét magába foglaló egyházmegyét a vörös diktatúra idején ért megpróbáltatásokról.

² Huszár Károly – eredetileg Schorn János Károly – (1882–1941) keresztényszociális politikus, 1919 augusztusa és novembere között vallás- és közoktatásügyi miniszter, november végétől 1920 márciusáig Magyarország miniszterelnöke. Eredetileg tanító volt, ilyen minőségében Sárváron is szolgálatot teljesített; több ízben volt a sárvári kerület országgyűlési képviselője.

³ Gróf zabolai Mikes János (1876–1945) 1912 és 1935 között szombathelyi megyés püspök. 1936-os nyugállományba vonulását követően 1939-től címzetes érsek.

¹ Németh Ildikó: „A Tanácsköztársaság történetére vonatkozó Adatok gyűjtésére szervezett Országos Bizottság” és működésének soproni vonatkozásai. In: Forradalmak sodrában. A Tanácsköztársaság Sopronban és Sopron vármegyében a kortársak szemével (1920–1921). Összeáll., bevez., jegyz. Dominkovits Péter – Németh Ildikó. Sopron, 2014. 9. p

(A miniszter bizonyára hasonló tartalmú levelet küldött a történetekben érintett valamennyi katolikus egyházmegye elöljárójának, és feltételezhetően a többi történelmi felekezet illetékes vezetőinek is.)

A két dokumentumnak – a miniszteri levélnek és a püspöki beszámolóknak – a jelen forrásközlés alapját képező példánya a Szombathelyi Egyházmegyei Levéltár gyűjteményében található meg, mindkettő egy helyütt, az Acta Cancellariae 4138/1919. jelzet alatt, *Egyházüldözés leírása* megjelöléssel, „címmel” (a Huszár-levél minisztériumi iktatószáma: 182690/1919. A – I. ü. o. szám). A beszámoló példánya kézírással – nem Mikes püspök kézíráásával⁴ –, tintával készült, nem tisztázott változat, nyilván nem ebben a formában küldték el a miniszternek. A püspöki válaszhoz fűzött megjegyzésből világosan kiderül, hogy elkészült egy végleges változat is, amelyet október 20-án postáztak.

Számos értékes információhoz juthatunk az események, történések összefoglalójából, és egyúttal figyelemre méltó, érzelmeiktől sem mentes kordokumentumot is olvashatunk.

A dokumentumok közlésénél alapvetően a mai helyesírás szabályait vettem alapul, de helyenként, stilisztikai okokból kivételt tettem. (A „plebános”-t és a „predikáció”-t viszont stilisztikai „ízessége” ellenére „plébános”-ként és „prédikáció”-ként írtam át.) A rövidítéseket szögletes zárójelben oldottam fel. A beszámolóban arab számokkal jelzett szövegegységek találhatóak, ezeken belül csupán egy helyütt találunk bekezdést. Megőriztem ezt a for-

mát. A jelentősebb utólagos szövegbe-toldásokra lábjegyzetben utalok.

A téma iránt mélyebben érdeklődők figyelmébe ajánlom – a teljesség igénye nélkül – a következő írásokat: A Géfin Gyula (1889–1973) által szerkesztett *A szombathelyi egyházmegye története* című munka 2. kötetének (Szombathely, 1929.) Szendy László (1896–1969) tollából származó *A forradalom és a kommunizmus* (az *Adatok a Szombathelyi egyházmegyei papság működésére vonatkozólag* címet viselő részben) című fejezetéből részletesen megismerhető néhány, a beszámolóban említett személyes eset. Mikes püspök 1919-es hányattatásait tárgyalja Szendy fejezete, illetve Varga János *Mikes püspök fogsága* (Szombathely, 1921.), valamint Bakó Balázsnak a Vasi Szemle 2007-es első számában megjelent (a világhálón is fellelhető) *Az ellenforradalmár püspök. Eljárás gróf Mikes János szombathelyi püspök ellen 1918–19-ben* című írása. Pehm, azaz Mindszenty József (1892–1975) fogságáról Szendy fejezetén kívül olvashatunk a bíboros számos kiadást megélt emlékirataiban (*A kommunisták fogságában, 1919-ben* című fejezet), illetve *Mindszenty József és a Tanácsköztársaság* címmel tartott előadásom írásban közölt változatában, amely a Soós Viktor által összeállított „Isten szolgája.” *Emlékkonferencia Mindszenty József bíboros életéről és munkásságáról* című kötetben (Lakitelek, 2007.) található.

Ezúton is szeretném megköszönni a Szombathelyi Egyházmegyei Levéltár munkatársainak, Rétfalvi Balázsnak és Inzsöl Richárdnak, illetve a Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára munkatársának, dr. Pál Ferencnek a források közlésében nyújtott segítséget.

⁴ Rétfalvi Balázsnak, a Szombathelyi Egyházmegyei Levéltár vezetőjének megállapítása.

A FORRÁSOK

1.

HUSZÁR KÁROLY VALLÁS- ÉS
KÖZOKTATÁSÜGYI MINISZTER
LEVELE GRÓF MIKES JÁNOS
SZOMBATHELYI MEGYÉS
PÜSPÖKHÖZ

Méltóságos és Főtisztelendő Püspök Úr!
Köztudomású, hogy a kath[olikus]. egyhá-
zat a vörös terror részéről minő példátlanul
aljas bántalmazások érték.

Szükségesnek látom, hogy az egyes
konkrét esetek felől beható tájékozást sze-
rezzek, miért is arra van szerencsém Méltó-
ságodat tisztelettel felkérni, hogy a bölcs
kormányzata alatt álló egyházmegyében
előfordult ilyen eseteket velem mielőbb ki-
merítően közölni méltóztassék.

Fogadja Méltóságos és Főtisztelendő
Püspök Úr kiváló tiszteletem nyilvánítását.
Budapest, 1919. évi szeptember hó 16-án.
Huszár [Károly]

2.

GRÓF MIKES JÁNOS VÁLASZA
HUSZÁR KÁROLYNAK

Nagyméltóságú Vallás- és Közokt
[atásügyi]. Miniszter Úr!

F[olyó]. évi szeptember hó 15-én 182690/
1919. A- I. ü. o. k[elt]. n[agy]b[ecsű]. átira-
tára, melyben az egyházat a vörös terror
részéről ért bántalmazásokról kér tájékoztatást,
van szerencsém a következőket közölni.

1. Mint ismeretes, engem még a Károlyi-kormány 1919. febr[uár]. 28-án azon ürüggyel, hogy a köztársasági elnök főkegyúri jogát kétségbe vontam, Celldömölkre internáltatott.⁵ Bár a proletárdiktatúra nem ismert főkegyúri

⁵ „Technikailag” a Berinkey-kormány, mert gróf Károlyi Mihály ekkor már ideiglenes köztársasági elnök volt.

kérdést, az internálást jónak látta rab-
sággá változtatni. Márc[ius]. 29-én Bu-
dapestre vitetett. Az államrendőrség
piszkos fogházában töltött 1 nap után
a gyűjtőfogházban helyezett el. Soha
ki nem hallgattak, ügyemet meg nem
vizsgálták, az ügyemben interveniáló
külföldi missziókat különféle hazugsá-
gokkal félrevezették. Egyházmegyé-
m kormányzására vonatkozólag tett írá-
sos intézkedéseimet a forradalmi tör-
vénszék nem továbbította. Egyetlen
kéresem, hogy t[udni]. i[llek]. miséz-
hessek, azzal utasították el, hogy a cel-
lámban csinálhatok hókuszpókusz-
t, ahogy tetszik, de misézni nem sza-
bad.⁶ Két hónap múltán betegség miatt
a Park-szanatóriumba kerültem, ahon-
nét június 25-én terrorkatonák akar-
tak éjnek idején elhurcolni, s kísérle-
tük csak a kórházi orvos erélyén hiú-
sult meg. Alaposan gyanítván azt, hogy
a legelső adandó zavargáskor végeznek
velem, aug[usztus]. 30-án szökéssel
kellett megmentenem életemet.

2. A diktatúra kitörésekor letartóztatták
Kincs István⁷ kőszegi apátplébánost,
Pehm József⁸ zalaegerszegi hittanárt,
s minden vizsgálat és ítélet nélkül⁹
egy hónapig fogságban tartották őket.
Két hónapig volt hamis vádak alapján
fogságban Heisz Mátyás¹⁰ lékai espe-

⁶ Az „Egyetlen”-től a „szabad”-ig terjedő rész utólagos betoldás a szövegbe.

⁷ Kincs – eredetileg Kincz – István (1867–1942) 1899-től hosszú évtizedeken át Kőszeg plébánosa. 1933-tól pápai prelátus. A korszak ismert prózaírója.

⁸ Pehm, később Mindszenty József (1892–1975) a Tanácsköztársaság idején zalaegerszegi hittanár. Később a város plébánosa, 1944–45-ben veszprémi megyés püspök, 1945 és 1974 között esztergomi érsek, Magyarország (herceg)prímása, 1946-tól bíboros.

⁹ A „minden”-től a „nélkül”-ig terjedő rész utólagos betoldás a szövegbe.

¹⁰ Heisz Mátyás (1867–1930) 1905 és 1930 között Léka plébánosa, 1907-től a lékai kerület esperese.

resplébános; Tüll Géza¹¹ felsőszőlőki plébánost azzal a galád ürüggyel, hogy izgatott a likvidálók¹² ellen, 1000 kor[ona]. pénzbüntetésre és 1 évi (felfüggesztett) fogságra ítélték, melyből 2 hónapot tényleg börtönben töltött. Dr. Rogács Ferenc¹³ irodaigazgatónak az elfogatási parancs elől, Nagy László¹⁴ nagycsákányi, Könczöl Antal¹⁵ pörgölényi plébánosnak, Németh György¹⁶ nádasdi plébánosnak az elfogatás és a zaklatások elől külföldre kellett menekülniük. Fuchs Ferenc¹⁷ szombathelyi hitoktatót a polgári fiúiskolában tett állítólagos nyilatkozata miatt – a tanári kar és az érettebb tanulók egyhangú tanúságtétele ellenére –, miután 3 hetet ült börtönlakó gonosztevők között, egy évi (felfüggesztett) fogságra ítélte a b[uda]pesti forradalmi törvényszék. – A nagygencsi ellenforradalom¹⁸ lezajlása után Vajda¹⁹ országos vörös őrségi

főparancsnok Kopcsándy Sándor²⁰ ottani esperesplébánost barátságos ürüggyel Szombathelyre csalta be, innét Budapestre vitette, ahol 7 hetet fogságban töltött, és sokféle vexatió esett át.

3. A szombathelyi püspöki papnevelő intézetet vörös őrség laktanyájául foglalták le, s abból az épületből, melyet az Isten szolgálatára készülő ifjak magábaszállt imája szentelt meg, most az Internationálé gyűlölködő hangjai csendültek ki a székesegyház szomszédságában.
4. Az apácáknak zárdáikból való kilakoltatását minden úri tisztességgel és jó ízléssel ellentétes módon kényszerítették. A szombathelyi domonkosrendű apácákat maga Fáber Oszkár²¹ személyesen tisztelte meg frivol felhívásával, s amidőn azok bátor, tiszteletre méltó tiltakozását látta, mindenáron azt akarta belőlük kivenni, „Ki a gyóntatójuk” –, hogy azt vonhassa felelősségre. A szombathelyi kármelita apácákat 17²² megjelenéssel vexálták, s oly módon beszéltek velük, melyet jó ízlésű ember nőikkel szemben soha nem használna.
5. A papság üldözése ellen tiltakozó vasutasok vezetőit a szombathelyi direktórium letartóztatta; a vasutasok egyöntetű erélyes fellépésére szabadon engedték ugyan őket, de jó részüiknek mégis külföldön kellett biztosabb fedezéket keresnie.
6. A püspöki hivatal telefonját kiszerezték, írógépeit lefoglalták, s ezzel tevékeny-

¹¹ Tüll Géza (1881–1966) 1913 és 1915 között felsőszőlőki adminisztrátor, 1915-től 1928-ig ugyanott plébános.

¹² A likvidálás esetünkben az egyházi vagyon szocializálását, államosítását jelenti.

¹³ Dr. Rogács Ferenc (1881–1961) a tárgyalt időszakban püspöki irodaigazgató, 1948-tól a Pécsi Egyházmegye segédpüspöke, majd 1958-tól megyés püspöke.

¹⁴ Nagy László (1876–1942) Nagycsákány plébánosa 1907-től 1926-ig.

¹⁵ Könczöl Antal (1878–1941) 1917 és 1921 között pörgölényi plébános. Később köveskúti plébános és kőszegi kerületi esperes.

¹⁶ Németh György (1866–1932) plébánoshelyettes (1897–1901), majd plébános (1901–1929) Nádasdon.

¹⁷ Fuchs, később Gyöngyös Ferenc (1891–1957) polgári iskolai hitoktató és szociális titkár Szombathelyen (1918–1920). Később körmen-di plébános (1922–1948), a Vasvár-Szombathelyi Székeskáptalan kanonokja, pápai prelátus.

¹⁸ 1919. május 28–29.

¹⁹ Dr. Vajda Zoltán (született 1883-ban) jogász, a Vörös Őrség országos főparancsnoka 1919. március végétől április végéig (a Kopcsándy-ügy idején már nem ezt a tisztséget töltötte be).

²⁰ Kopcsándy Sándor (1862–1936) Nagygencs plébánosa 1915-től, 1919-től kőszegi kerületi esperes. 1926-ban a Vasvár-Szombathelyi Székeskáptalan tiszteletbeli kanonokjává nevezték ki.

²¹ Fáber (helyenként Fáber) Oszkár (1879–1945) piarista szerzetespap-növendék, tanár, egyházellenes aktivista, a proletárdiktatúra idején az egyházi vagyon szocializálásával foglalkozó Országos Vallásügyi Likvidáló Bizottság elnöke.

²² A szövegben eredetileg írt „10–15”-öt ceruzával „17”-re módosították.

ségét egy időre nagyon megbénították; ismételten próbálkoztak azzal is, hogy hivatalos helyiségeit lefoglalják.

7. Szombathelyi székházamban összes élelmiszereimet köztulajdonnak nyilvánították, s azok élvezetéből a püspöki hivatal papjait egy idő múltán megfosztották; május 1-én éppen a püspök-várat a legmegszégyenítőbb módon teljesen vörös mezbe öltöztették; udvari papjaimat lakásukból kizavarták; az egész házat telerakták vörös hivatalokkal és humanizmust színélve minden rendszeres terv nélkül, jóformán az utcáról szedett aggokkal. Bútoraim egy részét széthordták, s csak leron-gyolva kerültek vissza a diktatúra bukása után a palotába, ahol csak szenny és piszok jelezte nyomukat.

8. A likvidálást az egyházmegyében szorgos sietséggel hajtották végre. A falusi népet a likvidálók vallásghalázó beszédeikkel vérig lázították. A likvidálás vezetésére Vadkerty Ferenc nevű tanító vállalkozott, kinek neve éppen otromba fellépésénél fogva a leggyűlöltebbek közé tartozott a megyében.²³ Fáber Oszkár a likvidálás irányítására 2 műveletlen b[uda]pesti munkást küldött, kik a miseruhákról kértek gombdísznak vörös szalagot, és vígan itták a püspök borát akkor, midőn a városban a forrad[almi].

törvényszék 50.000 k[oroná]-ra büntette a szesztilalom megszegőit.

9. Kovács József²⁴, a Vas vármegyei direktorium tagja és vezetője két ízben nyilvános beszédben vérig sértette a keresztény hívőket a „mesebeli Krisztusra” tett célzásaival.
10. A templomi prédikációkat állandóan figyeltették. Minden mondatban ellenforradalomra való uszítást szimatoltak, s gyakori fenyegetésekkel illették a prédikáló papokat. Így Erkinger István²⁵ felsőszemenyei plébánost pünkösdi napi prédikációjáért szuronyok közt vitték be Letenyére, a járási székhelyre, amely vexatio annyira megtörte a beteges papot, hogy idegzete nem bírta a további munkát, és nyugalomba kellett vonulnia.

Bár a szombathelyi egyházmegyében az egyházüldözés vérengzésben nem nyilvánult, mégis vérig lázította a hívő népet, s ezek az üldözések mutatták be nekik igaz mivoltában a kommunizmusnak nevezett rablórendszert. Kunfi Zsigmondnak²⁶ az Egyház gyalázatára még a templomi szószékekre is felkényszerített rendelete és vallásszabadságot hirdető plakátjai nem tévesztették meg a híveket. Tudták, hogy a farkas báránybőrbe öltözködése ez, s azért fokozott bizalmatlanságra ösztönözte őket.

Fogadjja...²⁷

²³ A „Fáber”-től a „megszegőit”-ig terjedő rész utólagos betoldás.

²⁴ Kovács József (1874–1949) szociáldemokrata politikus, a Tanácsköztársaság idején Vas vármegye direktóriumának tagja (a direktórium egymást követő mindhárom változatában). 1946 és 1948 között Vas vármegye alispánja.

²⁵ Erkinger István (1861–1947) Felsőszemenyei plébánosa 1889-től 1919-ig. Címzetes esperes.

²⁶ Kunfi Zsigmond (1879–1929) szociáldemokrata politikus, tanár, újságíró. 1918–19-ben a Károlyi- és a Berinkey-kormány tárca nélküli, illetve közoktatásügyi minisztere, a Tanácsköztársaság közoktatásügyi népbiztosa.

²⁷ A le nem tisztázott kéziratban az elköszönő mondat folytatása hiányzik.

MINDEN ÉRTÉKNEK LEGYEN KÖZÖSSÉGE!

INTERJÚ VARGA ALBIN
GENCSAPÁTI MŰVELŐDÉSSZERVEZŐVEL

■ Pál Ferenc

Gencsapáti egy nagyon komoly szellemi műhelye ma Vas megyének. A széles közönség számára ez első sorban a népművészetten és néptánccon keresztül jelent meg, kevesen tudják, hogy a nagy erőikkel zajló hagyományőrző és közösségépítő tevékenység mögött komoly történeti kutatómunka is zajlott és zajlik a településen. A feladatokat és programokat a Gencsi Művelődési Ház megszerezte ismert igazgatója, Varga Albin fogja össze.

Nem született gencsi vagy, honnan kerültél a településre?

Zalából érkeztem, miután népműveléstartestnevelés szakon végeztem a Szombathelyi Tanárképző Főiskolán, 1991-ben kerültem Gencsapátiba. A főiskolán még úgy gondoltam, hogy edzőként fogok dolgozni, de találkoztam egy olyan emberrel, akit úgy hívtak, hogy Antal László (Tóni), Isten nyugtassa, akinek a lendülete, szuggesztívója motivált arra, hogy ezt a pályát válasszam. Mi voltunk az első évfolyam, amelyik nála végzett az együttesvezetői és néptáncoktatói speciálkollégiumon. Később ebből nő-

te ki magát a Táncművészeti Egyetem szombathelyi tagozata. Gencsapátiba én szinte hazataláltam. Remek közösség vett körül már az elején. Akkor a művelődési ház ifjúsági klubként üzemelt. Arra a táncos alapra, amelyik a '80-as években megszűnt, arra lehetett építeni gyerekekkel, fiatalokkal, majd 1993 januárjában újjáalakult a Gencsapáti Hagyományőrző Néptáncegyüttes. Azóta töretlenül, sokan része vagyunk ennek a csodának. Mert az, hogy ennyien együtt tudtunk maradni 30 esztendőn keresztül, az a mai világban tényleg csoda! Az az erő, ami ezt körülveszi, az a helyi identitás, hogy majd' mindenkinek valakije valamikor táncolt, az párját ritkítja. Itt a tánc maga is identitás!

Művelődésszervezőként fontosnak tartotad a helytörténeti kutatást? Fontosnak tartottad az elmúlt harminc évben is?

Alap. Mi nem tudtunk másként mozdulni, dolgozni anélkül, hogy ezt a fajta helytörténeti kutatást el ne végezzük. Számtalan helyen, számtalanszor próbáltam keresni a válaszokat a kérdéseinkre. Hogy is van ez a Hősök szobra?

Hogy is van a régi együttes alapítása? Mitől van ez a táncos lét? Lehet ezt levéltári anyagok segítségével, esetleg írott forrással is igazolni? Ez egy folyamatos munka volt. Vagy visszacsatolok: igaz, hogy ez néprajzi háttér, de ez is helytörténeti szempontból értelmezhető szerintem. Egy-egy szokás kapcsán, amit az együttes feldolgozott – színpadra is – legyen az szüret, regrutázás, lakodalmi szokások, tuskóhúzás. Ezekből aztán később születtek egyetemi, főiskolai szakdolgozatok, tanulmányok, de egy-egy szokás kapcsán 24-25 interjú „darabonként” bizonyosan született. Ebben mélyre kellett ásunk; ha nem ismered a szokás helyi kötődését, dramaturgiáját, akkor azt nehéz lett volna megfogni. Megkerestük a régieket, aztán amit mondtak, magnóra vettük vagy leírogattam. Ezeket eleinte magam csináltam, majd egyre többen beszálltak. Öt-hat ember az együttesből ezekben biztos részt vett. Meg hát olyan koreográfusokkal dolgozhattunk az elmúlt harminc évben, mint Gerlecz László, Csollány Csaba, Molnár Péter, Györke Eszter, akik a folklorisztikai hitellességet nagyon komolyan vették, veszik. Molnár Péter maga is néprajzkutató. Utólag azt mondom, félelmetes alapokról indultunk, tenyerén hordoz minket a Jóisten.

Csak a színpadra vittétek vagy máshol is megjelentették?

Meg ám! Mondok példát. A tuskóhúzást feldolgoztuk színpadon, de előbb megcsináltuk élőben. A rönkhúzás, ami nagyon ismert, főleg a Vendvidéken meg az Őrségi településeken, a Rábavidéken. De leírja azt gyönyörűen Pungor Ervin is. Ezt kéziratban találtuk meg a Zenetudományi Intézetben az '50-es évekből.

Varga Albin

(Fotó: Búki László, 2021.)

Ha Ő gyűjtött, direkt táncanyagokat keresett, sokáig volt együttesvezető is, segítette Vincze Feri bácsi munkáját. Nagyon sok gyűjtésük van ott kéziratban. Ezeket mind lemásoltuk. Leírta, hogy ment a tuskóhúzás, hogy ment a légényavatás. Pár sorunk van csak ebből a sztoriból, de az akkor is megmaradt! Ebből a pár soros történetből – kicsit kapcsolódva a nádasdi, Őrségi települések hagyományaihoz, ahol élő maradt a szokás – szerveztük meg élőben. Még a rönköt is elárvereztük, bulit is rendeztünk. Többször bemutattuk a szokást, még Szombathelyen is húztuk a rönköt. De mondhatjuk a betlehemezést: mindig

elő volt a faluban, majd a '90-es évektől az együttes is (mi vének) elkezdte járni, szerintem ez mindenkinek nagy példa volt. Járták ovisok, iskolások, szülők. Élővé vált a hagyomány, és így az nemcsak a Gencsapáti Nemzetközi Betlehemes Találkozón jelenik meg.

Hol vannak olyan színterek, ahol a feltárt történeti adatokat megjeleníthették?

Igen, ez egy fontos momentum, hiszen emlékeinket, értékeinket közkincs-csé kell tenni! A helyi újság birtokosai vagyunk 2000 óta. Előtte Koczka Tiborék szerkesztették és adták ki az Apro-pó Bazárt. Volt ugyan egy interregnum 1999-2000 között, de 2000 óta egyesületünk kézbe vette a Hírmondó újságot, és ennek mindig volt egy ilyen jellegű tartalma. *Helytörténeti morzsák* címmel sokáig ilyen rovatunk is volt. Írogattak bele sokan: Orbán István plébános úr Rókusról, a Szentkútról, a remetéről... Tablóra is vittünk ezekből. Nagyon sok fotónk van ennek a közösségnek meg a település kapcsán. Ennek sosincs vége. Mindig előjön valami. Ez egy nagyon izgalmas történet. Folyamatosan zajlik egy fotó- és egy dokumentumgyűjtés. Most épp régi szüreti képeket kerestem. Arról is csináltunk tablókat. Ezt felraktuk egy felvonuló szekér oldalára. Erre óriási igény van a közösség részéről, hogy ezeket ők megéljék. És ez a közösségnek vissza is ad: a saját erejét, identitását tudja közvetíteni azáltal, hogy ő igenis értéket hordoz és értéket képvisel! Azt valamelyik értéktár, vagy Hungaricum pályázat kapcsán találták ki, majd később szerveztek ezzel a címmel egy konferenciát is: *Minden értéknek legyen közössége!* És ez nagyon fontos gondolat! Hogy legyen közössége annak, aki a helyi Szent Rókus imát

megőrzi az utókornak, hogy legyen közössége annak, akinek fontos, hogy milyen lesz a Szentkút a következő évszázadokban. Fontos, hogy ez az erő jelenjen meg, jelenjen meg az a közösség, aki az értékért hajlandó tenni, áldozatot hozni.

A helyi értéktár bizottság szerinted díszlet, vagy tényleges munka folyik benne?

Sok helyütt maga a képviselő-testület lett az értéktár bizottság, és ők esetleg felkértek külső szakértőket. A miénkben van történelemtanár, táncoktató, népdalénekes, könyvtáros, a mindenkor polgármester meg jómagam. Az értéktár bizottság nem lehet dísz. Szakmai-nak kell lennie szerintem. Ezek az emberek olyan közösségeket irányítanak, amelyek ezzel foglalkoznak. A történelemtanár a honismeret órán, a táncoktató foglalkozásokon. A másik népdalos közösségeket irányít, népdalkincset gyűjt, és hosszan lehetne itt sorolni Tanai Erzsébet érdemeit. Spiegel Zoltán pedig Gencsapátiban oktatja a néptáncot. Kontakt módon összeülni, mindannyian, ritkán szoktunk. Bodorkós Ferenc polgármester úrral én napi kapcsolatban állok, két kollégámmal szintén. Innentől kezdve már csak Koltainé Németh Kornéliával, a történelemtanárral kell egyeztetnünk. Mivel mi napi kapcsolatban vagyunk egymással, nem szükséges, hogy összejöjjünk, maximum, ha valami formalitást igényel, le kell jegyzőkönyveznünk valamit, de amúgy nem.

Előzőleg kiállító-bemutató színtereket mondtunk. Azt még nem mondtam el, hogy a település értéktáráról szóló kiállítás az értéktár bizottság munkáját dicséri, illetve most legújabbán sikerült megvalósítanunk egy állandó kiállítást a Szentkútnál is. A roll-upok és

táncos közösségünk segítségével az értéktárunkat bemutathattuk Kapolcson, a Művészetek Völgyében, Székesfehérváron az Alba Regia Fesztiválon, Budapesten, Kapuváron, Felsőőrön, Sárváron, Vépen, Szombathelyen és még sorolhatnám. Vittünk gencsi hímes tojást, odacsalogattuk az embereket szalonnával, kalinkóval, legénycéh próbákkal, tánccal és énekkel. Több mint 20 éve tagjai vagyunk a Muharay Elemér Népművészeti Szövetségnek, amely a hagyományőrző néptáncgyűjteket fogja össze Magyarországon. Szövetségünk országos rendezvényei, fesztiváljai, továbbképzési rendszere épít a helyi értékek megjelenítésére, feldolgozására, módszertanára. Az értékek bemutatásának nagyon színvonalasan kell megtörténnie, s mondhatom ugyanezt a megyei értéktárra is. Mi gencsiek arra

**Gencsapáti Értéktár bemutatása 2021 nyarán
a „Verbunk napján” Kapuváron**
(www.vaskarika.hu/galeria)

is büszkék vagyunk, hogy helyi értékeinkből négy megyei identitást is képez. A néptánc, a Szentkút, az Ördögkő és a gencsi karcolásos tojás motívumai és tudása, valamint a legénycéh hagyománya része a megyei értéktárnak. Ezt bemutatni külön öröm számunkra. Több konferencián, a Nemzeti Művelődési Intézet több rendezvényén tudtam erről mesélni. Mivel ez egy működő történet nálunk. Idén önkormányzatunk pályázta meg a dozmati értéktár létrehozását. Dozmaton már van is megyei érték: a dozmati regös ének. Ott alakult egy jó kis csapat, közösség. Létrehozzák a bizottságot, s ugyanúgy terveznek logót, kiadványt, kiállítást, rendezvényt, hogy saját értékeiket népszerűsítsék!

Ti tavaly megkerestétek a levéltárat...

De meg ám! Többször is természetesen. Mindegyik levéltárat megkerestük többször is. Óriási élmény volt mindannyiunknak, hogy ez a közös munka elindulhatott, és megjelenhetett a Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények gencsi tematikus száma. Azt nagyon remélem, hogy ezáltal még előbbé lehet tenni ezt a történetet, hogy rácsodálkozunk egy Apponyi-kastélyra, amely nálunk „mitológiai” kincs! (És amelyről kiderült, hogy nem a nemzet ajándékaként kapta a család.)

Mit vártatok a VHHK megjelenésétől? Bejöttek a várakozásaitok?

Én azt gondolom, hogy igen. Sokan keresik a számot. Díjnak adjuk – mi is dícsérszünk vele, a Gencsi Söprű Néptáncfesztiválon és a Vincze Ferenc szőlőtáncversenyen. Rengetegen voltak, akik érdeklődtek a kiadvány iránt, nem gencsapátiak, de szerettek volna belőle hazavinni, megmutatni példaként is.

Jóleső érzés volt a levéltárral együtt gondolkodni, fel tudtuk hívni a figyelmet arra, hogy ilyen módon is lehet szakemberekkel együtt dolgozni, ha megtaláljuk hozzá a közös pontokat, és igen, azt a pályázati rendszert, azt a keretet, amibe ezt a gondolatot be lehet építeni. Csak fontos kell, hogy legyen! Én azt gondolom, hogy ez csak a kezdet. A végső cél természetesen a településtörténeti monográfia. Ennek oda-vissza kell működnie a település lakosságával. Csak identitást növelő ereje van!

Községmonográfia. Elhatároztátok, hogy zajlik a munka?

A szakmai együttműködést, ami kialakult a VHHK kapcsán, most tovább gondoljuk. Ez egy nagy közös munka. Helyi szerző írja az egyháztörténetet, és helyi szerző írja az iskolatörténetet is. Az, hogy a levéltár így áll mellénk és az ügghöz, én azt gondolom, hogy példaértékű.

Kicsit nehéz lesz, hogy több szerzővel kell együttműködni, hogy a szakemberek úgy szólaljanak meg, hogy azt a helyi emberek elolvassák. De ahhoz, hogy elolvassák, ahhoz olvasmányosnak kell lennie, nem lehet túl hosszú. A helyi történelem, a helyi történet, a helyi beszámoló az nagyon érdekes, abból indulunk ki.

A Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemény különszáma, a monográfia előkészítő munkája, illetve a ti előzetes kutatómunkáitok mennyiben befolyásolták a helyi értéktárak alakulását?

Nagyon nagy mértékben! A hiátusokra hívta fel a figyelmet. Az, hogy ennek a gondolatvilágnak, hogy mi a Gyöngös-mente részei vagyunk, hogy összekötnék bennünket a molnárdinasztiák, vagy a 18–19. századi katonatartás, a járványok, amelyek erre a kis régióra terjedtek ki. A kutatás számos kérdésre felhívta a figyelmet. Nem része még a római gát az értéktárnak. Pótolni kell! Közel 100 tétellel kellene bővítenünk a helyi értéktárat?! Nem elég csak a nagyokat, mert persze az fontos, és szinte kötelező, de nekünk a csak helyben értékes dolgokra is oda kell figyelniünk. Az pedig a különszámból és az együtt gondolkodásunkból derült ki, hogy sok helyen javítanunk kell a hibáinkat is. Az igazi konklúzió számunkra valószínűleg az, hogy ebben még nagyon sok munkánk van és lesz.

SZÁLLÁST KERES A SZENT CSALÁD – VASBOLDOGASSZONYBAN¹

■ Gál József

Az évszázadok alakította egykori népszokások – amelyek a parasztság egész életét áthatották, szabályozták a születéstől a koporsóig – napjainkra fokozatosan elsorvadnak/elsorvadtak. Néhány lelkes képviselője még igyekszik menteni ezeket, ami azonban nem egy esetben már nem élő hagyományként, hanem kuriózumként, jobbára színpadra emelt előadásként jelenik meg. Így a karácsony ünnepköre is, amely az esztendőt átfogó egykori népszokások között bizonyára a leggazdagabb. Ezekből adventtől jégértő Mátyásig Bálint Sándor (1904–1980), a kiváló néprajzkutató az 1930-as években még 23-at gyűjtött össze.²

¹ Vasboldogasszony (neve 1898-ig Boldogasszonyfa) Zalaegerszegtől északra 13 km-re fekszik. A falu 1950. február 1-jéig Vas megyéhez tartozott, akkor a két szomszédos községgel – Egervár és Gősfá – együtt Zala megyéhez csatolták.

² Bálint Sándor: Népünk ünnepei. Szálláskeresés. In: Bálint Sándor: Sacra Hungaria. Népünk ünnepei. Karácsonyi ünnepkör. Bp. 2009. (továbbiakban: Bálint, 2009.) 200–201. p.; A tanulmány megírásának keltezése: 1937. Bálint advent első vasárnapjától (Jégértő) Mátyásig: február 24. jelölte a karácsonyi ünnepkör szokásait. Más szerzők rendszerint a Vízkereszttel záródó időszakot sorolják a karácsonyi ünnepkörbe.

Volly István (1907–1992) pedig 1940-ben 72 karácsonyi népi játékot adott közre az erdélyi, székelyföldi területekről.³

A szent estéhez legszorosabban kötődő misztériumjátékok egyike a Szent Család szálláskeresésének története. Eredete Lukács evangéliumában olvasható.⁴ E szerint az Augusztus császár rendeletére kiadott összeírási kötelezettségnek eleget téve József és Mária is – aki áldott állapotban volt –, elindult Názáretből Betlehembe, hogy eleget tegyenek a császár parancsának. „Ott-tartózkodásuk alatt elérkezett a szülés ideje. Mária megszülte elsőszülött fiát, bepólyálta, és jászolba fektette, mert nem jutott nekik hely a szálláson.”⁵

E történetet megjelenítő ájtatosság rítusa: a szállást kereső Szent Család tiszteletére kilenc család összeáll, hogy karácsony előtt kilenc nappal – megidézve a terhesség kilenc hónapját – szállást adjon az őket ábrázoló képnek vagy

³ Erdélyi és az 1940-ben a Székelyfölddel viszatért szatmári-bihari területekről való karácsonyi játékok. Vál., részben gyűjt. Volly István. Bp., 1940. (továbbiakban: Volly, 1940.) 75–79. p.

⁴ Bálint, 2009. 200. p.

⁵ Lukács Evangéliuma 2:1–6.

szobornak.⁶ Ipolyszalkán a József vezette számaron ülő Mária-képet vitték magukkal, házról-házra járva kilenc napon át, szállást kérve énekekkel, imádságokkal a születendő gyermeknek.⁷

A szálláskeresés szokása a kutatások szerint a betlehemezésből alakult ki, és az évszázadok során folyamatosan változott, bővült. Ezt példák sorával igazolják a Volly István gyűjtötte székely betlehemezési szokások is. A szálláskeresés története a betlehemezéshez hasonló több szereplős dramatikus játék.

Gyűjteményében a szereplők között József mindig, Mária ritkábban, szinte csak néma szereplőként van jelen. Az állandó szereplők a pásztorok, az angyalok, valamint a dramaturgiai vétséget elkövető főszereplő, a szálláskeresőket elutasító gazdag ember, akit helyenként a király jelenít meg. Más változatokban a három király, Szent Péter is a játékosok között van. A szereplők száma is változik 5-6 főtől 19-ig.⁸

A Néprajzi lexikon szócikke is 4 változatot ad közre, közte a kéz nélküli lányét is.⁹

Más szerzők is ismertetnek eltérő változatokat. Például az egyik legrégebbi a középkor vége felé a játékban megjelenő csodás elemek: így a 15. században a vak és kéz nélküli lány gyógyu-

lása, ami a kutatások szerint a franciaországi Provence-ból terjedt el. Az irigy és gazdag kovács testi fogyatékos lánya – mivel a szülők elutasítják a kérést – az istállóba hívja Józsefet és Máriát, aki ott szüli meg gyermekét. Azután Mária arra kéri a lányt, hogy emelje föl neki a kisdedet. Azért, hogy eleget tehessen Mária kérésének, jutalmul kinő a keze, visszanyeri szeme világát.¹⁰

A közelebbi időkből igazolja a folyamatos változást az archaikus népi imádságokat gyűjtő Papp Józsefné mezőkövesdi tanárnőé is, aki szerint a szálláskereső: „Mezőkövesden régen, és a mai időkben is többféle változatban élt és él.”¹¹

Mielőtt a – Vasboldogasszonyban – napjainkban is élő szálláskeresős szokását ismertetném három mélyen vallásos asszony elbeszélésével – néhány más településen, elsősorban a falvakban kialakult gyakorlatát idézem. Ezeket a kutatók örökítették meg, még a 2. világháború előtti, illetve közvetlen utáni években. A helyszínek a Kárpát-medence egymástól távol eső települései. A tanulmányok zömében a 20. század eleji szokásokat örökítették meg.

¹⁰ A történet magyar és tót változata a szerző közlése szerint. „Bujdosik Mária/ Országba, világba/ Bemegyén, bemegyén/ Egy gazdag kovács-ho/. Hallod-e te kovács/ De nagy gazdag kovács/ Csak egy éccakára/ Aggyá nekem szállást./ Szállást nem adhatok/ Mer' sok vendégem van./ A sok szép szobáim/ Mind el van foglalva./ Vót ott a kovácsnak/ Vak, kezetlen lyánya./ Szólíjja Máriát./ Istállóba híja./ Átlépte küszöböt/ Megszülte Szent fiát./ Arra megy, arra megy/ E' nagy gazdag lejárny./ Hallod-e te lejárny./ De nagy gazdag lejárny./ Vedd fel szent fíjjamat./ A jó Isten megáld./ Ó, fájdalom anyja./ Felvenném szent fíjád, E cseppkezem nincsen./ E csepp kezem nincsen./ – Lehajol a lejárny./ Két karja kinyúlott./ Két karja kinyúlott/ Két szeme kinyílott.” Részlet a több versszakos történetből. Manga, 1947. 271-272. p.

¹¹ Papp Józsefné: Epilógus. In: Szállást keres a Szent Család. Egy utca közösségének karácsonyváro ajtatóssága adventben, Jézus Krisztus születése előtt 9 este. Szerk. Pap János. Mezőkövesd, 1997. (továbbiakban: Papp, 1997.) 53. p.

⁶ Bálint, 2009. 200 p.

⁷ Manga János: Szálláskeresős. = Ethnographia, 1947. 3-4. sz. (továbbiakban: Manga, 1947.) 273. p.

⁸ Volly, 1940. 37-79. p. A lejegyzett játékok helyszíne: Torda, Székelykál, Székelykeresztúr, Oláhfalva, Lővéte, Csíktapolca, Nagyenyed és Méra. Az elutasítók rendszerint megintásban részesülnek, a mérai játékban a büntetés a halál, mert elutasították József kérését. Hasonlóan súlyos büntetés a többi közölt játékban nem fordul elő. A legkorábban jegyzett játék 1882-ből származik, a legtöbb 1938-as keltezésű.

⁹ Manga János – Szendrei Janka: Szálláskeresős. In: Magyar néprajzi lexikon. 4. köt., Né - Sz. Főszerk. Ortutay Gyula. Bp., 1981. (továbbiakban: Manga – Szendrei, 1981.) 536. p.

A vasboldogasszonyi szálláskeresés ájtatosságának szobra
(Fotó: Rózsás-Pálfi Veronika)

Elsőként Bálint Sándor 1937-ben publikált kutatásait idézem, aki Tápé (ma: Szeged része), Jászládány (Jász-Nagykun-Szolnok) és Hémalom (Nógrád megye) községekre hivatkozik a forrás helyéül. Gyűjtése szerint a rituálé megkezdése előtt a Szent Családot ábrázoló képet, szobrot „a rendező énekesasszony vagy maga hinti meg szentelt vízzel, vagy pedig a pap áldja meg. A soros családban már kész a házi oltár égő mécsessel vagy gyertyával, ahol rendszeren a többi családok is összegyűlekeznek, mikor Úrangyalára harangoznak. Amikor a szentkép az új családdhoz érkezik, letérdel a háznép, miközben imádságokat mondanak. A képet a házi oltárra helyezik, meggyújtják előtte a mécses, s az mindaddig ott ég, míg a másik családhoz nem viszik. A szentkép előtt ájtatosságot végeznek: a lorettói litániát, Szent József vagy Jézus Szíve litániáját, majd felajánlják az egész családot a Szent Család oltalmába. Közben természetesen énekelni is szoktak megfelelő énekeket. A házbeliek napközben is föl-fölkeresik a képet, hogy rövid fohászzkodással üdvözöljék. Ilyenkor rendszerint valami szegény gyermekes családot meg is szoktak ajándékozni, mintha a Szent Családnak adnák. A kilencnapos ájtatosság után a kép vagy a templomba, vagy valami jámbor lélekhez kerül, aki a jövő adventig vigyáz rá.”¹²

Manga János (1906–1977) kutatásai (1947) szerint Tordán is a Szent Család képét advent vasárnapján elviszik megáldatni és megszenteltetni aztán „Rendszeren olyan családokhoz viszik, ahol kevesen vannak és nagy a szobájuk. Az előre elkészített oltáron (asztal) ott a feszület vagy Mária-szobor, két gyertya ég, ott a virág és ez elé helyezik. Elmondják az Úrangyalát, Híszkegyet, Miatyánkot, Üdvözlégyet.”¹³

¹² Bálint, 2009. 200–201. p.

¹³ Manga, 1947. 273. p. Tanulmányában több település szokásait ismerteti. Például Pereszleny (Hont megye) Ipolyszalka, Guta (Komárom megye). Heves megyében a házról-házra járó koldusasszonyok énekelték az ájtatosság énekeit.

Eckerdt László 1943-ban hasonlót említ Tápéra hivatkozva. A szokást itt Szent Család hordozásnak nevezik. Régebben a betlehemet is, a kutatás idején már ott is csak a Szent Családot ábrázoló képet viszik magukkal.¹⁴

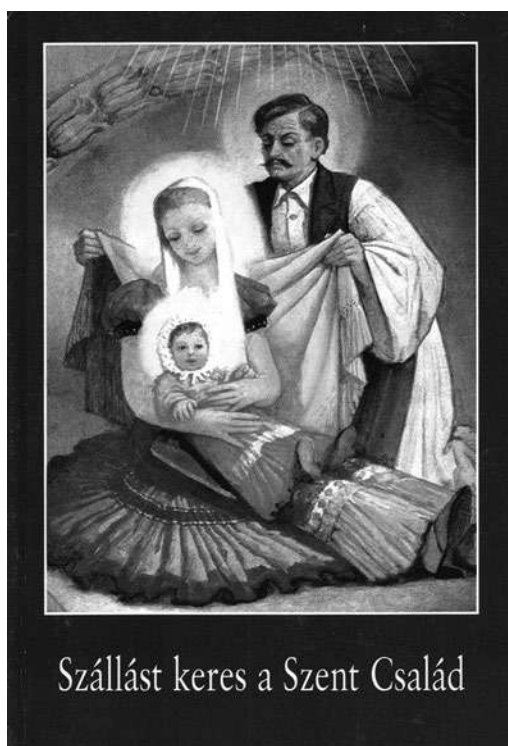
Élő hagyományként mutatja be Bokor Klára Szőgyén községben – Szakálos Éva kutatásaira hivatkozva – a szálláskeresést. „A korábbi esztendőkből felszenteltették a hajnali mise után a szobrot, estefelé pedig összegyűlt a 7–14 résztvevő, énekelve együtt mentek a soros házhoz, közben a Szállást keres kezdetű éneket énekelték. Asszonyok, férfiak, gyerekek résztvevői voltak a szertartásnak. A szobrot minden este egy párnára helyezték, amelyet két gyerek tartott. Így vonultak egyik házból a másikba. A befogadó család szerettel várta a menetet, a házukat a nagy esemény előtt kitakarították, meggyóntak, megáldoztak, a ház ura pedig egy istálló makettjét készítette el fából a szent család számára. Házi oltárt is emeltek a legdíszesebb szobában. Mostanság azonban már megcsúszott, hogy egy-két személy biztosít helyet mind a kilenc napon.”¹⁵

Itt említem, hogy ennek a szokásnak karácsony utáni megfelelője – a német nyelvterületről került hozzánk – a „bölcsoácske,” bölcsoveljárás (Herbergsuchen) a Szent Család látogatása a házaknál.¹⁶ Ezt Bálint Sándor egy székesfehérvári leírása ismerteti. Ebben a változatban már a megszületett kis Jézussal, így valóban családként keresnek fedelmet. „Két angyal jelenti be a ház népének

¹⁴ Eckerdt László: Karácsonyi népének Tápén. = Délvidéki Szemle, 1943. 12. sz. (továbbiakban: Eckerdt, 1943.) 538–547. p.

¹⁵ Szőgyén (Svodín) Nagyfödemes része Párkánytól északra, 25 kilométerre. Bokor Klára: Szállást keres a Szent Család – élő néphagyomány. <https://ma7.sk/tajaink/szallast-keres-a-szent-csalad-elo-nephagyomany> (Megtekintve: 2021. szeptember 15.)

¹⁶ Manga – Szendrei, 1981. 536. p.

Az ájtatosság segédletei

Budapest, 1931. ↑ Mezőkövesd, 1997. ↗
A kiadás helye, éve ismeretlen →
(Repro: Gál Jenő)

a Szent Család érkezését, majd Mária és József jön be. Mária egy székre ül és az ölében a kis bölcsőt, melyben a Jézuska szobra fekszik, ringatja. József aranyos fejszével a háta mögé áll. Az angyalok énekelnek a megtestesülésről. Utána pásztorok jönnek be, hogy kifejezzék hódolatukat a Kisdéd előtt. Végül Mária a bölcsőben fekvő Jézuskát körülhordozza, akit a család minden tagja megcsókol, miközben a bölcsőbe tesszik az ajándékokat.”¹⁷

A szokás elterjedését és rituáléját nyomtatott segédlet is segítette. Bálint Sándor szerint „a szokás a vallásos ponyva révén kezdett terjedni, melynek szövegei: énekei és imádságai kántoreredetre vallanak.

¹⁷ Bálint, 2009. 201. p. A szerző hozzáfűzi, hogy a szokásnak tót megfelelői is vannak.

Stílusuk terjengős, szentimentális, nyelvében modern. Itt-ott azonban régi énekek és szokástörödékek is felszívódnak bele.” Bálinttal együtt más kutatók is feltételezik, hogy osztrák területről került át hozzánk.¹⁸ Manga is osztrák vidékekről terjedőnek véli. Feltételezése szerint a terjesztéshez a búcsújárók is hozzájárultak.¹⁹

Az ájtatosság szokásának velejárójaként a liturgikus szövegek nyelve is alkalmazkodik a beszélt nyelvhez. Nemcsak a szöveg alakul, hanem vele együtt a dallamvilág is, amelynek változását mutatja be Eckerdt László.²⁰

A különbözőség már a beköszönő énekben is megjelenik, amit három változat egy-egy versszakos részletével mutat be:

Mezőkövesd²¹

*Búsan megy az Isten Anyja, Szívén viszi
Szent Fiát,
De sok ember nem hallja meg szállást kereső szavát.
Jóemberek, engedjétek házatokba beszállni,
Ne kelljen a Szűzanyának Szent Fiával
kint fájni.*

¹⁸ Uo. 200. p.

¹⁹ Manga, 1947. 273. p.

²⁰ Eckerdt a dallamvilág változásáért a kántorokat marasztalja el, akik az énekeket „szentimentális, felületesebb, németes dallamokkal látják el, úgyhogy ez már a zenei ízlésének, énekestílusának megváltoztatására kezd vezetni.” Ezután ismertet néhány olyan karácsonyi népéneket, amely részint az ismertnek változata, illetve olyanokat, összesen 18-at, amelyeket akkor még nem publikáltak. Eckerdt, 1943. 539-547. p.

A karácsonyi ünnepkör népénekei megjelentek többek között: A magyar népzene tára. 2., Jeles napok. Sajtó alá rend. Kerényi György. Bp., 1953. XXIII, 1248 p. Benne Szentcsaládjárás alcímmel XVI. rész 388-389. p.; Magyar népdalok. 2. köt. Szerk. és vál. Ortutay Gyula, Katona Imre. Bp. 1975. 142-153. p.

²¹ Szállást keres a Szent Család. Egy utca közösségének karácsonyváro ájtatossága adventben, Jézus Krisztus születése előtt 9 este. Szerk. Pap János. Mezőkövesd, 1997. (továbbiakban: Pap, 1997.) 8. p.

Tápióság²²

*Az Istent szülő Szűz anyja ily késő éjszakán,
Szent Józseffel keres szállást Betlehem tájékán.*

*Szűz kezeit összetéve kéri a népeket,
Hogy az Isten szent nevére adjanak menhelyet.*

Vasboldogasszony

*Szállást keres a Szent Család,
de senki sincs ki helyet ad.*

*Nincsen, aki befogadja
Őt, ki égnek s földnek ura.*

Az általam ismertetett szálláskereső ájtatosság szokásának is – amely műfajilag az oratórikus jellegű művek közé sorolható – megvannak a kötelező, állandósult elemei: beköszönés a szállást adó házba, a fogadó család üdvözlése, befejezésként a búcsú ima. Állandó elemei a beköszöntés és búcsúzás között hangzanak el – az Úrangyala, a Miatyánk és az Üdvözlégy –, amelyek kiegészülnek különböző, az eseményhez illő imákkal, könyörgésekkel, litániákkal, énekekkel.

A mi vidékünkön az előimádkozó „tartja kézben” az összejövetelt, Mezőkövesden – szinte csak a háttérből – az olvasóanyának nevezett személy irányítja az ájtatosságot. Az alföldi város változatában a családjának a főszerep.²³

A szálláskereső „népszerűsége” a vasi, zalai tájakon közel sem volt olyan elterjedt, mint Erdélyben vagy a Felvidéken. Nem volt olyan általános, mint a betlehemezés, a lucázás, a szentestei étkezés szokásai, az aprószentek-napi korbácsolás vagy a regölés.²⁴ A szo-

²² Tápióság Falu nevű részén volt szokásos a szálláskereső rituáléja. Barna Gábor: Jeles napok szokásai a Tápió mentén. In: Tápió mente néprajza. 2. köt. Szerk. Ikvai Nándor. Szentendre, 1985. 750. p. (Studia Comitatus; 16.)

²³ Papp, 1997. 53. p.

²⁴ A szokás napjainkbeli elterjedéséről kérdeztem néhány ismerőst. Válaszuk: Nem ismert: Acsád, Vép, Harasztifalu, Táplánszent-

kás népszerűsítését az egyház is szorgalmazza – általában a 20. század elején kezdett elterjedni,²⁵ meghonosításában pedig meghatározó volt a tanítók szerepe, akiknek a tanításon kívül évszázadokon át napi feladatuk volt a népművelői tevékenység is, számosan kántortanítóként is meghatározó szerepet kaptak egy-egy falu életében. Elkötelezettségük bizonyára hozzájárult a meghonosításhoz.

A szokás megőrzésének fontosságát, napi aktualitását és feladatát az egri főegyházmegye zsinatának rendelkezése (1996) így határozta meg: „A jól szervezett és irányított népi ájtatosságok segítségével enyhítsék a vallási igény – paphiány okozta – kielégíthetlenségét, de a lelkipásztor ügyeljen arra, hogy a napi ájtatosságok ne meneküljenek a vallásos folklórbá, hanem legyenek az egyházközség formálói.”²⁶

A SZÁLLÁSKERESÉS TÖRTÉNETE VASBOLDOGASSZONYBAN

A mind inkább visszaszoruló hagyomány még élő gyakorlatát három asszony elbeszélésével mutatom be. Eze-

ken az összejöveteleken az egymást régóta ismerő asszonyok gyűlnek össze, akik azonos társadalmi státuszúak, hasonló iskolai végzettségűek, hasonló képesítést igénylő munkakörben dolgoztak. Átlag életkoruk 75 év. Papp Józsefné mezőkövesdi tapasztalata szerint is: „Ezek az esteiken azonos sorsú, azonos értékrendet képviselő emberek találkoztak.”²⁷

Molnár Jánosné Mazzag Teréz (1937)

Elsőként Molnár Jánosné Mazzag Teréz (1937) mondja el – aki évtizedek óta részese – ennek az általa nagyon várt, számára lelki megnyugvást is adó kilenc napnak a jelentőségét. „Én gyermekkorom óta részt veszek minden esztendőben a Szent Család szállást kereső ájtatosságon.

²⁷ Papp, 1997. 53. p.

kereszt, Vasszécsény, Ják. Néhány éve/évig volt: Torony, Egervár. A 90-es évektől van: Szombathely-Zanat, 5 éve pedig megjelent: Bucsú, Dozmat, Sé és Torony.

A szokás felelevenítésére egy példa a Veszprém megyei Lovas község szálláskeresése. Ismerteti: *Bartuc Gabriella*: Advent - szállást keres a szent család. <http://www.veszprem-kucak.hu/advent-szallast-keres-a-szent-csalad/> (Megtekintve: 2021. szeptember 15.). A nem magánházakban, hanem a templomokban végzett ájtatosság bizonyára több faluban ma is élő hagyományként jelen van.

²⁵ A történeti Sopron vármegye katolikus falvaiban a 20. század első felében elterjedt egyházas adventi népszokás volt a szálláskeresés vagy a szentcsaládjárás. *Csiszár Attila*: Szállást keres a Szent Család. <https://sopronimuzeum.hu/2015/12/02/szallast-keres-a-szent-csalad/> (Megtekintve: 2021. szeptember 15.)

²⁶ A liturgia (II) szentelmények. Népi ájtatosságok. 5h.3.16. In: *Az Egri Főegyházmegye zsinati könyve*. Gärtner Júlia et al. Eger, 1997. 59. p. Idézi: Pap, 1997. 6. p.

Molnár Jánosné

(Fotó: Rózsás-Pálffy Veronika, 2020.)

Az oltárként szolgáló asztal

(Fotó: Rózsás-Pálfi Veronika, 2020.)

Gyerekként előbb a felnőtt asszonyok között imádkoztam-énekeltem én is, úgy emlékszem, hogy az 1940-es évek végén két-három éven át a Pecsó Annus (Fonyadt Anna) néni még nekünk, gyerekeknek is szervezett külön csoportot. A mienk talán időben rövidebb volt, mint a felnőtteké, és több szép éneket énekeltek el.

Még az 1960-as években is több csoportunk is volt. Akkor önként jelentkeztek az asszonyok, ők kérték, hogy hozzájuk is menjünk.

Mostanában már csak egy van. Kevesebben vagyunk, mert vagy meghaltak, akik el szoktak jönni, vagy betegek, nehezen tudnak járni. A fiatalok meg már nem jönnek közénk, nem érdekli őket.

Minálunk is a készülődés advent kezdetével indul meg. December 8-ára, a Szeplőtelen

fogantatás ünnepére aztán már együtt vannak azok a családok, akik majd fogadják.

Előtte Pál Magdussal (Pálfi Béláné Pál Magdolna) – aki most az előimádkozó – megbeszéljük, kiket érdemes megkeresni. Ő személyesen megkérdezi: részt akarnak-e venni az összejövetelen.

A fogadásra aztán készül a család. Mostanában a lakásnak abban a szobájában ülünk le, amiben kényelmesen elférünk, gyerekkoromban azonban még a legtöbb háznál a konyhában gyűltünk össze. Még ma is emlékszem, ahogy a Csik Reszka (Bános Istvánné) néni konyhájában szorosan egymás mellett az ágy szélén ültünk, mert nem volt a háznál elég szék.²⁸ A leterített asztalon – ami a jelképes oltár – gyertyák, feszület, ritkábban virág is van. A Szent Család szobrot a két gyertya közé teszik, amiket akkor gyújtanak meg, amikor megkezdjük az imádságot. Minálunk a szobrot csak egyszer szentelte meg a pap, amikor megvettük. A megszentelést évente nem ismétli. A szobrot én vettem még régen – egész évben nálam is van – ezt vittük házról-házra. Egy-két éve egy nagyobb szobrot viszünk, ez csak nagyságban különbözik az enyémtől.

Évekkel ezelőtt mindig a szállást adó háznál találkoztunk, és innen az Úrangyalát imádkozva vittük a következő családhoz. Mostanában már annál a háznál gyülekezünk, ahol fogadják, és csak az imádkozás megkezdése előtt a fogadó háziasszony hozza el az előző családtól. Oka: megöregedtünk, sötét van, félünk, hogy elesünk.

²⁸ A korabeli zsúptetős, rendszerint egy szobás, konyhás házak szűkösségére jellemző, hogy számos családban a karácsonyfát is a fagerendára függesztették, mert nem volt elég hely. A karácsonyfát a legszegényebb családokban is felállították, a díszek zöme a környezetükben található gyümölcsök, házilag készített egyszerű díszek. A boltokban árusított díszek megvételének anyagi lehetőségeik szabtak határt. A karácsonyfa állításához hasonlóan az utóbbi évtizedekben elterjedt adventi koszorú is szinte minden családban már az ünnepvárás fontos tartozéka lett. GJ

Az Űrangyalát most is elmondjuk, de már a fogadó háznál, utána énekeljük el a Szállást keres éneket. Az ájtatosságba mindenki bekapcsolódik. Vagy úgy, hogy egy rövid részt egyedül mond el, az éneket, vagy az imádságot kezdi és mondja is végig. Megszólal a fogadó család háziasszonya, először amikor köszönti a Szent Család szobrot, meg bennünket, és el is búcsúzik tőlünk. Az egész ájtatosságot az előimádkozó vezeti.²⁹

Mindenkinek van egy kis füzetje, amiben össze vannak gyűjtve ezek az imádságok és énekek. A legtöbbet már kívülről tudjuk, de ha elfelejténénk, belenézünk a füzetbe.

Az ájtatosság imái és énekei gyerekkorom óta nem változtak.

A fogadásra mindnyájan készülünk. Ezt kifejezzük azzal is, hogy olyan ünnepi ruhába öltözünk, amilyenbe a templomba szoktunk menni. Régebben a befejezés után volt vendéglátás, meg egy kis beszélgetés is, de nemrégén úgy határoztunk, hogy ezt elhagyjuk, nehogy valakinek azzal gondja legyen, hogy esetleg nem tud illően fogadni bennünket. Most már az imádkozás után mindenki egyenesen megy haza.

Az összejövetel általában egy óra hosszát tart, de előfordul, hogy kicsit hosszabb ideig is. Ilyenkor néha mi is elénekeljük az irigy kovács lányának csodálatos gyógyulását.”

Varga Lászlóné Déri Etelka (1937-2020):

„Én 1960-ban Döbörhegyről (Körmendtől 13 kilométerre délre, 110 lakóssal) jöttem férjhez ide a faluba. Otthon gyerekkorom óta szokásba volt a szállást kereső ájtatosság. Minálunk is a konyhába fogadtuk a Szent Családot, biztos azért alakult így, mert ez volt a ház legfontosabb része, hiszen itt zajlott a család élete, ha nem voltunk a mezőn. Talán ez illet hozzájuk, ta-

lán jelezni akarták, hogy maguk közé fogadják a várandós Máriát.

Mi is mind a kilenc nap másik házhoz mentünk, és az volt a szokás, hogy mindig a gyerekek vitték egyik házból a másikba a Szent Család szobrot. Én is vittem és annyira boldog voltam, amikor magamhoz szoríthattam, ahogy vittem haza. Aztán édesanyámnak átadtam. Ő megcsókolta és az asztalra tette. Ma már Döbörhegyen sem tartják a szokást.

Amikor a faluba kerültem, örültem, hogy itt – Boldogasszonyban – is szokás volt a szálláskeresés és igen szívesen kapcsolódtam be a karácsonyi készülődésbe. Idekerülésemkor még négy csoport volt Kósa Mariska néni (Dévényi Bálintné Kósa Mária), Kálmán Imréné (Laska Edit), Decsi Ili néni (Dormán Gyuláné Bános Ilona), Mihes Jolán néni (Farkas Jenőné Méhes Jolán) és

Varga Lászlóné

(Fotó: Rózsás-Pálffy Veronika, 2020.)

²⁹ Az előimádkozó olyan személy, aki a paraliturgikus, templomban tartott eseményeket (litániák, virrasztás, kálváriajárás, szentségimádás) vezeti.

Pálffy Béláné

(Fotó: Rózsás-Pálffy Veronika, 2020.)

Fonyadt Anna vezetésével. Ezek a csoportok a falu különböző részein készültek a karácsonyestére. Aztán fokozatosan egyre kevesebben lettünk. Sokat változott a világ a 60-as évektől. Minden faluban tszcs-ket szerveztek, amik az első években nem nagyon tudták biztosítani a család megélhetését. Ezért az asszonyok kénytelenek voltak elmenni a városokba dolgozni, és sokszor nem is érték haza a munkából, mire megkezdtük. A szálláskereső ájtatosság, azért itt faluban mégsem szakadt meg sohasem, mert mindig akadt néhány asszony, akik várták ezeket a napokat és szervezték. Az ezredforduló körül, a kétezres évek elején, két éven át éppen csak, de azért meg tudtuk őrizni. Aztán – talán 2010 körül – minálunk is működött a nyugdíjas klub, akkor az asszonyok ott a klubban végezték el az ájtatosságot.

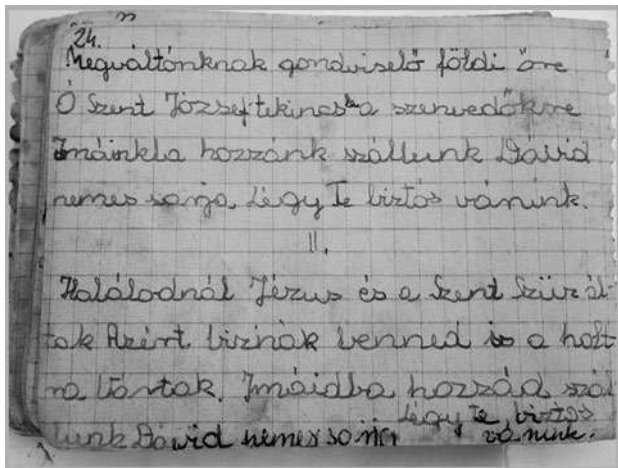
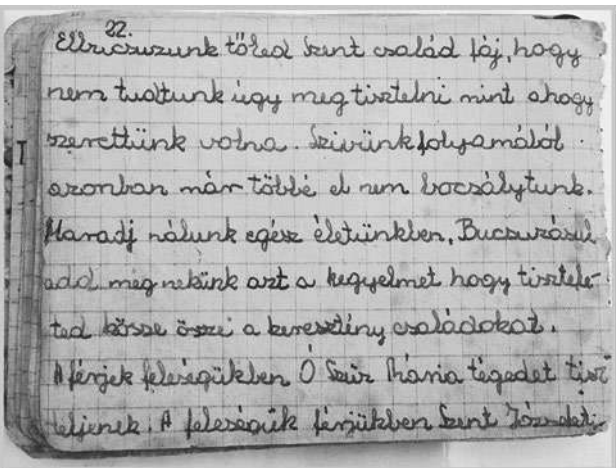
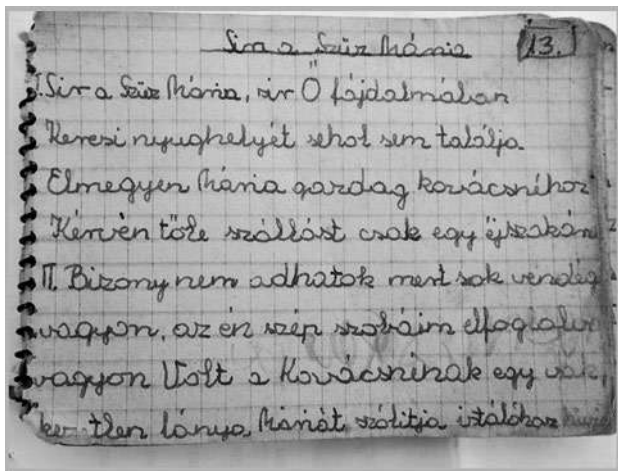
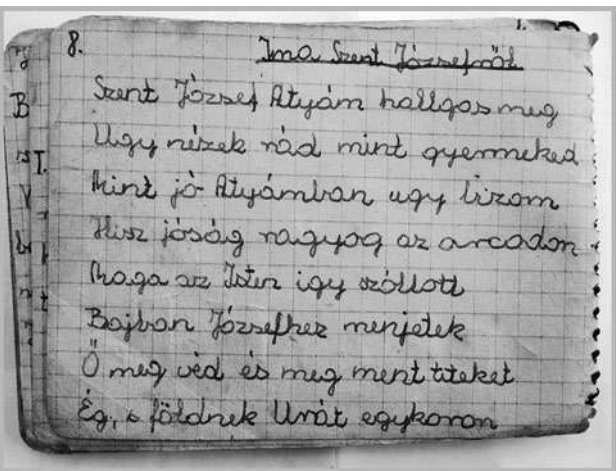
Nekem a mai napig nagyon fontosak ezek az esték. Kislány koromban a kis Jézus volt a példaképem. Igyekeztem szófogadó, jó gyermeke lenni a szüleimnek. Aztán igazán felnőtt koromban, szülőként értettem meg a Szent Család alázatos, aggódó szeretetét, és belőlük töltekezem ma is. Jó lenne folytatni továbbra is az emberek összefogása miatt is.”

Pálffy Béláné, Pál Magdolna (1951)

Az egyik legfiatalabb csoporttag, előimádkozó.

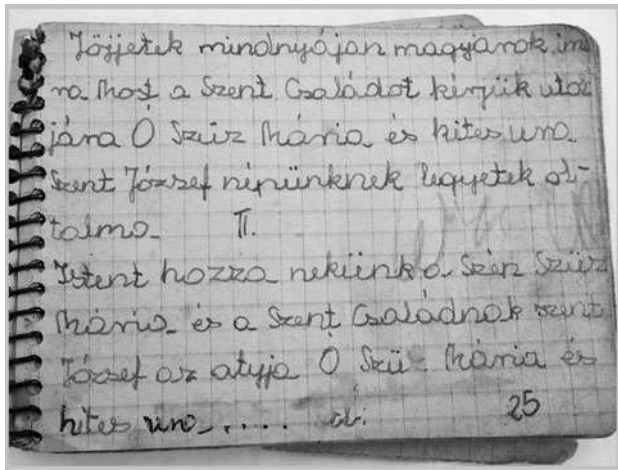
„Én is gyerekkorom óta részese vagyok a szálláskeresésnek. Sokszor eszembe is jut az akkori hangulat, a hősés, a várakozás, alig vártam, hogy megkezdődjenek az esti énekek, imádságok. Ma is hallok az akkori előimádkozónak a Decsi Ili néninek (Dormán Gyuláné szül. Bános Ilona) a hangját (mutatja), meg a Kósa Mariska néniét (Dévényi Bálintné), ahogy megkezdték, ahogy folytatták az imákat, meg az énekeket. A 80-as években édesanyám, Pál Jánosné (Gál Magdolna) vezette ezt az ájtatosságot, aztán 1994-től én rára kerültem a sor. Hogy miért én lettem? Nem tudom, hiszen engem sem bízott meg senki – mint ahogy biztos, hogy az elődeimet sem. Talán az Úr szólított meg bennünket. Nekem a szívem diktálta, hogy nem szabad veszni hagyni ezt a szép áhitatot.

A Szálláskereső történetében voltak változások az én időmben is. 2013-tól például 3-4 évig csak nálunk, a mi lakásunkban imádkoztunk. Aztán szóltak a résztvevők, hogy ők is szívesen befogadnák a Szent Családot. Így aztán a régi idők szerint újra indult a házról-házra járás. Azóta minden évben személyesen megkeresem a családokat. Előtte a keresztanyámmal megbeszéljük, hogy kikre számíthatunk. Aztán, ha korábban már valahol találkozom velük, példálózgatok. A látogatásokkor van olyan, aki azonnal meg is mondja, hogy igen várja, mások meg – 'Majd meglátjuk, ha nem jön közbe valami'. Szeretnénk a kisgyerekes családokat is bevon-

ni, de ez elől többen is elzárkóznak. Van, aki azt mondja, hogy kicsi a gyerek, a másik azt, hogy foglalt már a gyerek ideje, mert külön órája van, edzésre megy.

Amikor újra kezdtünk házról-házra járni, akkor más is változott. Addig mindent egyedül az előimádkozó asszony mondott, csak a litániákban válaszoltunk közösen. Emlékezetem szerint 1997-ben jelentek meg a szálláskeresés imafüzetei, amit sokan megvettek, azóta ezt használjuk. Gyerekkoromban még nem volt mindenkinek ilyen könyve, hanem a magunk füzetébe írtuk bele. Nekem még mindig megvan ez a kis füzetem, igaz már megsárgultak a lapjai, de vigyázok rá. Talán 60 éves is van.

Pálffy Béláné gyermekkorában másolt imák füzetlapjai
 (Repro: Gál Jenő)

A változást egy nyomtatott füzet is segíti azzal, most már nem csak egy ember, az előimádkozó mondja végig, hanem közösen is mondjuk. Az énekeket én szoktam kezdeni, a beköszöntő imát Laki Magdus (Kovács Józsefné szül. Dormán Magdolna), a Szent József litániát Virág Ernőné (Fonyadt Ilona) mondja elő. A litánia után közösen el szoktunk mondani egy régebbi Szent József imát, és egy Szent József éneket is eléneke-lünk. Aztán imádkozunk a magyar családo-kért a befogadó család élő s meghalt tagjai-ért. Ez egy tized rózsafüzér, amit Kálmán Imréné (Laska Edit) vezet. Utána a családfő – ha él az apa – imádkozik a Szentcsalád szobor előtt. A búcsúzó imát is az előimád-kozó mondja el.

Ezek az esték nekem a régi szép időket idézi, amikor a szüleim gyerekként elültet-ték belém a hit csíráját. Szegények voltunk, de – én úgy emlékezem – boldogok. Ha bár-mi baj, betegség, megpróbáltatás ért ben-nünket, Istenben vetett bizalom kíségetett bennünket a bajból. Egy életre megtanul-tam, hogy Isten sohase hagy cserbe, ha va-lami nem úgy történt, amint én szerettem volna és azt is tudtam, hogy Isten jobban tudja, mire van szükségünk, és megnyug-vással tudtam elfogadni.

Az adventi kilenced segít felkészülni a kis Jézus fogadására. Gyerekként is csodá-latos élmény volt énekelni a sok szép kará-csonyi éneket. Felnőttként igyekszem a Szent Család mintájára élni. Ezt az egyik ének így írja: Jézus, Mária, Szent József/ Kedves drága Szent Család/Benned bízva kérve kérünk/ Halld meg szívünk sóhaját/ Óvj meg büntől, légy velünk/Ugy boldog lesz életünk.

Van 3 gyermekem és 7 unokám. Igye-keztem őket is bevonni az imádságba. Bí-zom abban, hogy a jó Isten meghallgat és ők is gyakorolják ezt a szép áhítatot.”

A beszélgetésben mindhárman – sa-ját emlékeikre is hivatkozva – fontos-nak tartanak, ha a gyerekeket ma is vin-nék magukkal a szülők, nagyszülők. Erre azonban manapság – kevés a reményt látnak.

A közölt nevekről: azoknak az asszo-nyoknak a nevét, akik férjhez menete-lük után a faluban maradtak, életük végéig lánynevükön emlegették. Több esetben nem is az anyakönyvezett ve-zetéknéven, mert a több hasonló veze-téknévű – Dormán, Balogh, Bános, Fo-nyadt – hanem az illető személyt meg-különböztető néven.³⁰

³⁰ Köszönet az anyaggyűjtésért Vörösné Ad-ler Erika könyvtárosnak és Rétfalvi Balázs levéltárosnak, a szakmai tanácsokért pedig dr. Horváth Sándor néprajztudósnek.

SZŐLŐMŰVELÉS AZ OLADI HEGYEN (1653–1950)

■ Kovács Eszter Katalin

HOL HELYEZKEDIK EL
AZ OLADI HEGY

Már a 13–14. századtól kezdve a szőlővel bevetett területnek sajátos jogállása volt, hiszen a szőlőművelés az egyik legidőigényesebb munkák közé tartozott.¹ Szőlőtermeléssel Vas vármegye legnagyobb részén foglalkoztak² és foglalkoznak a mai napig is. Bár megyénk területéről bortermő vidéként először bizonyára mindenkinek a kőszegi és a hegyháti szőlők jutnak eszébe, a megyeszékhely környékén is volt hagyománya a szőlészetnek.

A magyar nyelvterületen hegynek jelölték a bekerített és gondozott szőlőültetvényeket.³ Így, kis túlzással a ma már Szombathely nyugati részét képe-

ző, egykori Olad falucskában is szőlőhegynek nevezték ezt a területet.

Az oladi szőlőhegy, korabeli elnevezéssel a Nagyhegy, a mai Márton Áron és Dr. Pálos Károly utcák közötti, magasabban fekvő rész, a Nádtó dűlő alatt, a falutól keletre található. Keletről közvetlenül kapcsolódott a Szombathely nyugati részén elhelyezkedő hegyközségi területtel.⁴ Északi sarkán a Rózsavár kocsmá található.⁵ A dűlő a régi telekkönyv alapján a temetői, Óhegy alatti és a Rózsavár feletti dűlőkkel bővült.⁶ A terület agyagos talajú, dombos fekvésű. A szőlő termőértéke és termés-

⁴ A szombathelyi hegyközség történetére vonatkozóan: Tilcsik György: Fejezetek a szombathelyi hegyközség 18–19. századi történetéből. In: Előadások Vas megye történetéről; 3. Szerk. Mayer László, Tilcsik György. Szombathely, 2004. 71–89. p. (Archivum comitatus Castriferrei; 1.)

⁵ Buocz Terézia, P.: Savaria épületeinek topográfiája. = Archaeologiai Értesítő, 1993. 2. sz. 268. p.

⁶ Magyar Nemzeti Levéltár (továbbiakban: MNL) Vas Megyei Levéltára (továbbiakban: VaML) A Vas Megyei Levéltár térképeinek gyűjteménye. Kataszteri Helyszínelési Felügyelőség műszaki iratok (továbbiakban: Kataszteri iratok), Olad. A birtokrészleti jegyzőkönyv alapján készült új munkát folytatán készült leírás a dűlőkről, 1876. június 18.

¹ Szőlőhegyi szabályzatok és hegyközségi törvények a 17–19. századból. Szöveggyűjtemény. Összeáll. és bev.: Égető Melinda. Bp., 1985. (továbbiakban: Égető, 1985.) 14. p.

² Tömböly János: Vas vármegye jobbágygazdálkodása az 1828. évi összeírás alapján. Pécs, 1939. 29. p. (Specimina dissertationum Facultatis Philosophicae Regiae Hungaricae Universitatis Elisabethinae Quinqueecclesiensis; 160.) (A Történeti Intézetek értekezései; 14.)

³ Illés Péter: Paraszti szőlőhegyek a Délnyugat-Dunántúlon. Vas, Zala, Nyugat-Somogy. Szombathely, 2020. (továbbiakban: Illés, 2020.) 10. p.

Az oladi szőlőhegy elhelyezkedése az 1857. évi kataszteri térképen és napjainkban

(MNL VaML Térképgyűjtemény, Kataszteri térképek, K-186.)

menyisége is kevés.⁷ Az 1828. évi országos összeírás megjegyzi, hogy a szőlőhegyek elpusztulása után ezen a területen zöldséget termesztettek, valamint gyümölcsfákat ültettek.⁸

A szőlőhegyre vonatkozóan a korai időszakból kevés adatot ismerünk. A hegyközség életéről a legértékesebb forrásaink a hegyközségi jegyzőkönyvek. Olad esetében három jegyzőkönyv maradt fenn, amely kisebb-nagyobb megszakításokkal elénk tárja a közösség életét. Az első kötet 1653–1785 között, a második 1833–1870 között, a harmadik 1889–1932 között tartalmazza a közgyűléseket. A továbbiakban ezt alapul véve mutatom be az oladi szőlőművelést.

A KORAI IDŐSZAK (17–18. SZÁZAD)

A hegyközségi jegyzőkönyv első bejegyzése 1653. május 23-án íródott. Az első kötet nem a szőlőművelést és annak szabályait tartalmazza, hanem a szőlő tulajdonosainak változásait, cseréket,

adás-vételeket, ajándékozásokat rögzíti. A jogügyletre a hegymester házában tartott gyűlés alkalmával került sor. Azért jegyezték le, hogy az esetleges vita esetén nyoma legyen.⁹ A szőlőhegy a rétekkel, erdőkkel és legelőkkel ellentétben nem volt a faluközösség osztatlan birtoka. A szőlők szabad forgalomban álltak, így gyakorlatilag bárki bármely település határában szert tehetett szőlőbirtokra.¹⁰ Ebből kifolyólag nem kizárólag oladi lakosokat találunk a tulajdonosok között, hiszen előfordult, hogy Szombathelyen élő személy használta valamelyik oladi szőlőt, és ezt elcserélte egy oladi lakos szombathelyi szőlőjére, vagy fordítva. Ezek a tulajdonosváltások gyakorlatilag egész évben zajlottak. A szőlő elhelyezkedését a szomszédokkal határozták meg. Minden esetben leírták, hogy a hegyvám, a hegymester és a szőlőpásztor kifizetésre került-e. A jegyzőkönyveket a hegymester, a falu bírása, valamint a falu és a hegy esküdtjei látták el kézjegyükkel.¹¹

A szőlőhegyek különleges helyzetét korszakunkban is az szolgáltatta, hogy

⁷ MNL VaML Kataszteri iratok. A birtokrészleti jegyzőkönyv alapján készült új munkálat folytán készült leírás a dűlőkről, 1876. június 18.

⁸ MNL VaML Conscriptio regnicolaris comitatus Castriferrei 1828/29. Olad urbarialis helység országos összeírása 1828.

⁹ MNL VaML Hegyközségi iratok, Olad. Hegyközségi jegyzőkönyv. (továbbiakban: Oladi Hk jkv.) 1. köt.

¹⁰ Égető, 1985. 15. p.

¹¹ MNL VaML Oladi Hk jkv. 1. köt.

Az oladi hegyközségi jegyzőkönyv díszes oldala, 1783. február 16.
(MNL VaML Oladi hegyközségi jegyzőkönyv 1783. február 16.)

tulajdonosa a szőlőt bérbe adta, és ezután jogait csak korlátozottan érvényesíthette. A földbe a bérlő telepítette a szőlőt, ő gondoskodott róla, ő élvezte minden hasznát vagy adott esetben szenvedte kárát. Mindezzért cserébe előre meghatározott szolgáltatást (hegyvámot, kilencedet, tizedet, ajándékokat) adott. A birtokos vagy utódai csak a szolgáltatások elmaradása vagy a szőlő bizonyított elhanyagolása esetén vehette vissza a bérleményt.¹²

1785-ben Olad birtokosa Skerlecz Ferenc (1731–1803)¹³ volt. Ebben az évben összeírták a neki hegyvámot fizető jobbágyság névsorát. A lista 23 helyi és 6 idegen birtokost sorol fel. A helyiek közül a többség 1-2 kapás¹⁴ szőlővel rendelkezett. Csupán kettő jobbágnak volt ennél kevesebb ($\frac{1}{2}$ és $\frac{1}{4}$ kapás), illetve négy jobbágnak ennél nagyobb (3 és 5 kapás) szőlője. Az idegenek közül hárman $\frac{3}{4}$ kapás, ketten 1 kapás, egy személy pedig 2 és $\frac{1}{4}$ kapás szőlőt használt. A hegyen így összesen 46 kapás szőlő volt ekkor. Egy kapás szőlő 5 pint¹⁵ bort adott, összesen 243 pinnal lehetett számolni.¹⁶

1798-ban a földesúr és 15 jobbágyság szerződést kötött. Eszerint a jobbágyság 14 és fél hold¹⁷ szőlőt telepítettek a Kopasz nevű csalitos erdő helyén, amit aztán 6 évig díjmentesen használhattak. Köré

gyepűt alakítottak ki. Ha az előírt idő alatt nem fordulna termőre, vagy a későbbiekben elhanyagolnák, attól a mindenkori földesúr elveszi a szőlőt, hiszen a jogát fenntartotta rá – áll az iratban.¹⁸

1803-ban a hegyen a csordahajtó használatára szerződés jött létre Skerlecz Ferenc özvegye, nemeskéri Kiss Rozália¹⁹ (1739–1822) és a község részéről Pápai Mihály főhegymester között egy évre, a bérleti díj 20 Ft volt.²⁰ Az egyezséget több fizetés mellett 1805 márciusában 10 évre, vagy akár még nagyobb időtartamra meghosszabbították.²¹ 1806-ban a bérleti díj 40 Ft-ra emelkedett.²² A csordahajtó a későbbiekben is megmaradt, hiszen az 1876. június 18-i birtokrészleti jegyzőkönyvben is írtak róla. Valószínűleg ennek az lehetett az oka, hogy a földterület és az erdő erre rossz minőségű volt, valamint a legelőn kevés édes fű termett.²³

1808-ban Skerlecz Ferenc özvegye eladta az oladi birtokot a Széchenyi családnak, így a 22 hold szőlőnek is új tulajdonosa lett.²⁴ A Skerlecz Ferenc idejében telepített szőlők a bérlők 1818. évi jelentése alapján még nem jövedelmeztek,

¹⁸ MNL VaML Helytörténeti lexikon cédula- anyaga, Olad 112–114. MNL Országos Levéltára (továbbiakban: OL) P 623. II. 31. C. 183. cs. 242.)

¹⁹ Nemeskéri Kiss Sándor és királydaróci Daróczy Zsófia lánya. (Szluha Márton: Vas vármegye nemes családjai. 1. köt., A–K. Bp., 2011. 750–751. p.)

²⁰ MNL VaML Szombathely város tanácsának iratai. Tanácsülési jegyzőkönyvek. (továbbiakban: Szv. Tan. jkv.) 1803. április 28. 2. pont, 1803. május 21. 3. pont

²¹ MNL VaML Szv. Tan. jkv. 1805. március 16. 5. pont

²² MNL VaML Szv. Tan. jkv. 1805. április 25. 22. pont

²³ MNL VaML Kataszteri iratok. A birtokrészleti jegyzőkönyv alapján készült új munkálat folytán készült leírás a dűlőkről, 1876. június 18.

²⁴ MNL VaML Helytörténeti cédula, Olad 115. (MNL OL P 623. II. 31. A. 182. cs. 244.)

¹² Égető, 1985. 14. p.

¹³ Skerlecz Ferenc helytartó tanácsos, békési főispán (1783–1785) királyi tanácsos és a Szent István-rend egyik vitéze. (Szluha Márton: Vas vármegye nemes családjai. 2. köt., L–Zs. Bp., 2012. 510–511. p.)

¹⁴ A szőlőterület nagyságának meghatározására használtak. 1 kapás azt fejezi ki, hogy az adott területen egy egész nap mekkora szőlőterületet lehetett megkapálni. Értéke változó, függ a domborzati viszonyoktól és a talajminőségtől is.

¹⁵ 1 pint = 2 icce, 1 icce = 7–8 dl

¹⁶ MNL VaML Hegyvámos szőlők 1. köt. 5. szám, Olad.

¹⁷ 1 magyar hold (1200 négyszögöl) = 4315,5 m² csak szántóföldmérték

ezért kérték a hegyvám csökkentését. Az új birtokos, Széchenyi Pál 1818-ban úriszék elé vitte a kérdést. A földesúr szerint ugyanis a jobbágyság elhanyagolták a szőlőt, ezért nem termett.²⁵ A területet erre hivatkozva visszavette, amiért az oladi szőlőbirtokosok fellebbeztek. Az ügy végül 1819 tavaszán a vármegyei közgyűlés elé került, aki a felek meghallgatására kiküldte Saly Károly táblabíró és Bárdossy László alszolgabíró.²⁶ Az úriszéki perben Széchenyi Pálnak adtak igazat, a jobbágyság fellebbeztek, amit azonban már a Királyi Táblára történő továbbításakor azzal a megjegyzéssel látták el, hogy „a panaszosok [...] az uradalom által ki is elégítették.”²⁷ 1818-ban más ügyből kifolyólag is foglalkozott a vármegyei közgyűlés az oladi szőlőhegygel: az oladi és szombathelyi hegybirtokosok kérelmét vizsgálták ki, akik tiltakoztak a két hegyen át vezető gyalogút megszüntetése ellen. Az utak visszaállítása nem történt meg.²⁸ 1818 decemberében azonban a hegy ráomlott az egyik útra, amelyet az oladiak a szomszéd települések segítségével állítottak helyre.²⁹

AZ OLADI SZŐLŐMŰVELÉS VIRÁGKORA

1828-ban Széchenyi Pál oladi birtokát elcserélte Ják és környékére Odelga Josephával.³⁰ A Széchenyi-birtok he-

lyi jószágigazgatója, Ernuszt József az Odelga családba nősült: feleségül vette Odelga Karolinát.³¹ Ezt követően az Ernuszt család birtokolta Oladot 1945-ig.

A hegyközségek élete általában megszabott előírások szerint zajlott. A birtokosoknak gondoskodni kellett a kerítés (gyepű), a kapuk, a mezsgyék, utak és a határkövek állapotáról. Ugyanakkor fontos volt a szőlő területén lévő egyéb termények és gyümölcsök megóvása a tolvajoktól, tűzkároktól, kóbor állatoktól.³²

Oladon a jegyzőkönyvek tanúsága szerint a Szakály János hegymester vezetésével 1833. május 22-én összeült hegyközség írásban szabályozta működését. Korábbi hegyi artikuláció is lehetett, hiszen ennek megerősítését még 1818-ban kérték Széchenyi Páltól.³³ Ez azonban nem maradt fenn. Az 1833-ban megalkotott rendszabály 16 pontban, mindenre kitérően határozta meg a hegy életét. A gyűlésen a következők szerint döntöttek:

1. Az ülésekről jegyzőkönyvet vezetnek.
2. A hegymester köteles évente 2 gyűlést tartani, ahogy eddig is szokásban volt. Ezeken minden hegybirtokosnak részt kell venni. Távolmaradás esetén a büntetés 4 Ft. A gyűlés csak nyomós indok esetén maradhatott el, feltéve, ha a birtokosok közül mindenki hozzájárult.
3. Az első gyűlés időpontjának Fülöp és Jakab napját³⁴ tűzték ki. Ezen a

²⁵ MNL VaML Helytörténeti cédula, Olad 196. (MNL OL P 623. II. 31. C. 183. cs. 6.)

²⁶ MNL VaML Vas vármegye nemesi közgyűlésének iratai. Köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvek. (továbbiakban: Vvm kgy. jkv.) 414/1819.

²⁷ MNL VaML Vas vármegye nemesi közgyűlésének iratai. Köz- és kisgyűlési iratok. (továbbiakban: Vvm. kgy. ir.) 1235/1821.

²⁸ MNL VaML Vvm. kgy. jkv. 1198/1818.

²⁹ MNL VaML Vvm. kgy. jkv. 1725/1818.

³⁰ Lovass Miklós: Olad 1000 éves története. Szombathely, [1994.] (továbbiakban: Lovass, 1994.) 70., 85., 92. p.

³¹ Lovass, 1994. 92. p.

³² Illés, 2020. 31. p.

³³ MNL VaML Helytörténeti lexikon cédula-anyaga, Olad 196. (MNL OL P 623. II. 31. C. 183. cs. 6.)

³⁴ „Május elsejét, Fülöp és Jakab napját a 19. században magyar nyelven még »Leveles Fülöp«-ként is ismerték, utalva talán a tavaszi zsendülés, virágzás archaikus pogány kultuszaira – miként arra Bálint Sándor is felhívta a figyelmet. Sőt, azt se feledjük, hogy a május hó-

napon a rendszabások felolvasása után minden egy holddal rendelkező szőlőbirtokostól 6 kr-t szedtek be szentmisére, hogy a baj a hegyet elkerülje. Ezután minden tulajdonos köteles részt venni a misén. Ezt követően visszamentek a hegymester házához és egy évre megválasztották a tisztségviselőket, úgymint a hegyimestert, a két hegyesküdtet, a szőlőpásztort és a jegyzőt, akik le tették az esküt, majd a hegy népe felvonult a hegyre megnézni a kerítést. Visszatérve a volt hegymester házához, megtehetik az esetleges panaszait, amelyeket orvosolnak.

4. A második gyűlés napját nem határozták meg, azt a hegymester eszeségére bízták. Hiszen ezen a gyűlésen kellett kijelölni a szüret időpontját, amely nagyban függött az időjárástól.
5. Megállapították a fizetéseket: hegymesternek minden egy holdra értve 6 pénz, minden hold után 2 icce³⁵ must járt. A hegyvámot is a második közgyűlésre kellett minden birtokosnak vinni, és a hegymesternek befizetni. Ez egy hold szőlő után egy váltó cédulát jelen-

nap nevében pedig a föld termékenységének antik római istennőjét, Maia-t örökíti tovább. A mezőgazdasági munkák éves rendjében tehát a szántóvető földművesek számára is fontos határnap volt május elseje. A szántóföldekhez, kertekhez, szőlőkhöz kötődően a tavaszi munkakezdést is ünnepelték a falvakban, mezővárosokban, és egyet pihenhetek is, hiszen túl voltak már a gyümölcsösök és szőlők év eleji tisztogatásán, az áprilisi szántáson, boronáláson, tavaszi vetésen. Ezt mi sem mutatja jobban, mint hogy a 19. századi püspöki mezőváros, Szombathellyel (Sabaria, Steinamanger) szomszédos Olad magyar község szőlőhegyén is hagyományosan Fülöp-Jakab napján tartották az első tavaszi hegygyűléseket, miként az szokás volt más nagymúltú, középkori eredetű szőlőtermesztő helyeken is.” – írja Dr. Illés Péter. (https://savariamuseum.blog.hu/2020/05/01/fulop_es_jakab_napja)
Megtekintve: 2021. augusztus 05.)

³⁵ 1 icce = 7-8 deciliter

tett. A szőlőpásztornak csizma árában 9 kr, minden hold után egy házi kenyér, és évente 4 Ft jutott. Az iskolamesternek „a felhő eleibe való harangozásért” 6 krajcár és minden hold után egy pár szőlő.

6. Úgy döntöttek, hogy amennyiben eladásra kerülne egy birtok, minden tulajdonosnak szólni kell, hogy az átadásnál jelen lehessen. Az új birtokosnak részt kellett venni az utak javításában. A szőlő eladása alkalmával 32 icce bort, 12 font³⁶ marhahúst és két házi kenyeret, valamint 12 kr-t kellett fizetni, a hegymesternek pedig 3 kr-t.
7. A szőlő adás-vételénél a napkeleti szomszédnak elővásárlási joga volt.
8. Ha valaki szándékosan más birtokán őrizte a marhát, vagy meglopota a másikat, akkor 4 Ft büntetést kellett fizetnie a kár megtérítésén túl, ha nemes ember a kártevő, akkor a büntetés 12 Ft.
9. A birtokosokon kívül, ha valaki szekérrel tartózkodik a hegy területén 1 Ft, ha gyalog, 30 kr büntetést kellett fizetnie.
10. Ha valaki a hegy kapuját vagy ajtaját nyitva hagyta és hanyagsága miatt állat jutott be a hegyre, az okozott kárt köteles megtéríteni, és ahányszor ez előfordul, annyszor 1 Ft büntetést kellett fizetni.
11. Ha valaki más területét elfoglalta, vagy másnak kárt okozott és a károsult birtokos panaszt tett, befizette a 32 garas panaszpénzt, az összes birtokos kivonult a hegyre megvizsgálni az ügyet. Amennyiben a panaszosnak adtak igazat, a kárt okozó a kárt és a 32 garast köteles volt megtéríteni. Ha fordítva, akkor a panaszos elvesztette a panaszpénzt.

³⁶ 1 font = 0,56006 kg

12. A gyepüket a Fülöp-Jakab napi gyűlésig kötelező volt helyreállítani, különben 4 Ft büntetést helyeztek kilátásba. Utána 30 nap állt rendelkezésre.
13. Ha valaki a hegyben káromkodott vagy fajtalanzkodott, 4 Ft-ra büntethették.
14. Ha valaki majorsága vagy sertése a hegyen kóborolt és nem lehetett megfogni, lelőhették.
15. A büntetések a hegy kasszájába folytak be, amelyet a hegymester kezel. Ha hiányozott belőle, akkor a hegy tulajdonosainak járt a büntetés.
16. A szomszédba áthullott gyümölcs a szomszédot illette. A szomszéd telkére átnyúló faágat visszahajtani vagy levágni a szomszéd engedélye nélkül nem lehetett, viszont a fát tőből kivágni igen.³⁷

Az ekkor lefektetett szabályozás határozta meg a továbbiakban az oladi hegyközség életét. Ezeket 1870-ig szigorúan be is tartották. A szőlőhegy élete a tavaszi gyűléssel vette kezdetét, amit április 29. és május 2. között, egy alkalommal 6-án tartottak. Kétszer indokolták meg a későbbi időpontot: 1866-ban „az időnek körülményeinél fogva” 1-je helyett 2-án,³⁸ 1867-ben a megyei tisztújítás miatt 1-je helyett 6-án tartották.³⁹ Az összejövetel napján reggel a hegymester házában gyűlt össze a hegy népe,⁴⁰ vagyis akik birtokkal rendelkeztek a hegyen. Az ezt követő események az évek során eltérő sorrendben követték egymást, de ugyanazok voltak: felolvasták a szabályokat, megtartották az énekes szentmisét, hálából, hogy Szent Györgytől Szent Iván-napig megmarad a szőlő, szemlét tartottak a hegyen, ahol ellenőrizték az utakat és a

gyepüket, megválasztották az előljárókat, és a leköszönő hegymester bemutatta az előző évi számadást.

A szüret időpontját általában központilag határozta meg vagy a földesúr vagy a hegybíró.⁴¹ Oladon ezt az őszi gyűlésen jelölték ki, amelynek időpontja jóval szélesebb körben mozgott. Hiszen ez az adott évi időjárástól és ebből következően a szőlő érésétől függött. Az idő előre haladásával a szüret napján tartották, 1862 és 1865 között pedig a jegyzőkönyv szerint nem volt. Szüretelni csak az összejövetelen kijelölt napokon lehetett, különben büntetést szabtak ki, ahogy az 1838. évi szüret alkalmával⁴² és 1839. október 13-án történt. Két időpontot jelöltek meg: először a hegy emberei (előljárói), azaz a hegymester, a hegyesküdtek és a szőlőpásztor, majd a következő napon a hegy népe szedhette le a termést. A szüret kezdete előtt szentmisét tartottak. 1870-ig két esetben borult fel a sorrend: 1842-ben a sok eső miatt a szőlő romlásnak indult, ezért a rohadt szőlőt leszedték, majd az énekes szentmise után a hegy emberei szüreteltek, másnap pedig a hegy népei, s a gyűlést csak ezt követően, október 11-én tartották meg,⁴³ 1866-ban a darazsak és bogarak lepték meg a szőlőt, amely emiatt rohadásnak indult, így a hegymester beleegezésével, mindenki mentette a menthetőt, és később, szokás szerint megtartották a szentmisét.⁴⁴

1867-ben kisebb incidens támadt a szüret időpontja miatt. A birtokosok többségének kíváratára kérelemmel fordultak a rohonci főszolgabíróhoz, hogy október elején megtarthassák a szüretet. Az oladi előljáróság azonban a szü-

³⁷ MNL VaML Oladi Hk jkv., 1833. május 22.

³⁸ MNL VaML Oladi Hk jkv., 1866. május 2.

³⁹ MNL VaML Oladi Hk jkv., 1867. május 6.

⁴⁰ MNL VaML Oladi Hk jkv., 1869. május 1.

⁴¹ Illés, 2020. 34. p

⁴² MNL VaML Oladi Hk jkv., 1839. május 1.

⁴³ MNL VaML Oladi Hk jkv., 1842. október 11.

⁴⁴ MNL VaML Oladi Hk jkv., 1866. október

ret kitűzött napján, szerdán ment el a főszoigabíróhoz, ezért másnapra, október 3-ra halasztották. Ezen a napon tartották a szentmisét, a birtokosok egy része ekkor, másik része a következő héten, Ernuszt Kelemen pedig október 15-én szüretelt.⁴⁵ Ugyanígy három nap folyt a szüret 1868-ban is, amikor a kijelölt napokon túl tartotta meg Ernuszt Kelemen.⁴⁶ Ebben az időben a szőlőhegyen 200 négyszögöl után fél akó⁴⁷ savanyú borral lehetett számolni.⁴⁸

Az őszi gyűlésen szedték be a hegyester és a szőlőpásztor fizetését is a birtokosoktól.

A hegyen a szőlőn kívül más gyümölcsöket⁴⁹ és gesztenyét⁵⁰ is termesztettek. Erről a gyűléseken kiszabott büntetésekből tudunk. A különböző kihágásokat, panaszokat tavasszal és ősszel is tárgyalták. Néhány esetben csak megjegyezték, hogy a büntetéseket beszédtek, máskor a „büntettet” is leírták: 1837 és 1840 nyarán gyerekek loptak gyümölcsöt, de életkoruk miatt csak a bírság felét kellett kifizetniük.⁵¹ 1862 májusában tárgyalták az előző évi gesztenyelopást.⁵² A lopások, a kóborló barmok és sertések miatt büntetéseket szabtak ki 1844-ben is.⁵³

A jegyzőkönyvekben visszatérő téma az utak, a gyepek kialakítása és karbantartása. 1838-ban Szakály József háza és kertje mellett a helység

pajtájához tartozó funduson⁵⁴ és Markó Istvánné háza nyugati végében egy ölnyi út a hegybirtokosok használatában volt, döntöttek, hogy ez így is marad.⁵⁵ 1840-ben és 1843-ban a tavaszi gyűléseken, miután szokás szerint ellenőrizték a hegy állapotát, és látták, hogy a hegy alsó és felső gyepei a télen romlásnak indultak, ezért büntetés terhe mellett javítani szükséges azokat.⁵⁶ Három évvel később megállapították, hogy az alsó gyepek kiigazítása és árok húzása a tüske miatt nem történt meg, s ha a kitűzött határidőre sem végzik el a munkát, büntetést rónak ki.⁵⁷ 1845 októberében a gyepeknél való keresztül menésért összesen 8 Ft büntetést szabtak ki, amelynek fele a hegypénztárba folyt be.⁵⁸ 1847-ben a hegy keleti részén, a plébános szőlőjének keleti oldalán egy új kapu,⁵⁹ 1851-ben Szakály József háza mellett az úttól a hegygyepűig egy új út kialakításáról döntöttek, hogy a hegy népe szabadon járhasson.⁶⁰ 1867-ben egyes birtokosok a területük egy részét eladták, azonban a hegy után fizetendő összeget megtartották maguknál. Így nem kellett gyepeket kialakítani. Az új tulajdonosoktól nem kértek hegyvámot.⁶¹

1848-ban foglalkoztak először a szőlő adás-vétel során felmerült kérdésekkel. Ekkor meghatározták, hogy a napnyugati szomszédnak csak a napkeleti szomszéd után van joga megtartani a szőlőt.⁶² 1856-ban jegyezték fel először, hogy a szőlő adás-vételénél az eddig szokásban levő bor helyett, ezután

⁴⁵ MNL VaML Oladi Hk jkv., 1867. szeptember 29.

⁴⁶ MNL VaML Oladi Hk jkv., 1868. október 2.

⁴⁷ 1 akó = 51 liter

⁴⁸ MNL VaML Kataszteri iratok. A birtokrészleti jegyzőkönyv alapján készült új munkálát folytán készült leírás a dűlőkről, 1876. június 18.

⁴⁹ MNL VaML Oladi Hk jkv., 1860. október 14.

⁵⁰ MNL VaML Oladi Hk jkv., 1861. október 6., 1862. május 1.

⁵¹ MNL VaML Oladi Hk jkv., 1837. október 22., 1840. október 18.

⁵² MNL VaML Oladi Hk jkv., 1862. május 1.

⁵³ MNL VaML Oladi Hk jkv., 1844. október 15.

⁵⁴ fundus: telek

⁵⁵ MNL VaML Oladi Hk jkv., 1838. október 14.

⁵⁶ MNL VaML Oladi Hk jkv., 1840. április 30.

⁵⁷ MNL VaML Oladi Hk jkv., 1843. május 1.

⁵⁸ MNL VaML Oladi Hk jkv., 1845. október 17.

⁵⁹ MNL VaML Oladi Hk jkv., 1847. május 1.

⁶⁰ MNL VaML Oladi Hk jkv., 1851. október 16.

⁶¹ MNL VaML Oladi Hk jkv., 1867. május 6.

⁶² MNL VaML Oladi Hk jkv., 1848. április 29.

holdanként 2 pengő Ft készpénzt kell a hegy javára befizetni.⁶³

1857-ben megváltozott a fizetőeszköz,⁶⁴ ezért 1860-ban már az új, osztrák értékű pénzben szedték be a tavaszi és az őszi mise árát, 4-4 újkrajcár összegben. A plébánosnak ebből 80 újpénzt adtak a fennmaradó összeg pedig a hegymesteré lett.⁶⁵

1870. október 8. és 1889. november 28. közötti jegyzőkönyvek nem maradtak fenn. Ez alatt azonban néhány változás is történt a korábban kialakult rendszerben. A gyűlések száma évi háromra emelkedett, s a tárgykörük is némileg átalakult. A tavaszt április végén-május elején tartották, szentmise után felolvasták a hegytörvényeket és megválasztották a hegyőrt. Az őszi gyűlés ebben az időszakban is a szőlő éréséhez kötődött, legfontosabb pontja a szüret időpontjának kihirdetése volt, amely előtt misét tartottak. A misepénzt is itt szedték be, és felolvasták a 8330/1886. főszolgabírói rendeletet.⁶⁶ Új időpontként jelent meg a november

végén-december elején, később január elején tartott gyűlés, ahol megválasztották a következő évre a hegybírót és a hegybizottsági tagokat, valamint bemutatták az elmúlt év leltárját.

A legfontosabb eseménynek még mindig a szüret számított. Szőlő- és gyümölcséréskor a hegybíró és a hegyesküdtek éjjelente őrködtek.⁶⁷ Az időpontot, a korábbi gyakorlathoz hasonlóan, előre meghatározták, ám ekkor már csak egy napot jelöltek ki. 1922-ig két alkalommal adódott kisebb probléma: 1892-ben a termést elverte a jég, így csak a károsult szőlőt tudták a gazdák leszedni október 13-án,⁶⁸ 1894-ben pedig a szőlő rohadásnak indult, ezért Ernuszt Kelemen közbenjárásával október 15-e helyett 10-én szüreteltek.⁶⁹ További problémát okozott, hogy 1897-ben a vármegyében több helyen, köztük az oladi szőlőhegyen is, megjelent a gyümölcsfák nagy ellensége, a vértetű.⁷⁰

A későbbiekben is jelentős kérdés maradt a hegy karbantartása. A gyeptűket minden hegybirtokos köteles volt tisztán tartani, javítani,⁷¹ ha hiányos, pótolni.⁷² Aki nem teljesítette, annak a hegybíró a tulajdonos költségére megcsináltatta.⁷³ A kihágási büntetéseket a hegy alapszabálya szerint szedték be és a hegy alap javába fordították.⁷⁴ A hegyben és a gyeptűkön idegeneknek nem lehetett keresztüljárni.⁷⁵ A tulajdonosoknak ügyelni kellett, hogy a

⁶³ MNL VaML Oladi Hk jkv., 1856. október 14., 1858. május 1.

⁶⁴ 1857-ben vezették be a Habsburg Birodalomban az osztrák értékű forintot. 1 Forint 100 krajcár lett, a korábbi 60 krajcár helyett. Lásd: Münzvertrag vom 24. Jänner 1857. (1857. január 24-én kelt pénzszerződés). = Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaiserthum Oesterreich, 1857. 33. Stück 373-384. p. (Birodalmi Törvénytár, az Osztrák Császárság számára, 1857. 33. sz.); Harmat Árpád Péter: Magyarország pénzei 1848 és 1948 közt <http://tortenelemcikk.hu/node/243> (megtekintve: 2021. augusztus 6.)

⁶⁵ MNL VaML Oladi Hk jkv., 1860. május 1.

⁶⁶ A szombathelyi főszolgabíró rendelete: a hegy elöljáróságok, hegybizottságok és hegyőröknek 1887. évre leendő újbóli megválasztását a hegységek összeírását, s az összeírási kimutatásnak 1887. év április 30-ig leendő beterjesztését rendeli el. Az iratot sajnos selejtezték. (MNL VaML Szombathelyi Járás Főszolgabíró Iratai. Közigazgatási iratok. (továbbiakban: Szh. Fsz. Közig. ir.) 1886. évi iktatókönyv, 8330. bejegyzése.)

⁶⁷ MNL VaML Oladi Hk jkv., 1906. május 2.

⁶⁸ MNL VaML Oladi Hk jkv., 1892. október 9.

⁶⁹ MNL VaML Oladi Hk jkv., 1894. október 14.

⁷⁰ A vértetű Körmenten. = Gyümölcskertész, 1897. 23-24. sz. 294. p.

⁷¹ MNL VaML Oladi Hk jkv., 1919. május 4.

⁷² MNL VaML Oladi Hk jkv., 1893. május 1.

⁷³ MNL VaML Oladi Hk jkv., 1920. május 2.

⁷⁴ MNL VaML Oladi Hk jkv., 1921. május 8., 1922. január 20.

⁷⁵ MNL VaML Oladi Hk jkv., 1919. május 4., 1920. május 2.

hegy szekér útja mellett álló gyümölcsfák útra nyúló ágait levágják, hogy azok ne akadályozzák a takarmányhor-dást.⁷⁶ A szőlőhegy területére a gypűn át egy-két vagy több kapu vezetett.⁷⁷ Oladon 1906-ban újabb, 4 láb széles kapuval bővült a hegy Németh István és Kis Ferenc háza mellett. A költségekhez minden hegybirtokos egyenlő mértékben járul hozzá.⁷⁸

A szomszédok közötti vitás kérdések és a kihágások továbbra is a gyűlésre tartoztak.⁷⁹ 1859-ben Eruszt Kelemen szőlőjében lopáson értek két személyt, akiket emiatt 2-2 Ft-ra büntettek.⁸⁰ 1891-ben Polgár Imre panaszt tett hegyszomszédja, Koroknay József-né ellen, aki a kerítést az ő birtokára mindinkább átvitte. A tárgyaláskor kérték a felek békés megegyezését.⁸¹ 1916. szeptember 22-én Eruszt Kelemen levélben tett panaszt a szombathelyi főszolgabírónak. Néhány nappal korábban, szeptember 17-én délelőtt ugyanis Németh István hegybíró, Várallay János hegypásztor és Mészáros György szombathelyi lakos a szőlőhegyet vizsgálták és észrevették, hogy Eruszt Kelemen birtokára két oladi lakos, Molnár István és a 60 éves Nagy Sándor bement. Távozásra szólították fel őket, mire Molnár István távozott is, de Nagy Sándor szembeszállt velük, s tettelegességgig fajult a dolog. Nagy Sándor el akarta venni a hegybíró fegyverét, de ezt sikerült megakadályozni. A leírásból kiderül, hogy Nagy Sándor korábban évekig Eruszt Kelemen vin-cellérje volt, csakhogy elbocsájtották.⁸²

AZ ELFELEDETT SZŐLŐHEGY ÉS ÚJJAÉLEDÉSE

1918 után a gyűlések száma egyre csökkent, míg 1923. április 22. után már egyáltalán nem tartottak. A szőlőhegy némileg háttérbe szorulását mutatja az is, hogy 1927-ben itt fogták el az oladiakat izgalomban tartó, a környéken kóborló csavargót. A különös személy hol az erdőben, hol a mezőben tűnt fel, rémisztgette az asszonyokat és a gyerekeket. A csendőröknek azonban sokáig nem sikerült a nyomára akadni. A rémet végül a falu tanítója, Horváth Gyula kapta el, aki szeptemberben észrevette, hogy valaki a szőlőhegyen megdézsmálja a gyümölcsét. A tolvaj nem más volt, mint a környéken kóborló Pegár Gyula, szentléránti illetőségű, korábban többször büntetett lakatossegéd. A szombathelyi főszolgabíró egy hónapos fogságra ítélte, majd illetőségi helyére toloncolták vissza.⁸³

A hegyközség következő összejövetele 1930. május 4-én került sor, amikor Hende Károly községbíró elnökkölt. A gyűlésen a legfőbb feladat, hogy a hegybirtokosság megválassza az elöljáróságát, mert a hegyben „az idők folyamán” rendetlenség alakult ki: bárki keresztül-kasul járhatott, és a tolvajok ellen sem lehetett védekezni gyümölcsérés idején, azért sem, mert a kerítések elhanyagolt állapotban voltak. Így megválasztották a hegyelőjáróságot: elnöknek Horváth Gyula nyugalmazott igazgatót, a hat tagú bizottság tagjai: Vida Ferenc, Horváth János, Győrváry József, Németh István, Kántor János és Kovács Ferenc. Valamennyire orvosolandó a körülményeket az egyik hegykapu helyett újat állítottak, amely 23 pengő 32

⁷⁶ MNL VaML Oladi Hk jkv., 1892. május 2.

⁷⁷ Illés, 2020. 12. p.

⁷⁸ MNL VaML Oladi Hk jkv., 1906. május 2.

⁷⁹ Illés, 2020. 35. p.

⁸⁰ MNL VaML Oladi Hk jkv., 1859. október 2.

⁸¹ MNL VaML Oladi Hk jkv., 1891. április 30.

⁸² MNL VaML Szh. Fsz. Közig. ir. 11031/1916.

⁸³ Az oladi határ rémet elfogta a tanító a szőlőhegyen. = Kis Ujság, 1927. szept. 15. 6. p.

fillérbe került. A szokásos hegymisére, amelynek díját a birtokok arányában szedték össze,⁸⁴ 3 pengőt adtak a hegybirtokosok. 1933. április 30-ig, amikor befejeződik a kötet, összesen 14 gyűlést hívtak össze, különböző időközönként.

1930. május 11-én a szombathelyi járás főszolgabírójához fordultak, kérték, hogy tűzze ki a hegyközség megalakításának határnapját, és azon egyezkedjen megjelenni.⁸⁵ A rendtartási szabályok elfogadását 1931. április 24-én jelentették be.⁸⁶

1931 őszi és 1932 tavaszi gyűlésen írták le pontosan a hegy elöljáróságát és feladatait. A hegybíró örködött a hegyközségi rend felett, ellenőrizte a hegyőröket, kezelte a hegyközség pénztárát, melyet az elnök és a tagok ellenőriztek. A hegyközség rendes kiadásai: a hegyőr fizetése, a kerítés és kapuk helyreállítási költségei, a hegyközségi tanács költségeihez való hozzájárulás, a hegymise pénz, míg bevételei: a hegyközség járuléka és az esetleges bírságpénzek. A hegyrendőrség a hegybíróból és a hegyőrből állt. A hegyőr a hegybírótól kapott szolgálati könyvecskébe jegyezhet fel a panaszokat. A hegyőr szolgálati jelvénnnyel, síppal és fegyverrel rendelkezett, de azt csak kóbor állatok ellen és önvédelemre használhatta. A szőlő és gyümölcsérés idején éjjel nappal őrködött, a hanyagságából eredő károkért anyagi felelősséggel tartozott. A károkat a hegybíró becsültette fel, és intézkedett a javításuk iránt. A beszédett bírságpénzek fele a hegyközséget illette, a 20%-a a hegyőré lett.⁸⁷

Az oladi hegyközség fiatal, erőtlen, ezért sok szervezés állt előtte – írták

többször is a jegyzőkönyvekben.⁸⁸ 1931 áprilisában az elnök felhívta a figyelmet a tavaszi munkák elvégzésének szükségére: a kerítés jó karba helyezése, a kapuk bezárása, hernyók és vértetűk elpusztítása volt a fő feladat.⁸⁹ Az eredményekről azután az 1931. októberi közgyűlésen számoltak be. Itt ismételt elhangzott, hogy a kerítés rendbe hozása, a kapuk zárása a tulajdonosok közös érdeke, hogy ne mehessenek be idegenek és kóbor állatok. A fákat és a szőlőket meg kellett metszeni. A tolvajok a gyümölcsérés idején gyakoriak, ezért kértek minden tulajdonost, hogy a másik terményére épp úgy vigyázzon, mint a sajátjára. Szükségesnek látták, hogy a hegyőr mellett augusztus 15-október 15. között egyegy gazda őrködjön még éjszakánként.⁹⁰

1931 márciusában ismertették a Vármegyei Hegyközségi Tanács leiratát a borfogyasztási adó eltörlése tárgyában. Elhatározzák, hogy írnak a Tanácsnak, hogy keresse meg az illetékes kormányköröket az adó megszüntetése miatt, mert azt méltányatlannak tartották, ellehetetlenítette volna a hegybirtokosokat.⁹¹

Ugyanekkor írtak a Felső-dunántúli Mezőgazdasági Kamarának rézgalic rendelés ügyében november 1-i fizetési határidővel.⁹² 1933-ban szintén nagyobb rendeléssel szereztek be oltóvesszőt, abból a célból, hogy nemesítsék a növényeket. Azonban 1933 áprilisában megjegyezték, hogy bár a szőlőkezelés fejlődött, sokan nem tértek át a nemes szőlőfajtákra, az oltóvesszőt sem vették át és még mindig noah sző-

⁸⁴ MNL VaML Oladi Hk jkv., 1931. április 24.

⁸⁵ MNL VaML Oladi Hk jkv., 1930. május 11.

⁸⁶ MNL VaML Oladi Hk jkv., 1931. április 24.

⁸⁷ MNL VaML Oladi Hk jkv., 1931. október, 1932. április 24.

⁸⁸ MNL VaML Oladi Hk jkv., 1931. október, 1932. április 24.

⁸⁹ MNL VaML Oladi Hk jkv., 1931. április 24.

⁹⁰ MNL VaML Oladi Hk jkv., 1931. október, 1932. április 24.

⁹¹ MNL VaML Oladi Hk jkv., 1931. március 10.

⁹² MNL VaML Oladi Hk jkv., 1931. március 10.

lőt természetnek.⁹³ Ennek ellenére az 1932. évi termés kielégítő, a bor is általában jó minőségű volt.⁹⁴

A hegy területében kisebb változás történt ezen rövid időszak alatt. A Giczi-hegy végében található kaput áthelyezték a szélső hegy azon végébe, ahol az Ernuszt-féle kapu állt. Az új hegytulajdonosok földje végébe 3 méter széles utat hagytak.⁹⁵ Az intézkedés ellen viszont a következő közgyűlésen fellebbeztek. Az indoklás szerint az oladi hegy teljes egységet képezett, amelynek része volt az Ernuszt Kelemen-féle birtok is, amelyből Németh Ferencet és társait elégitették ki. Az új tulajdonosok nem gondoskodtak a felvételükkor a területük lezárásáról. Ha viszont ezt a kaput odébb rakják, akkor a régi tulajdonosoknak egyenként kellene lezárni a birtokukat.⁹⁶ Az eset végkimenetelére nincs forrásunk.

A lopás még mindig problémát jelentett a közösségnek. 1932 augusztusában tárgyalták Palkó Gyula hegyőr panaszát Francsics István oladi lakos ellen, akit augusztus 3-án 3/4 12-kor tetten ért, ahogy 7 kg almát akart ellopni Szirmay Géza birtokáról. A tolvaj felszólításra sem akarta átadni az almát, kisebb dulakodás is támadt, majd mikor a hegyőr a fegyveréért nyúlt, akkor adta át a lopott gyümölcsöt. A hegyközség 2 pengő bírságra ítélte Francsics Istvánt.⁹⁷

Az oladi hegy életében még két fontosabb esemény történt a következő években. Elsőként a Szombathelyi Szépítő Egyesület 50 éves fennállásának emlékére 1934. május 11-én egy kilátótorony építéséről döntött az

oladi dombon.⁹⁸ A tervek szerint „A kilátótorony kb. 12 méter magas lesz, ahonnan tiszta időben gyönyörű kilátás nyílik a Stájer Alpokra, az elszakított országrészekre, a kőszegi hegyekre, Vértes hegységre, a bakonyi hegyláncolatra, a Gyöngyös mellékre és a jáki templomra.”⁹⁹ Az építést 1935. október 12-én engedélyezték.¹⁰⁰ A használatbavételi engedély kiadása előtti helyszíni szemlén 1936. július 25-én a bemutatott hiányos dokumentáció ellenére, a főszolgabíró szóbeli engedélyével a kilátó megnyitott.¹⁰¹

Ennél szomorúbb hír miatt került be pár év múlva Olad a helyi sajtóba. 1940 októberében 50 méterre a kilátótól az oladi hegyről körülbelül 1000 köbméter föld csúszott le a felső részről a domb másik oldalára. A hatalmas robajjal lezúduló földtömeg magával sodorta a törzsvastagságú fákat, bokrokat és cserjéket. Szerencsére személyi sérülés nem történt, hiszen a domboldal megállította a lezuhanó földet, így a közelben lakók házáat nem érte el.¹⁰²

A szőlőközségek életére a 3300/1949. kormányrendelet nyomta rá a bélyeget, amely megszüntette a hegyközségeket, irányításukat a járási és megyei tanács hatáskörébe adta. Ez azonban nem jelentette a teljes feloszlást, hiszen a társas érintkezések egyik színtereként továbbra is fennmaradtak.¹⁰³

⁹⁸ MNL VaML A Szombathelyi Szépítő Egyesület iratai. (továbbiakban: SZSZE) közgyűlési jegyzőkönyv. 1934. május 11.

⁹⁹ MNL VaML SZSZE közgyűlési jegyzőkönyv 1935. április 23.

¹⁰⁰ MNL VaML Szh. Fsz. közig. ir. 2644/1936.

¹⁰¹ MNL VaML Szh. Fsz. közig. ir. 2644/1936.

¹⁰² Megcsúszott az oladi-hegy. = Hir, 1940. okt. 16. 3. p.; Megcsúszott az oladi domb. = Vasvármegye, 1940. okt. 17. 5. p. A forrásra Feiszt György hívta fel a figyelmemet, amit ezúton is köszönök.

¹⁰³ Illés Péter: Szőlőhegyi közösségek a helyi fejlődés kapcsolataiban. Vas megyei esettanulmányok. = Illés Péter: Tájélfenntartó szőlőhegyi

⁹³ MNL VaML Oladi Hk jkv., 1933. április

⁹⁴ MNL VaML Oladi Hk jkv., 1933. április

⁹⁵ MNL VaML Oladi Hk jkv., 1932. április 24.

⁹⁶ MNL VaML Oladi Hk jkv., 1932. május 8.

⁹⁷ MNL VaML Oladi Hk jkv., 1932. augusztus 7.

KITEKINTÉS

Katolikus vidéken a hajdani paraszti szőlőhegyeken a birtokosok vallássosságát mutatták az utak, keresztelődések mellett emelt keresztek, szobrok, kápolnák.¹⁰⁴ 1931-ben az oladi templom, temető és plébánia ingóságairól készült leltárban megemlézték a hegyen álló fakeresztet is, amelyet a hegyközség tartott fent.¹⁰⁵ Hajdan erre esküdtek a hegybírák is.¹⁰⁶ A kereszt már 1891-ben is itt volt, hiszen rossz állapota miatt a hegyközség elhatározta rendbehozását.¹⁰⁷ 1918-ban a kidőlt kereszt helyére újat állítottak.¹⁰⁸ Az oladi szőlőhegy jövője kérdéses. Bár a helyiek közül napjainkig is foglalkoznak szőlővel, kertészkedéssel ezen a területen, egyre több az újonnan kijelölt, közművesített építési telek. A hegyen álló, nemrégiben ismét felújított kereszt azonban a mai napig őrzi az évszázados hagyomány emlékét, amelynek jó példája a napjainkban is minden évben a Szent Kereszt felmagasztalásának napján, szeptember 14-én megtartott zarándoklat.¹⁰⁹

gazdaközösségek. Néprajzi, történeti és szociokulturális antropológiai írások az Őrség, a Vasi-Hegyhát, -Kemeneshát és a Kemenesalja kistájokról. Szombathely, 2017. 16-17. p.

¹⁰⁴ Illés, 2020. 41. p.

¹⁰⁵ Szombathelyi Egyházmegyei Levéltár (továbbiakban: SZEL) Püspöki Hivatal Iratai. Leltárak: plébánia és templom. Olad, 1931. június 10.

¹⁰⁶ Tóth József (id.) – Tóth József: Az oladi római katolikus egyházközség története, 1733-2013. = Vasi Szemle, 2014. 5. sz. 592. p.

¹⁰⁷ MNL VaML Oladi Hk jkv., 1891. április 30.

¹⁰⁸ SZEL Püspöki Hivatal Iratai. Acta Cancellariae 4393/1918.

¹⁰⁹ A keresztről a friss információkat Olad plébánosának, Gaál Sándor atyának köszönöm.

Az oladi szőlőhegyen álló kereszt napjainkban
(Fotó: Kovács Eszter Katalin, 2021)

A FELSŐRÖNÖKI SZENT IMRE-TEPLOM ÉPÍTÉSTÖRTÉNETE

■ Nagy Ferenc

dr. Gergye Zoltán
emlékére

Rönök legkorábbi említéseit az Anjou-kor okleveleiből ismerjük. 1333-ból Ryunuk,¹ 1336-ból Olsouryunuk alakban.² 1468-ban I. Mátyás (1443–1490) Hermáni Baldon fiainak, Jánosnak és Lászlónak hű szolgálataikért ad birtokot Felrewnek másként Jakaphaza possessióban.³ A 15–16. század folyamán a Hermáni, a Hosszútóti, a Tarródy, a Batthyány, a Czakó, a Zámbo és a Chuthy családok birtokolták.⁴

1550-ben I. Ferdinánd (1503–1564) Batthyány Ferencnek adta zálogba Nemetújvár várát és tartozékait. A hozzá tartozó helységekkel együtt, a felsorolásban találjuk Felső-Rönököt is.⁵

AZ ŐSI TEPLOM

Már az Árpád-korban volt itt templom Szent Imre tiszteletére. 1452-ben

Kelemen a plébánosa. 1618-tól előbb református, majd evangélikus lelkészek működtek a községben. 1652-ben a templom újra a katolikusoké. 1674-ben a csákányi plébániához tartozott, de a Kazó-féle egyházlátogatási jegyzőkönyvből (1698) megtudjuk, hogy Rábakeresztúrral közös plébánia volt. A községnek van iskolája. Temploma a falun kívül, 4 stádiumnyi távolságra (1 stádium=180–200 m) a község fölötti hegyen épült, védőszentje Szent Imre. Cseréppel fedett, téglapadozatú. Nagyságát tekintve tágas. Kórusa fából, szószéke kőből készült. Megfelelő ülőhelyekkel van ellátva. Két oltára van, amelyek közül a nagyobbikat nemrég állították fel (1696-ban?). Ennek közepén a Szentháromság képe látható, felül Szent Imre képével díszítve. A másik oltárt, a kisebbiket Szent Imre tiszteletére készítették, az oltárkép itt őt ábrázolja. Mindkét oltárnál a misézéshez megfelelő oltárkő van. A szentély bolthajtásos, a többi lécből összeállított kazettás mennyezetű, több színnel festett. Sekrestyéje bolthajtásos, téglaburkolatú, a templomhoz hozzá van építve. A templomnak

¹ Anjou-kori oklevéltár. 17. [köt.], 1333. Szerk. Kristó Gyula. Bp.–Szeged, 2002. Nr. 12.

² Anjou-kori oklevéltár. 20. [köt.], 1336. Szerk. Piti Ferenc. Bp.–Szeged, 2004. Nr. 247.

³ Magyar Nemzeti Levéltár (továbbiakban MNL) Országos Levéltár (továbbiakban OL) Q szekció DL 94237.

⁴ MNL Vas Megyei Levéltára (továbbiakban: VaML) Helytörténeti lexikon cédulagyűjtemény. Felsőrönök.

⁵ MNL OL P szekció 1322. 84. CS. Nr. 21.

nincs keresztelőkútja és gyóntatószéke. A templomszentelés napja pünkösd harmadik napján van.⁶

Az 1812. június 2-ai Somogy-féle vizitációból tudjuk, hogy a templomnak két harangja van, 132 és 276 font súlyúak. Mindkettőt Szent Imre tiszteletére áldották meg. A templom felszerelése: szentségtartó és kehely rézből, egy kehely ezüstműből, a hozzá tartozó paténával, edény az oltáriszentségnek betegkekhez való vitelére, edény a szent folyadék (olaj) őrzésére, 2 darab füstölő, 2 tömjéntartó, 2 fém és 10 darab fából készült gyertyatartó, függő lámpa a tabernákulum előtt, 2 darab hordozható lámpa, misekönyv, német nyelvű evangélium, magyar szertartáskönyv, egy láda a templom pénzének őrzésére, másik pedig gyertya őrzésére szolgál. Szenteltvíztartó, 4 darab zászló, baldachin, kereszt, ezüstözött korpuszsal. Rézből készült medence a szenteltvíz őrzésére. 5 darab kazula különböző színben, a szükséges tartozékokkal, egy fekete kazula a szükséges tartozékokkal, Alba 3 darab, vállkendő és cingulus 2-2 darab, ostyaterítő 6 darab, kehelytörlő 10 darab, oltárterítő 4 darab, fehér karing 3 darab, fekete karing 1 darab, takaró 1 darab, üvegedények 4 darab.⁷

Az 1832. évi Bőle-féle vizitációból megtudjuk, hogy a templomnak van egy hordozható szobra, amely a boldogságos Szűz Máriát ábrázolja. Ekkor már orgonája is volt a templomnak, ám a kórus restaurálásra szorult.⁸

1898. november utolsó vasárnapján a viharos szél megbontotta, s felemel-

te a templom fedelét. A plébános éppen szentbeszédét kezdte, amikor vakolat- és tégladarabok kezdtek hullani, néhány hívőre nagyobb darabok estek, s kisebb sérülések történtek. A megrémült hívek erre kitódultak a templomból, és a tolongásban kilencen szenvedtek sérülést. Az ősi falak évszázadokon át állták az élet viharát, de a közel 9 évszázados templom, a híres búcsújáró hely, elfáradt, megrogyott. 1898. december első napjaiban a plébánia-templom műszaki vizsgálata megtörtént; roskadozó állapota miatt életveszélyessé nyilvánították. A szentgotthárdi főszolgabíróság az alispán távirati rendeletére bezáratta és abban az istentisztelet tartását megtiltotta, az épületet korláttal körbekeríttette. A plébános felhatalmazást nyert főpásztortól, hogy az iskolában és a szabadban tarthassa meg az istentiszteletet. Ezután szorgos, imádságos munka és tervezés következett.⁹

AZ ÚJ TEMPLOM ALAPKŐ-LETÉTELE 1902. NOVEMBER 9.

Szép ünnepségnek volt színhelye 1902. november 9-én, vasárnap délelőtt a Szent Imre nevű kis hegyi templom, mely Felső-Rönökhöz tartozik.¹⁰ Ezt szentelte be e napon a búcsú alkalmával Baumgarten Ferenc (1842–1913) címzetes kanonok és kerületi esperes (királyfalui plébános) Bartl József (1863–1948) szentimrei plébános¹¹ segédletével, igen nagy közönség jelenlétében.

⁹ A szentimrei templom. = Szent-Gotthárd, 1898. dec. 4. 2. p.

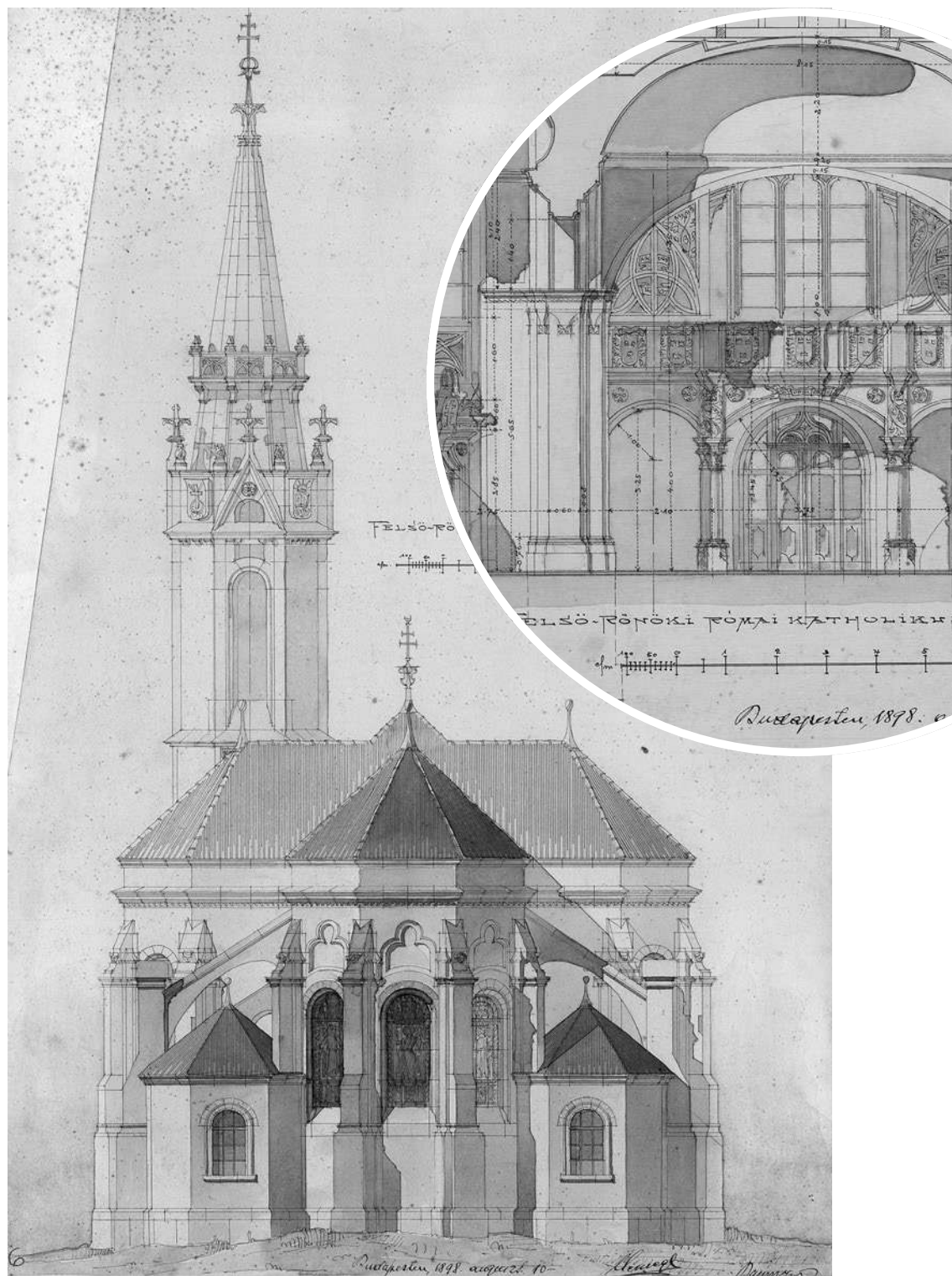
¹⁰ A szentimrei templom alapkövetétele. = Szent-Gotthárd, 1902. nov. 16. 2. p.

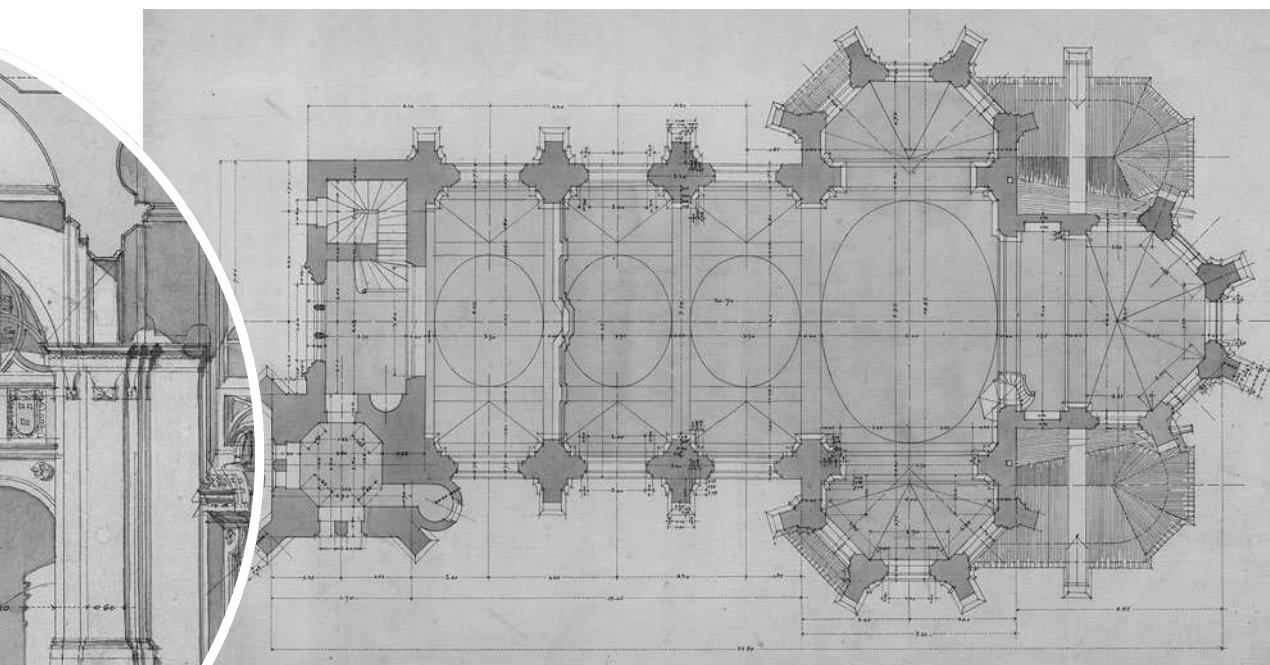
¹¹ Bartl József (1863–1948): 1895-től adminisztrátor Felső-rönökhön. Lásd: A Szombathelyi Egyházmegye története. 3. köt. Történelmi névtár. Összeáll. Géfin Gyula. Szombathely, 1935. 27. p.

⁶ Szombathelyi Egyházmegyei Levéltár (továbbiakban SZEL) Visitationes Canonicae, Kazó István vizitációja, 1698. 171–172. p.

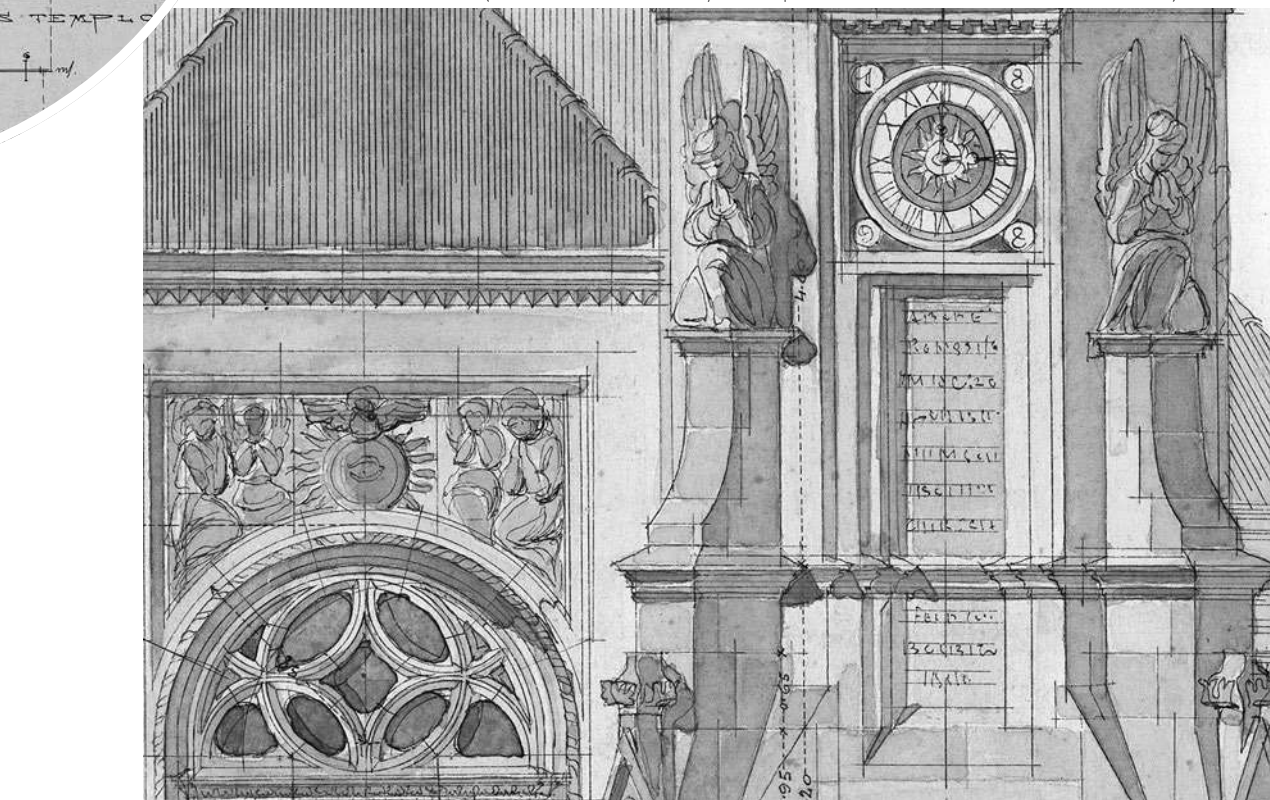
⁷ SZEL Visitationes Canonicae, Somogy Lipót vizitációja, 1812. június 2., 12. köt. 25–26. p.

⁸ SZEL Visitationes Canonicae, Bőle András vizitációja, 1832. július. 16., 8. köt. 227–228. p.

A felsőrönöki Szent Imre-templom tervrajzai, 1898.
(MNL VaML A Szombathelyi Államépítészeti Hivatal iratai. Műszaki iratok. 2. doboz)

Az egész ünnepi istentisztelet mozsárdurrogások között az épülő templomrész alapjain a szabad ég alatt folyt le, gyönyörű időben. A leendő főoltár helyén rögtönzött oltár volt, fölvirágozott fakereszttel. A szentélyt a tűzoltók állták körül, a talapzaton Baumgarten esperes mondta az ünnepi beszédét. Hangsúlyozta az alkalom jelentőségét, rendkívüli fontosságát, elmondta, hogy a templom a vallásalapból épül fel. Köszönetet mondott Széll Kálmán (1843–1915) miniszterelnök képviselőnknek és Wlassich Gyula (1852–1937, a felsőház és a közig. bíróság elnöke, akadémikus) vallás- és közoktatási miniszternek, méltatta gr. Kornis Emil (1843–1917, császári és királyi kamarás) ny. osztálytanácsos, közbenjárását az ügy érdekében. A szónoklat után a főoltár mögötti alapzatban meghagyott mélyedéshez lépett, az esperes egy négyszögű kődarabra öt keresztet karcolt késsel, négyet a felső lapjának négy sarkára, egyet a közepére. Ezután beletett a mélyedésbe egy vasládát, melyben üvegbe zárva az alapító oklevél és a korabeli pénzek vannak. Ezt megszentelte és rátette a követ.

A pallér téglákat illesztett a kőre. Majd kezébe vette az esperes a kőműves kanalat és keresztet írt vele éppúgy, mint a kőre. Hasonlóképpen tett a két plébános és Kornis gróf is. Végül egészen befalazta a mélyedést a pallér. Ezt a szertartást követte a szentmise, melyet Bartl József plébános mondott.

A korabeli tudósításokból megtudjuk, hogy az istentisztelet után, mely kb. két óra hosszig tartott, kitűnő lakomát adott Bartl plébános, trombitás zenekar hangjai mellett.

A templom tervezője Baumgarten Sándor (1864–1928) budapesti okleve-

les építész.¹² Az építési szerződés 1900. június 6-án kötött. A templomépítés kivitelezője Lang József (?-?) szentgotthárdi építőmester, műszaki ellenőr László Sándor (1868–?) műépítész mérnök, a szombathelyi m. kir. állami építésügyi hivatal alkalmazottja.¹³

Az építés 100.000 koronára tervezett költségeit kegyura, a vallásalap viselte, a berendezés költségeit az egyház fedezte. A kőfaragó munkákat olasz mesterek végezték. Pénz és anyag hiányában a befejezési határidőt többször kellett módosítani.¹⁴

A gyönyörű templomot 1904. pünkösdjén szentelték fel. A három harangot Temesvárotról, Novotny Antal (1840–1915) műhelyében készítették. A harangok felett a toronyban rések vannak, ezek megakadályozzák a harangzúgás egybeolvadását.¹⁵

A templom hossza 35 m, szélessége 15 m, magassága 17 m, a kereszt csúcsa 35 m.

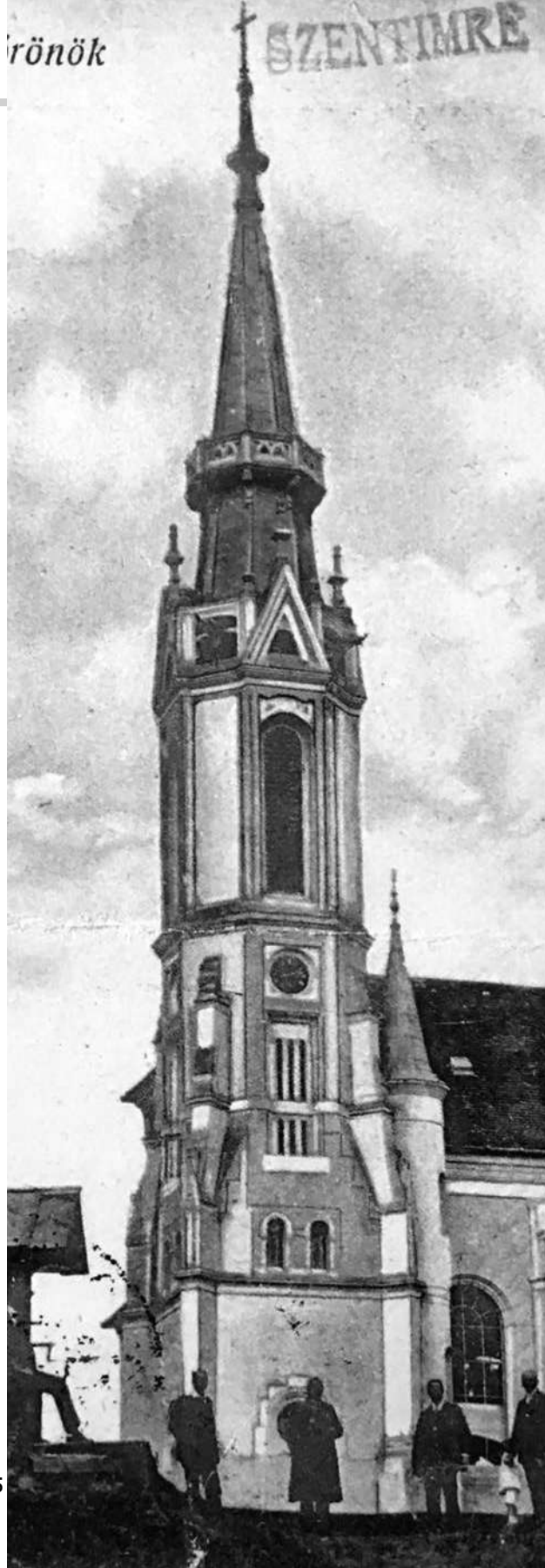
Felszentelése után Isten dicsőségére és az ájtatos hívek örömeire szolgált 1951-ig, mivel a 2. világháború után a fegyverek elnémultával egy másik harc lángett föl, amely az egyházat akarta megsemmisíteni. Kőműves János (1919–1999) plébános már hosszú ideje a likvidálásra szánt egyháziak útját járta, s letartóztá-

¹² Szombathelyi Újság, 1900. aug. 19. 2. p.; A tervrajzokon világosan felismerhető Baumgarten aláírása. MNL VaML A Szombathelyi Államépítészeti Hivatal iratai. Műszaki iratok. 2. doboz; Teljességgel megalapozatlan Szerdahelyi Pál állítása, miszerint a tervezést Ludwig Schöne végezte volna. Lásd: Szerdahelyi Pál: Megmentése nem tűr halasztást! = Vas Népe (továbbiakban: VN), 1988. jan. 16. 6. p.

¹³ 1898-ban került Nagyváradról Szombathelyre. MNL VaML Államépítészeti Hivatal, alkalmaztatási kimutatások. 5. doboz.

¹⁴ Rilli László volt vasszentmihályi plébános szóbeli közlése alapján.

¹⁵ Új harangok. = Szent-Gotthárd, 1904. aug. 28. 2. p.

tása elől 1951. december 9-én 18.30-kor hazája elhagyására kényszerült.¹⁶

Ekkor a templom, a plébánia, gazdasági épületeivel együtt, még jó állapotú volt. Több, ma is élő falubeli, a községből kitelepített vagy önként eltávozott elmondása alapján a templom belseje csodálatos volt, berendezése hibátlan, külső vakolata kissé kopott. Ám a plébániát s a templomot is lezárták, tanácsai alkalmazottak leltárt készítettek, és ettől kezdve nemcsak az idő vasfoga, hanem ami szomorúbb, vandál kezek teljesen tönkretették, meggyalázták és kifosztották. Minden porcikájában rongálták, megbecstelenítették. A leltár eltűnt, a berendezés úgyszintén. 1989-ben maga a látvány – hangosan kiáltó mementó, félelmetes rom. Mikor első alkalommal dr. Lelkes József (1918–2001) püspöki helynök és dr. Gergye Zoltán (1945–2018), egyházmegyei gazdasági vezető Rilli László (1939–2015) plébános és a határőrség képviselői helyszíni bejárást tettek, lehangoló látvány fogadta őket. Gergye Zoltán elmondása szerint és a korabeli fotók alapján a beomlott tetőn fák nőttek, minden fal telefirkálva, rom és pusztulás, emberi ürülék, a gaz szinte nyakig ért. A plébánia épületét az alapokig széthordták. A két temető márvány sírköveit – noha a hozzátartozóik többször kérték – a kiemelt határzóna miatt a BM nem engedte elszállítani. Csak külön engedéllyel lehetett e területen közlekedni, mégis eltűnt minden. A szem-

¹⁶ Némethy Mária: A pap, aki átment a vasfüggönyön. = VN, 1991. szept. 21. 5. p. Menekülése után az augsburgi Maria Stern-nővérek-nél kapott helyet és ott, mint a magyar emigráció lelki atyja működött. Aranymiséjéről az Életünk tudósít. Lásd: Aranymise. = Életünk. Az európai magyar katolikusok lapja, 1994. 9. sz. 7. p. Vö.: Erdemes meghallgatni. Föld adta sors, szeptember 4., Kossuth rádió, 8.06-8.28. = Szabad Föld, 1999. aug. 31. 8. p.

A kifosztott templom

(Fotó: Gergye Zoltán, 1989.)

tanúk elmondják, hogy a régi rend őreinek lelkén sok gaztett szárad. Idős falubeliek mesélték, miután a templomot bezárták, egy alkalommal határőrök és egy határőr tiszt bement a templomba. A tiszt megjegyezte: „Ez ám a jó hely! Mennyi célpont! Lehet lövöldözni!” A buzgó kiskatona eleresztett egy sorozatot. Egy lövedék gellert kapott és eltalálta a katonát, aki belehalt sérülésébe.¹⁷

¹⁷ A „vasfüggöny” mögötti élet évtizedeiről személyes hangvételű, részletes leírást ad a rönöki kötődésű Csuk László. Csuk László: A határőrizet története Rönök település vonatkozásában. = Határrendészeti tanulmányok, 2019. 4. sz. 4-40. p. Nem tudunk mit kezdeni Herczeg Sándor hegyhátszentjakabi kőműves állításával: „Rönökön a Szent Imre templomot még a dupla aknás drótháló között építettem újjá, azóta a műszaki zárat elbontották, de a templom hirdeti az életet.” Takáts Sándor: Egy kőműves dinasztia. = Zalai Hírlap, 1996. jún. 7. 5. p.

1971. június 6-án a megyei egyházi ügyi tanácsos, Nacsa Sándor (1933–) közölte a Püspöki Hivatallal, hogy a Belügyminisztérium és a Megyei Tanács végre konkrét intézkedéseket kíván tenni: a templomot le kell bontani. Ajánlatokat kellett kérni a megye építőipari vállalataitól, szervezetektől a templom lebontására. A felkért vállalatok, szervezetek, a kapacitásleköötöttségükre hivatkozva nem vállalták a bontást. Valójában egy vezető sem kockáztatta, hogy a határ közelsége miatt (10 méter!) a munkások közül valaki átszökjön Ausztriába. Kováts Viktor, a püspökség műszaki megbízottja 1971. április 28-án az alábbi feljegyzést készítette: „A felsőrönöki templom a felsőrönöki róm. kat. plébániához tartozik. Az egyház részéről nem volt lehetőség a megközelítésre, a történetek ellenőrzésére.

Romos templombelső a kórossal
(Fotó: Gergye Zoltán, 1989.)

A templom nem műemlék jellegű. A templom jelenlegi állapota annyira megrongált, hogy azt helyreállítani már nem gazdaságos, annál is inkább, MERT EGYÉBKÉNT SEM ÜZEMELTETHETŐ. Tekintettel arra, hogy a nevezett templom közvetlen határos Ausztriával, egyéb szempontból sem kívánatos a bontási munkákat tovább halasztani.”¹⁸

A templom megmaradt, de sajnos a romló romot továbbra is az enyészet, a szocialista vandalizmus tépázta. A maradékot vitték, összelövdözték. (A helyreállítás idején magam is szedtem ki lövedéket a stukkókból).

A Bor Istvánok, Pandur Jánosok, Istenes Tiborok – neveiket a falon megörökítve – istentelenül viselkedtek, főnökeikkel együtt.

¹⁸ SZEL Acta Cancellariae (továbbiakban: AC) 1971/693.

A külső pusztulás látképe
(Fotó: Gergye Zoltán, 1989.)

Vagy-vagy.
(Tóth Csaba festménye, 1991.
130x130 cm, vászon, vegyes technika)

HELYREÁLLÍTÁSI MUNKÁLATOK

1980-ban a határtól pár méterre, a Szent Imre-templomtól 50 méterre egy keresztet állítottak az osztrákok, melyet Zöllnerkreuz-nak, Vámoskeresztnek neveznek.¹⁹ Pünkösöd utáni hétfőn és október 26-án, Ausztria nemzeti ünnepén, osztrák környékbeli hívek minden alkalommal lorettói litániát imádkoztak ott, Magyarország felszabadulásáért.

A történetek után Burgenland népe, látva a templom pusztulását, létrehozta a güssingi „Rettet die St. Emmerichs-Kirche”-t (Mentsétek meg a Szent Imre-templomot) Jaindl Elfride (1948–) vezetésével. Az egyesület a világon mindenütt gyűjtött pénzt a renoválásra. 1986-ban elkezdődtek az első tárgyalások a tulajdonosokkal, hatóságokkal. Osztrákok, magyarok együtt imádkoztak, hogy újra épüljön fel a rönöki templom, Isten dicsőségére. Sok környékbelinek fontos volt, hisz ott keresztelkedtek, őseiket ott temették el. A templomot körülvevő temetőben 1951-ben temettek utoljára. Érzelmileg fontos volt számukra, hisz Trianon szétválasztotta az egyházközséget, magyar és osztrák részre.

A güssingi egyesület aktív közreműködésének eredményeképpen mozogni kezdtek a hivatal emberei is. 1986. augusztus 19-én Kővári Péter (1924–2006)

külgyminiszter-helyettes²⁰ levelet írt Mende Ferenc (1934–1994) elvtársnak az Országos Műemléki Felügyelőség igazgatójának. „... Az Osztrák Köztársaság budapesti nagykövetsége szóbeli jegyzékben fordult a Külgyminisztériumhoz, melyben az alábbi kérést adja elő. A Szent Imre-templom magyar felségterületen fekszik Felső-rönökön, 10 méterre a magyar-osztrák határtól. A templom rendkívül rossz állapotban van. A Kismartoni Egyházmegye késznek mutatkozik a templom helyrehozatalához anyagi segítséget nyújtani. Azt kéri, hogy osztrák területről a templomot tegyék megközelíthetővé és egyfajta használati jogot biztosítsunk. [A levél felsorolja az elvégzendő munkákat.] A Külgyminisztérium a két ország közötti kapcsolatokat, s azon belül a határmenti együttműködés politikai jelentőségét szem előtt tartva indokoltnak tartaná az ügy pozitív szellemű elbírálását. Kérem, hogy véleményükről a Külgyminisztériumot tájékoztatni szíveskedjék. Az ügyben kikérem a Belügyminisztérium és az Állami Egyházügyi Hivatal véleményét...”²¹

1988. január 14-én helyszíni találkozóra hívta a Vas megyei főépítész dr. Johann Jandrasits (1923–2017), a tartományi hivatal tanácsosa. „... A lakosság igényének eleget téve, az eisenstadti egyházmegye a magyar-osztrák államhatáron, Grossmörbisch és Felső-rönök között fekvő Szt. Imre-templomot felújítani szándékozik. Hogy ez a kultúrtörténeti, építészeti és államközi kapcsolatok szempontjából is értékes objektum megmenthető legyen, az eisenstadti püspök a burgenlandi tartományi hivatalon keresztül a Külgyminisztériumnál a szükséges lépéseket megtette. A magyar Külgyminisztré-

¹⁹ Állítólag szomorú baleset történt az ausztriai oldalon. Egy osztrák határőr megbotlott szolgálat közben, és olyan szerencsétlenül esett el, hogy a fegyvere elsült és kioltotta az életét. Eleinte azt hitték, hogy a magyar határőrök lötték le, azonban a vizsgálatok kiderítették, hogy nem, baleset volt. Ezt a bizonyítatlan történetet a helyi mítoszgyártás termékének kell tulajdonítanunk. A keresztet az osztrák vámország 150 éves fennállásának ünnepére készítették. Vö. a 17. lábjegyzetben említett hasonló „baleset”-történettel.

²⁰ SZEL AC 1988/1179.

²¹ Ekkor még nem is volt műemlékké nyilvánítva a templom. Az OMF műemléki határozata 1989. október 13-án kelt 32.447/1989. szám alatt. A műemlékvédelem intézményrendszerének mostani (2019.) zilált állapota miatt a dokumentum elérhetetlen. (szerk.)

„Mentsük meg a Szent Imre-templomot!” Képeslap, 1990.

(Fotó: Németh József. A szerző gyűjteménye)

rium készséget nyilvánított Ausztriával tárgyalni egy államközi megegyezésről a Szt. Imre-templomra vonatkozóan...”²²

Ezután az elvtársak is munkához láttak. 1988. április 14-én kelt levelében a főépítész az alábbiakról értesíti dr. Konkoly István (1930–2017) megyés püspököt (1987–2006): „... Tájékoztatom Püspök Urat arról, hogy a templom környezetének megtisztítását a helyi tanács elvégeztette. Ennek költségét magára vállalta, a munkát megszervezte.” (A falubeli lelkes emberek társadalmi munkában, önként végezték a munka nagy részét.) „... Következne az állagmegóvás, mely véleményem szerint a tulajdonos feladata lenne. Kérem Püspök Urat a javaslat

meggondolására és egyetértés esetén az állagmegóvás elvégeztetésére!”

1988. szeptember 17-én dr. Konkoly István szombathelyi és Stefan László (1913–1995) eisenstadti megyés püspök (1960–1992) megbeszélésén a szombathelyi megyés püspök az alábbiakat mondja: „A szombathelyi egyházmegyének a környék gyér lakossága miatt közvetlen lelkipásztori érdeke nem fűződik a templom renoválásához. Szép fekvése és a régebbi hagyományok alapján viszont kedvelt búcsújáró hely lehetne a templomból. Ilyen célra azonban több milliós összeget biztosítani nem tudunk. Ha az eisenstadti egyházmegye vállalni tudja a felmerülő renoválási költségeket, mi ezt hálásan megköszönjük és szívesen adjuk elvi hozzájárulásunkat a

²² SZEL AC 1990/561.

renováláshoz. Ezen kívül nem zárkózunk el csekély összegű – inkább szimbolikus jellegű – anyagi hozzájárulástól sem. A renoválás után egyházmegyéink hozzájárul ahhoz, hogy a templomban osztrák részről rendszeres napi miséket tartsanak és zarándok csoportokat fogadjanak ...”

Az eisenstadti megyés püspök úr tudomásul veszi a szombathelyi egyházmegye álláspontját, majd ismerteti sajtóját: „Nagyon fontos, hogy a renoválás ügyét gondosan előkészítsük.” Ígéretet tesz, hogy a kérdéses határmenti övezet papjait és híveit megkérdezi, óhajtják-e a Szent Imre-templom renoválását rendszeres lelkipásztori igénybevétel, illetve zarándoklatok céljára. Hajlandók-e ezért komolyabb áldozatvállalásra?

Közben a Vas Népe,²³ a Magyar Nemzet²⁴ és más sajtóorgánumok is foglalkoztak a rönöki templommal. Cikkeztek a templom katasztrofális állapotáról, a megmentés mikéntjéről. Sajnos nem egy pontatlan adatot közöltek a templomra vonatkozóan.

1989-ben megszűnt a vASFüggöny. 1990. március 12-én létrejött a magyar-osztrák egyezmény. E naptól új fejezet veszi kezdetét a Szent Imre-templom megmentését illetően. A szombathelyi városháza dísztermében Horn Gyula (1932–2013) magyar külügyminiszter és dr. Franz Schmid, Ausztria budapesti nagykövete egyezményt írt alá a közös határon fekvő templom használatáról. Arról, hogy osztrák kérésre a környék lakói mindkét országból a határ elle-

nére ismét látogathassák a templomot, a C92 határkőnél. Járművek részére építő- és egyéb anyagok szállítása megengedett. Az egyezmény aláírásán jelen volt dr. Konkoly István megyés püspök, az eisenstadti megyés püspök képviselőjében dr. Geosits István (1927–), klingenbachi plébános, dr. Nagy János (1928–), hazánk bécsi nagykövete, dr. Bors Zoltán (1926–2004) Vas megye tanácselnöke.²⁵ Az egyezmény ratifikálása után felgyorsultak az események.

A templom felújítására építési bizottság alakult. Az eisenstadti püspökséget Michael Wagner, az egyházmegye műszaki igazgatója és csapata, a güssingi egyesületet Jaindl Elfride, az egyesület elnökhasszonya és munkatársai, a szombathelyi püspökséget dr. Gergye Zoltán gazdasági igazgató, Rilli László plébános és Nagy Ferenc műszaki vezető képviselték. Megállapodás született, hogy a résztvevők 1/3 – 1/3 arányban viselik a költségeket. A szombathelyi püspökség részére az eisenstadti püspökség 40000 schilling kamatmentes kölcsönt ad a költségek fedezésére. Sajnos az egyházmegye szűk anyagi forrással rendelkezett. Költségei megnövekedtek a pápalátogatás, a visszkapott épületek felújítása, a székesegyház belső felújításának elkezdése, iskola újraindítása stb. miatt. A renoválást több szakaszra osztottuk (új tető, torony, belső munkák, külső munkák, villany, távvezeték kiépítés, liturgikus tér kialakítás). Az állami szervek nem igazán vették ki a részüket a helyreállítás anyagi támogatásából. Rilli plébános kérő leveleire nemleges válaszok, vagy más minisztériumokhoz utasító tippek érkeztek, vagy nem is válaszoltak. Osztrák szomszédaink – akik-

²³ Sibinger János: Egy templom csipkerózsika álma. = VN, 1987. dec. 31. 7. p.; Horváth Csaba: Templom – vihar után. = VN, 1990. jún. 20. 3. p.; Némethy Mária: Rönökön ki tesz csodát? Egy kifosztott templom Magyarországon. = VN, 1991. jún. 15. 3. p.

²⁴ (dési): Megszűnik a műszaki zár. = Magyar Nemzet (továbbiakban: MN), 1988. dec. 6. 5. p.; Bors István: Port fúj a szél a Szent Imre-templomban. = MN, 1990. ápr. 14. 4. p.

²⁵ Györe Zoltán: Harangszóra nyílik majd az államhatár. Magyar-osztrák egyezmény a rönöki templom használatáról. = VN, 1990. márc. 13. 1. p.

nek nem tulajdona, és csak szemléltői voltak a rombolásnak – komoly áldozatot hoztak, a magyarok, akiknek sajátja, hazánk területén van, akiknek a határ-őrsege, elnyomó állami szervei tönkretették, SEMMIT nem tettek. Sokakat lefoglalt a hatalomátmentés.

A Vas Megyei Levéltárból Boda László (1945–2016) levéltáros segítségével megkaptuk az eredeti Szent Imre-templom több építési rajzát.²⁶ A színes rajzok valódi remekművek; ezek alapján lett újjávarázsolva a templom. Bloch Péter okl. építész-mérnök, vezető szerkeszttervező elkészítette a statikai műszaki leírást. Elsődleges megállapítása: „Az egész épületben és annak környékén munkavégzésre alkalmas állapotot kell teremteni, a romok, törmelékek eltávolításával. Ideiglenes feljáratot kell készíteni a tetőtér biztonságos megközelítésére is.”²⁷

A sárgerendák helyére monolit vasbeton koszorú kerül, amely a tervek szerinti formában kereszt- és hosszirányban fogja össze az épületet. A tetők készítésére, kiszabására a kivitelezési tervek mindenre kiterjedő részletterveket is adnak. Pankotay Marietta (1945–) vezető tervező elkészítette az építési engedélyezési dokumentációt. Az ablakok eredetileg acél szerkezetű, egyrétegű üvegezésű nyílászárók voltak. Az OMF részéről nem történt egyértelmű megoldás a pótlásra, ezért ez későbbi döntés. (Mert közben műemlék lett a templom!) Az ajtók, kapuk fa szerkezettel készülnek. Ezek terveit, részletrajzait Tölgyesi Ernőné (1950–)²⁸ építész-mérnök készítette el. A belső vakolatok, párkányok, stukkók eredeti ál-

lapotban kerültek helyreállításra. A tető elkészítésével Zsigovits Jánost bízták meg. A héjalás cserépfedéssel, a bádóg szerkezetek vörösréz lemezből készültek. A bádogos munkákat a helyszínen Rákovist Sándor végezte el. (A szombathelyi ferences templomtorony bádógázását is ő készítette.) A templom bádógázását a grazi ipariskola tanulói műhelymunkán készítették el, kiváló minőségben, régi roncs darabokból levett méretek alapján. A helyreállítás során a belső építőmesteri munkákat és a villanyszerelést a Hegyhátszentjakabi Építőipari Szövetkezet végezte. A villamos tervek Molnár József elektromos tervező (Szombathely) készítette. A külső homlokzati munkákat a szombathelyi TEMPO-ÉP Kft csinálta. Az elektromos távvezeték kiépítését az Észak-dunántúli Áramszolgáltató Rt. Szombathelyi 5. Üzemigazgatósága végezte. A külső ajtókat, kapukat Tölgyesiné tervei alapján a szombathelyi ÉKISZ Kft gyártotta le. A templombelső stukkó restaurálása Ferencz Lajos szombathelyi kőfaragó munkáját dicséri. Több ólomlövedéket szedtek ki az eredeti darabokból. A homlokzati kőmunkákat a szombathelyi püspökség építésvezetősége restaurálta (Antal Sándor, Varga László, Varga Zsolt, Pusztai Péter). Ötvösmunkákat, csillárokat Kodolányi László (1944–2010) szobrász készített. Az ólomüveg ablakok Szabó Erzsébet üvegtervező, iparművész kiváló munkái. Az üvegek keretbe helyezését Gál Tibor és Nagy Ferenc végezte. Hat darab egyszerű mintás ablak készült, figurális ábrázolásaik a következők: Boldog Gizella, Szt. Imre, Szt. István, a szombathelyi székesegyház, az eisenstadti dóm, kenyér-minta, liliom-minta, Szt. Erzsébet, Szt. Márton. Az ablakok készítését finanszírozó személyek és intézmények nevei az ablakokon meg-

²⁶ MNL VaML Szombathelyi Államépítészeti Hivatal, Műszaki iratok. 2. doboz.

²⁷ SZEL AC 1990/561.

²⁸ Tölgyesi Ernőné Harrach Erzsébet, C.: Kik dolgoztak a műemlékekért Vas megyében 1945–1995 között? = Vasi Szemle, 1996. 2. sz. 287. p.

II. János Pál pápa megáldja a rönöki templom keresztjét, 1991.
(Fotó: Arturo Mari. A szerző gyűjteménye)

örökítésre kerültek. A liturgikus berendezést Thomas Resetarits burgenlandi szobrász készítette.²⁹

1991. augusztus 19-én Szt. II. János Pál a szombathelyi repülőtéren celebrált szentmise végén áldotta meg a templom új keresztjét.³⁰ A keresztet áldásra vitték: Jaindl Elfride, az egyesület elnöke és az elnökhelyettes aszszony, valamint Nagy Zsolt a pápalátogatási iroda vezetője és Nagy Ferenc a püspökség műszaki vezetője, a reptéri helyszín építésvezetője. A katolikus egyház szeptember 14-én ünnep-

li az Exaltatio Crucist, a kereszt felmagasztalását. A délelőtt 9 órakor kezdődő püspöki szentmise után a körmendi tűzoltók segítségével került a helyére az aranyozott vörösréz toronykereszt, melyet a grazi mesteriskola növendékei készítettek. A felhelyezés előtt a grazi iskola oktató mestertanára, Michael Wagner az eisenstadti püspökség műszaki igazgatója, Jaindl Elfride elnökasszony és helyettese, valamint dr. Gergye Zoltán és Nagy Ferenc dokumentumokat és korabeli pénzeket helyeztek egy réz tokba, majd a kereszt alján elhelyezett fülkébe, hogy végső helyére kerüljön a toronykereszt. A rögzítést Rákovits Sándor bádigos mester végezte. A látványos esemény több ezer magyar, osztrák, horvát és szlovén hívő jelenlétében történt. A koncelebrációban Stefán László, Konkoly István megyés püspökök, Djuró Koksa zágrábi

²⁹ 1939. november 25-én született Stinatzban. Wörtherbergben lakik. Kővel, fával, bronzal dolgozik. Több európai országban, valamint Mexikóban, USA-ban, Afrikában, Indiában, Új-Guineában és Dél-Amerikában járt tanulmányúton. A rönöki templom munkáját pályázati úton nyerte el.

³⁰ *thy*: A rönöki templom ünnepe. Kereszt-viszahelyezés. = VN, 1991. szept. 12. 1. p.; *thy*: Harangszóra nyit a határ. Rönök, Szent Imre-templom. = VN, 1991. szept. 16. 1. p.

A kereszt felhelyezés előtti megáldása, 1991.
(A szerző gyűjteménye)

segédpüspök, dr. Rácz Imre pápai prelátus (Eisenstadti Hittudományi Főiskola rektora), illetve magyar és más nemzetiségű papok vettek részt. Az ünnepségen részt vett dr. Pálos Miklós, a Miniszterelnökség államtitkára is.

Ezután is jó ütemben folytak a munkálatok. Közben a magyar állami szervek anyagi támogatása is csepegni kezdett és reményt adott a végső befejezésre. Elkészült egy 50 m mély kút, mely a szociális helyiségek (wc, kézmosó) vízszükségletét biztosítja. A parkosítást a szombathelyi PRENOR kertészeti vállalat végezte Józsa Miklósné és Kovács Ferenc vezetésével. Padok helyett egyelőre a pápalátogatásra vásárolt székek kerültek a templomtérbe.

Végre elérkezett a nagy nap. 1992. szeptember 20-án dr. Stefan László eisenstadti és dr. Konkoly István szombathelyi megyés püspökök közösen szentel-

Dokumentumok és korabeli pénzek elhelyezése réz tokba, 1991.
(A szerző gyűjteménye)

ték fel a templomot, mely újra régi fényében ragyogott. A két egyházmegye, a „Mentsétek meg a Szent Imre-templomot” osztrák egyesület és sok-sok katolikus magyar, osztrák, német, szlovén, horvát ajkú hívő támogatásával és imádságával sikerült véghezvinni a templom renoválását.³¹ Kőműves János³² egykori plébános, aki menekülni kényszerült, 40.000 márkával támogatta a felújítást. Az ünnepi misén a két megyés püspökkel koncelebrált Stipe Silič egykori grossmüribisch-i plébános és dr. Rácz Imre (1930–) pápai prelátus. Jel lett a templom; a BÉKE ÉS A SZABADSÁG jele. Jelenlétükkel az ünnepséget megtisztelték dr. Heinrich Gleissner az osztrák

³¹ Horváth Sándor: Fölszentelték a rönöki templomot. = VN, 1992. szept. 21. 2. p.; 'hes': Templom a határon. A rönöki szentegyház múltjából. = VN, 1992. szept. 25. 4. p.

³² Kőműves János 1999. szeptember 7-én hunyt el Augsburgban.

rák külügyminisztérium részéről, Dr. Jäger Herbert szövetségi tanácsos, Franz Bauer főkonzul az osztrák nagykövetségi hivatal részéről, Aleksander Solo horvát nagykövet, dr. Hajós Ferenc (1935–) szlovén nagykövet, dr. Keresztes Sándor (2019–2013) vatikáni nagykövet, dr. Hunkár Dénes (1922–2011) bécsi magyar nagykövet, Szócs Ferenc főosztályvezető a Magyar Külügyminisztérium képviseletében és mintegy nyolcezer különböző nemzetiségű hívő. A szentmise végén dr. Konkoly István megyés püspök megköszönte a sok-sok támogatást, külön kiemelve Rilli László plébános és Jaindl Elfride áldozatos munkáját. Dr. Stefan László megyés püspök emléklap átadásával fejezte ki elismerését a templom újjáépítésével kapcsolatos tevékenységéért dr. Gergye Zoltánnak és Nagy Ferencnek.

2004. szeptember 18-ra a templom első felszentelésének századik évfordulójára új orgonával gyarapodott a berendezés³³, majd később a székeket lecserélték padokra.

A rönöki Szent Imre-templom újjáépítési összköltsége 33.200.000 Ft, melyet a két egyházmegye és a güssingi egyesület finanszírozott.

Minden hívő embernek, ki áldozatos és imádságos munkájával és önzetlen adományával hozzájárult, hogy újra felépüljön és álljon időtlen időkhig e templom Isten dicsőségére, köszönetet mondunk. A magyar haza erősségéül zengjék szentelt falai közt az ájtatos hívek: „Isten áldd meg a magyart”.

³³ Jelentős támogatással járult hozzá a Vas Megyei Német Nemzetiségi Önkormányzat. Vö. Német olvasótábor. Egy hét Szentgottárdon. = VN, 1999. júl. 2. 8. p.

A felújított templom homlokzata, 1992.
(A szerző gyűjteménye)

A POLGÁRI KORI PÉNZINTÉZETI HÁLÓZAT KIALAKULÁSÁNAK KEZDETEI VAS MEGYÉBEN¹

2. RÉSZ

■ Halász Imre

A TAKARÉKPÉNZTÁRAK

A kisebb és közepes befektetők között a legelterjedtebb pénzügyi intézet az egész kontinensen – így Magyarországon is – a takarékpénztári forma volt, melyet legtömörebben a Magyar Compass 1874. évfolyama így jellemzett: „Tekintettel azonban azon körülményre, hogy a takarékpénztárak csekélyebb alapítókéval bírnak, – alakulásuk legújabb időben az előlegezési üzletre nézve a pénzügyi viszonyokban kevésbé jártas, – és megtakarított filléreit ezen intézeteknél elhelyező közönség érdekében, nagyobb biztonság czéljából – azon megszorítás alá esik, hogy az azoknál letett idegen pénzeket csakis az alább következő értékpapírokra előlegezésekre vagy megvásárolhatására fordíthatják, nevezetesen: magyar vagy osztrák állami kötvények, az állam által kamatbiztosítással ellátott vállalati papírok – végül ily természetű elsőbbségi kötvények vagy záloglevelekre, melyek a budapesti vagy bécsi tőzsdén hatósági engedély alapján állandó-

an jegyeztetnek.”² A sok tekintetben vízváltástónak tartott 1873-as gazdasági válságot követő első üzleti évben a Dél-nyugat-Dunántúlon, Baranya, Somogy, Vas és Zala megyékben összesen 28 működött. A takarékpénztárak alapítási és működési feltételei megegyeztek a bankokéval.

A kapitalizálódás folyamatában Vas megye igazi „későn jövő”, de kezdetektől rendkívül gyors és erőteljes fejlődési tendenciát mutatott a 19. század végéig. Hosszú ideig a reformkori alapítású kőszegi takarékpénztár volt az egyedüli pénzügyi intézet a megyében, majd a 19. század hatvanas éveitől a válságig részvénytársasági formában összesen 15 takarékpénztár jött létre. A megalakult takarékpénztárak száma és elhelyezkedése szoros összefüggésben van a településszerkezettel és az adott térség gazdasági intenzitásával. Szinte valamennyi járási székhely illetve kisebb piacörzet

¹ A tanulmány a Budapesti Gazdasági Egyetem Mikro- és makrogazdasági folyamatok múltban és jelenben kutatóműhelye kutatási programjában készült 2021-ben.

² Magyar compass. A magyar állami területen található pénz-, hitel-, biztosító-intézetek, segély-egyletek, iparos-részvénytársulatok, közlekedési és egyéb vállalatok, a múlt 1873. évi kimerítő mérlegek és tisztek kimutatása. 2. évf. Szerk. Mihók Sándor. Bp. 1874. (továbbiakban: Magyar compass, 1874.) 57. p.

Takarékpénztár (továbbiakban: Tkp.) neve	alakulás éve	kibocsá- tott rész- vények	részvény- tőke összege	fedezeti- ség	mérleg- főösszeg (1874. 12.31.)	tiszta nyereség	egy rész- vényre
		db	frt	%	frt	frt	%
Felsőöri (ma: Oberwart, A) Tkp.	1872	300	30.000	40	152.044	1.950	14,1
Hegyháti Tkp. Vasvár	1873	500	25.000	50	27.437	2.000	12,5
Jánosházi Tkp.	1873	400	25.000	70	58.484	2.250	4,50
Kiscelli (ma: Celldömölk) Tkp.	1869	250	50.000	51	426.249	9.064	37
Körmendi Tkp.	1871	300	30.000	40	203.455	4.808	30
Kőszegi Tkp.	1844	300	31.500	100	2.345.064	16.200	54
Muraszombati (ma: Murska Sobota, SI) Tkp.	1873	150	30.000	50	36.976	1.432	na.
Német-Nagyszentmihályi (ma: Grosspetersdorf, A) Tkp.	1872	300	30.000	60	77.987	1.320	4,40
Németújvári (ma: Güssing, A) Tkp.	1872	600	30.000	40	106.504	3.960	6,60
Pinkafői (ma: Pinkafeld, A) Tkp.	1870	300	30.000	50	445.633	1.800	12
Rohonci (ma: Rechnitz, A) Tkp.	1873	300	30.000	50	94.362	1.800	12
Sárvári Tkp.	1869	300	60.000	40	321.327	5.400	12,5
Szentgotthárdi Tkp.	1871	300	30.000	40	272.636	2.277	18,1
Szombathelyi Tkp.	1873	150	30.000	50	1.548.955	12.000	20
Szombathelyi Általános Tkp.	1873	600	60.000	52	151.831	1.867	3
Vas-Zalai Takarékpénztár Körmend	1874	500	50.000	30	37.424	1.481	nem közölt adatot

Vas megye takarékpénztárainak összefoglaló adatai

1874. december 31-i állapot

központjában volt már hitelintézeti tevékenységet végző pénzügyintézet. Rövid idő alatt tehát már 16 (!) takarékpénztár működött Vas megyében összesen 571.500 forint részvénytőkével, ennek 13 és félszerese, 7.673.492 forint volt az összesített mérlegfőösszegük, illetve 69.609 forint tiszta nyereséget realizáltak már az 1873-as pénzügyi válságot követő első üzleti évben.³ Ez es csak a folyamat kezdete.

Ezt a dinamikus indulást értékelve kétrészes szakkiké Udvarý Ferenc a Vas-Zalai Népbank, majd a Vas-Zalamegyei Első Takarékpénztár vezérigazgatója ezekkel a mondatokkal vezette be: „Megyénkben annyi pénzügyintézet működik és azok oly tekintélyes pénzügyeszegekkel rendelkeznek hogy iparunk, kereskedelmünk, földmívelésünk egyáltalán közigazgatásunk emelésére nézve nemcsak

igen hatalmas tényezők gyanánt szolgálnak, de anyagi érdekeink egyik legfontosabb ágának is tekintendők.”⁴

A válság utáni első üzleti évben Vas megyében a fenti táblázatban szereplő takarékpénztárak kínáltak általában három – betét, váltóügyletek, kölcsönügyletek – területre kiterjedő szolgáltatásokat.⁵

A sorra alakuló Vas megyei takarékpénztáraknál szinte minden esetben sikeres banképítést látunk, abban az esetben is, ha egy-egy településen megjelenik a konkurencia, a második, vagy a harmadik takarékpénztár.

⁴ Udvarý Ferenc: Pénzügyintézeteink. I-II. = A Hon, 1875. aug. 11. Reggeli kiad. 3. p. és aug. 12. Esti kiad. 2. p. Udvarý több közgazdasági cikket írt és számos előadást tartott, pl. 1876-ban a körmendi olvasóköri „Hitelviszonyaink, földmívelésünk, a honi iparunk állapota” címmel.

⁵ Magyar compass, 1874. Az egyes takarékpénztárak adatai alapján.

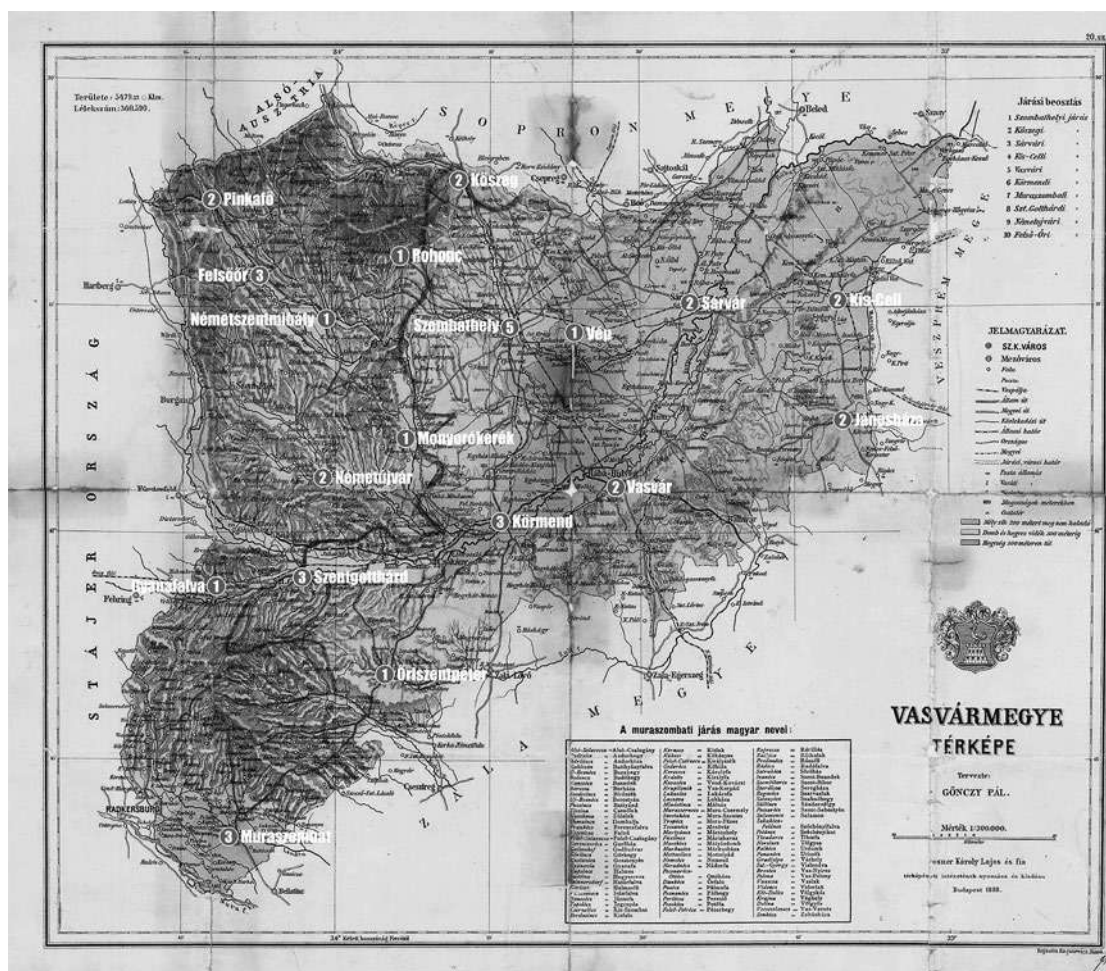
³ Magyar compass, 1874. 60-200. p. Az egyes takarékpénztárak adatai alapján.

Takarékpénztár neve [1920 utáni településnév]	pénz- nem	alaku- lás éve	alaptőke ezer Ft/K	mérleg- főösszeg	tiszta nyeremény	összforgalom
Felsőőri Tkp.	frt	1872	60	1.267.468	14.755	2.975.459
Felsőőri Járási Tkp.	K	1894	60	476.045	7.624	1.802.348
Felsőőri Általános Tkp.	K	1894	60	509.030	6.806	1.537.480
Gyanafalva (ma: Jennersdorf, A) Tkp.	frt	1891	30	632.227	10.118	nem közölte
Jánosházai Tkp.	K	1873	35	806.205	14.481	5.717.752
Jánosháza Vidéki Tkp.	K	1896	50	683.990	11.758	6.012.485
Kemenesaljai Tkp., Kiscell	K	1889	40	1.085.308	13.094K	8.330.958
Kemenesaljai Közgazdasági Hitelbank, Kiscell	K	1893	300	1.904.494	33.750	18.721.395
Kiscelli Tkp.	frt	1869	50	1899. február 9-én hűtlen kezelés (sikkasztás) miatt „csődbe jutott” ⁶		
Körmendi Tkp.	K	1871	60	2.563.908	34.073	6.880.341
Vas-Zalamegyei Első Tkp., Körmend	K	1865	200	710.826	683	3.056.628
Körmendi Általános Tkp.	K	1895	100	924.322	18.097	8.373.544
Kőszegi Tkp.	frt	1844	120	5.736.305	78.779	5.090.440
Kőszegi Általános Tkp.	frt	1876	25	717.740	5.827	1.948.139
Pinkavölgyi Tkp., Monyorókerék (ma: Eberau, A)	frt	1898	130	238.030	6.891	941.041
Muraszombati Tkp.	frt	1873	60	927.811	19.593	2.325.879
Délvasmegyei Tkp., Muraszombat	frt	1884	50	409.350	10.050	1.635.365
Muraszombati Mezőgazdasági Bank	K	1898	160	320.087	3.384	2.656.845
Németszentmihályi Tkp.	frt	1872	60	605.002	7.420	1.102.782
Németújvári Tkp.	frt	1876	30	523.101	8.569	468.666
Németújvári Takaré- és Hitelpénztár	frt	1894	40	176.114	3.493	529.646
Őrségi Tkp., Őrszentpéter	frt	1892	30	209.325	5.010	910.031
Pinkafői Tkp.	frt	1870	60	781.611	3.166	1.652.832
Pinkafői Községi Hitelpénztár	K	1872	60	2.018.934	19.232	3.041.930
Rohonci Tkp.	frt	1873	30	407.297	6.261	1.526.093
Sárvári Első Tkp.	frt	1868	60	1.550.868	18.425	4.207.715
Sárvárvidéki Tkp.	K	1872	80	801.250	8.790	5.924.111
Szentelek (ma: Stegersbach, A) Tkp.	frt	1891	30	273.107	4.240	156.034
Szentgotthárdi Tkp.	K	1871	60	2.898.558	24.612	5.040.148
Rába-Lapinsvölgyi Tkp., Szentgotthárd	frt	1882	60	311.321	3.097	1.686.381
Szentgotthárdi Általános Tkp.	frt	1892	60	979.246	11.795	2.823.162
Szombathelyi Tkp.	frt	1867	120	4.451.659	57.012	17.844.643
Szombathelyi Általános Tkp.	frt	1872	60	2.289.037	25.173	7.654.003
Vas Megyei Tkp.	K	1885	68	2.361.863	24.777	10.098.858
Szombathely Városi Tkp.	K	1893	120	1.231.955	11.677	5.701.273
Mezőgazdasági Takaré- és Hitelbank, Szombathely	K	1897	500	1.328.066	38.960	47.016.203
Hegyháti Tkp., Vasvár	frt	1873	25	416.483	10.804	2.198.689
Vasvári Tkp.	frt	1897	40	254.187	6.779	1.427.239
Városszalónaki (Stadtschlaining, A) Tkp.	frt	1882	30	619.713	7.204	941.945
Vép és Vidéke Tkp.	frt	1896	60	101.077	2.084	nem közölte

Vas megye takarékpénztárai1899. december 31-i állapot⁷

⁶ Mihók-féle magyar compass. Pénzügyi és kereskedelmi évkönyv, 1899–1900. 27. évf. 1. rész. Szerk. Galánthai Nagy Sándor. Bp., 1899. (továbbiakban: Magyar compass, 1899.) 374. p. 1897-ben 6.856.933 Ft forgalmat bonyolított le, és 9.992 Ft nyereséget realizált. Mérlegfőösszege ekkor 1.374.117 Ft volt.

⁷ Mihók-féle magyar compass. Pénzügyi és kereskedelmi évkönyv, 1900–1901. 28. évf. 1. rész. Szerk. Galánthai Nagy Sándor. Bp., 1900. (továbbiakban: Magyar compass, 1900.) Az egyes ta-

Vas vármegye takarékpénztárral rendelkező települései, 1899.

karéképíztárak adatai alapján. Itt jegyezzük meg, hogy a Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények (továbbiakban: VHHK) 2018. 2. sz. 35. oldalán felsorolt hitelszövetkezeteken kívül a Magyarország vármegyéi és városai. Magyarország monografiája. A magyar korona országai történetének, földrajzi, képzőművészeti, néprajzi, hadügyi és természeti viszonyainak, közművelődési és közgazdasági állapotának enciklopédiája. [23.], Vasvármegye. Szerk. Sziklay János, Borovszky Samu. Bp., 1898. kötet még az alábbi településeken említ hitelszövetkezetet: Barkóc [ma: Bakovci, SI], Bottyánd, Csánig, Pápoc, Pecöl, Rábászentmárton [korábban: Németszentmárton, ma: Sankt Martin an der Raab, A], Sentelek [ma: Stegersbach, A], Szentgotthárd, Szergény, Uraiújfalu. Tévesen ide sorolja a Sopron vármegyei Rétfalut [ma: Wiesen, A] is. 469-474. p.

A századfordulóra az intézményhálózat kibővült, az 1899. évi üzleti eredmények sokszorosa a negyedszázaddal korábbiaknak, mindez az egyre dinamikusabb gazdasági élet – ha nem is kizárólagos, de talán egyik legfontosabb – mutatója.

A 19. század utolsó negyedében néhány szervezeti átalakulás is történt, így volt bank, amelyik takarékpénztári formában működött tovább – jóllehet továbbra is „bank” szerepelt a nevében –, és volt néhány hitelszövetkezet is, amelyik sikeresen takarékpénztárrá fejlődött. Az ezredfordulón már 39

takarékpénztár működött Vas vármegyében, egy pedig csődeljárás alatt állt.

A valutareform során 1892-ben vezették be az aranyalapú Koronát,⁸ a törvény egy új korona értékét fél forintban állapította meg. Mivel a forint forgalmát nem kötötték határidőhöz, és 1900. január 1-től kellett csak Koronában számolni, az 1899. évi mérlegeknél még mindkét pénznemet alkalmazták.⁹

A körmenői székhelyű Vas-Zalamegyei Első Takarékpénztár a hetvenes évektől fiókhálózatot alakított ki, ezek száma a piaci igények függvényében változott. 1879-ben Szentgotthárdon, Németújváron, Szenttamáson, Mura-szombaton, Belatincon, Zalalövön és Óriszentpéteren,¹⁰ tíz évvel később Németújváron, Szentgotthárdon, Szombathelyen és Zalaegerszegen,¹¹ 1894-ben csak Németújváron,¹² 1898-ban Kiscellben, Németújváron és Szombathelyen,¹³ egy évvel később ismét csak Németújváron működtetett „fióktelepet”.¹⁴

Három üzletág, a betét, a váltóleszámitolás és a jelzálog szinte valamennyi takarékpénztár szolgáltatásai között szerepelt. A betétekre általában 4%-ot fizettek, ettől eltért a Szombathelyi Takarékpénztár, amely 3-4% között állapította meg ezt a határt, és volt olyan megyeszékhelyi takarékpénztár (Szom-

bathelyi Általános Takarékpénztár, és a Vas Megyei Takarékpénztár), amelyek a sikeresebb üzlet érdekében átvállalta a kamatadót. Ezt természetesen csak a nagy forgalmú pénzintézetek tehették meg. A századfordulóig tartó időszakban szinte valamennyi takarékpénztár mérlegében kiugróan magas a betétek és a jelzálogügyletek aránya, valamint az ebből származó haszon. A váltóleszámitolás a takarékpénztárak döntő többségénél az egyik legjelentősebb, számos esetben a legjelentősebb üzletág volt, általában 6%-os marge-zsal. Néhány takarékpénztár ettől eltérő kondíciókat ajánlott ügyfeleinek: a Körmenői Takarékpénztár például a 3-4 havi lejáratra 7,5-8%-ot fizetett. Viszontleszámitolással azonban csak nagyon kevés pénzintézet (pl. a szentgotthárdi Rába-Lapincsvölgyi Takarékpénztár) foglalkozott. Jelzálog esetében 5,5% a legalsó határ (a felsőőri takarékpénztáraknál és az induló Mura-szombati Mezőgazdasági Banknál), általában 10 éves törlesztéssel 6%, 20 éves törlesztéssel 6,5% (Gyanafalva). Mindkét jánosházai takarékpénztár 10 évre 7%-ot fizetett, míg a Körmenői Takarékpénztárnál a jelzálogkölcsönök esetében 10 éves törlesztéssel 6,5% volt a kamat és az ügyfél egyenes adójának százszorosáig hiteleztek. A Németújvári Takarékpénztár 30 évre 7%-on hitelezett, a Sárosvári Első Takarékpénztárnál 6-7%-ot adtak az érték feléig, vagy 10 évre, míg a Szentgotthárdi Általános Takarékpénztárnál 20 évre 6,5%-ot.

Később megjelentek a kölcsönkötvények – a német-szentmihályi és a németújvári takarékpénztáraknál kimagaslóan jelentős volt a forgalmuk – ez utóbbinál 102.679 forint; 1899-ben ez volt a jelzálog után a takarékpénztár második legsikeresebb üzletága. Ezzel egy időben jelent meg az értékpapírok for-

⁸ 1892. évi XVII. tc. a koronaérték megállapításáról. Magyar törvénytár. 1892–1893. évi törvénytár. Bp., 1897. 282–288. p.

⁹ Magyar compass, 1900. Az egyes takarékpénztárak adatai alapján.

¹⁰ Magyar compass. Pénzügyi évkönyv Magyarország és társországai számára, 1880. 8. évf. Szerk. Mihók Sándor. Bp., 1880. 196. p.

¹¹ Magyar compass. Pénzügyi évkönyv (Horvát-Szlavonországgal), 1890–1891. 18. évf. Szerk. Armbruster Jakab, G. Nagy Sándor. Bp., 1890. 303. p.

¹² Mihók-féle magyar compass. Pénzügyi évkönyv, 1895–1896. 23. évf. 1. rész. Szerk. Galánthai Nagy Sándor. Bp., 1895. 305. p.

¹³ Magyar compass, 1899. 394. p.

¹⁴ Magyar compass, 1900. 433., 561. p.

galmazása is. A mérlegben külön feltüntették, hogy állományukban mennyi volt az állampapír. A megyeszékhelyen a Szombathelyi Takarékpénztárnál 389.645 frt-ból 214.750, a Szombathelyi Általános Takarékpénztárnál 111.281 frt-ból 58.010 frt, a Kemenesaljai Takarékpénztárnál a 63.310 K, ebből állampapír 41.400 K, míg a Pinkavölgyi Takarékpénztárnál 1.550 K-ból mindössze 50 K. A kisebb pénzintézeteknél külön ilyen rovat nem szerepelt a kimutatásokban.

Előlegeket általában értékpapírokra, árukra és terményekre, nemesfémekre általában a becsérték $\frac{3}{4}$ részéig adtak, az értékpapíroknál általában az érték háromnegyedéig 8%-ra. Ugyanez volt a helyzet a zálogkölcsönökkel is.

Letétet több takarékpénztárnál, így a Kemenesaljai Közgazdasági Hitelbanknál, a Körmenyi Takarékpénztárnál és a Vas Megyei Takarékpénztárnál lehetett elhelyezni, a lombardügyleteket¹⁵ egyedül a Kőszegi Takarékpénztár mutatta ki külön a mérlegében, az érték $\frac{3}{4}$ -éig hiteleztek, ebben az esetben is 6%-ra.

Amikor egy takaré- vagy önszegélyező szövetkezet takarékpénztárrá alakult, a részjegyek helyett természetesen részvényeket kellett kibocsátani. Első lépésként a részjegyek értékét kellett növelni, ezek összegét általában a tartalékalapból és az éves osztalékból egészítették ki. A Pinkavölgyi Takarékpénztár esetében például minden 40 forintos részjegyet 50-re emeltek fel, és két régi 50 frt-os részjegyért adtak egy új 50 forintos részvényt. Ugyanez történt a rohonci takarékpénztár esetében is, ott végül 200 koronás részvényeket bocsátottak ki. Ha nem is pon-

tosan így, de hasonló eljárással emelte fel az alaptőkét a Muraszombati Takarékpénztár, ahol a művelet végén részvényt cserét is eszközöltek.

Egyedi eset volt a régi tulajdonosi szerkezetét megőrző Pinkafői Községi Hitelpénztár, ahol minden háztulajdonos szavazati joggal rendelkezett.

További egyedi szolgáltatás volt a Sárvári Első Takarékpénztárnál a heti betétek alapján nyújtott 5%-os segélyegyleti kölcsön.

SZOMBATHELY TAKARÉKPÉNZTÁRAI

A megyeszékhelyen, az akkor 16.000 lakosú Szombathelyen az 1860-as években a „hitelviszonyok ép oly szomorúak, mint az 50-es években.”¹⁶ A hiteléletben javulás csak a kiegyezés után történt, erről idézzük a kortárs szerzőt: a „takarékpénztár megalakulása óriási előny a gazdaság- s kereskedőkre nézve, de nehezíti ügyleteit azon kellemetlen körülmény, hogy az ügyletek csakis ügyvédek jelenlétében köthetők, mi a pénzt drágítja. Mint az előbbi cyclusban, úgy most is a kereskedelmi szakképzés hiányos volta az egyik főök, hogy a kereskedelem jobban nem fejlődik.”¹⁷ A válságot pedig így értékelte a monográfia-szerző kortárs: „Hitelügyünk az előbb jelzett közgazdasági válság következtében nagyon szomorú. Az 1874-ik évben lett igazán érezhetővé azon iszonyu pusztítás, melyet az 1873-iki válság okozott. Az általános helyzet nem oly rossz, mint az előbbi évben, de mégis komor. A hitel nagyon drága. A közönségnek a pénzintézetek iránt való bizalma megcsappant, s megtakarított filléreit inkább teszi a láda fenekébe, mint a takarékpénztárba.”¹⁸

¹⁵ A lombardhitel szabadfelhasználású, rövid lejáratú hitel, biztosítéka forgalomképes ingóság, ami lehet értékpapír vagy készpénzletét is.

¹⁶ Kunc Adolf: Szombathely–Savaria rend. tanácsú város monographiája. 2. rész. Szombathely, 1894. (továbbiakban: Kunc, 1894.) 491. p.

¹⁷ Uo. 496–497. p.

¹⁸ Uo. 502. p.

A pénzügyi válságot követően nemcsak magára talált a megyeszékhely pénzügyi élete, hanem addig elképzelhetetlen gyorsasággal fejlődött. Részvénytársasági formában takarékpénztárak alakultak, pénzügyi szolgáltatásaiuk bővültek, ügyfélkörük kiszélesedett.

A válság előtt, 1873-ban megalakult Szombathelyi Általános Takarékpénztár 4%-os betéti kamatokkal dolgozott, 6-6%-os kamattal folyósított kölcsönt váltókra 3 aláírással, 10 éves jelzálogra, és ugyanennyiért adott előlegeket értékpapírokra.

Szombathely a századfordulóra jelentős közigazgatási és gazdasági központtá vált.¹⁹ Az 1873-as válság előtti szerény indulás után a századfordulón már öt – különböző tőkeerővel rendelkező, de sikeres – bank működött a városban, amelynek pénzpiacán megjelent az Osztrák-Magyar Bank is. A szintén mindenhol elérhető négy üzletág (betét, váltóleszámlítás, jelzálogkölcsön és előlegezés) kondíciói Szombathelyen is hasonlóak voltak a többi Vas megyei takarékpénztáréval, de az elhelyezett vagy kölcsönzött összeg függvényében módosulhatott a kamatmarge. A megyeszékhelyi pénzintézetek közötti üzletági különbségeket az alapszolgáltatásokon felüli szolgáltatásokban találjuk.

A Szombathelyi Takarékpénztár 10, 23 illetve 32 évi törlesztésre nyújtott jelzálogkölcsönt, míg a Szombathelyi Általános Takarékpénztár 10 évre, de náluk lehetett részletekben is törleszteni, ekkor alacsonyabb (6%-os) volt a kamat.

Előlegezés általában értékpapírok esetében az érték 75%-ig történt, emellett a városi takarékpénztár kézzizálogra is hitelt adott. Az Osztrák-Magyar Bank hivatalos kapcsolatot létesített a Szombathelyi Takarékpénztárral, mely 1%-os közvetítési díjért az Osztrák-Magyar Bank váltóit is leszámította. Takarékegyületet működtetett a Vas Megyei Takarékpénztár, értékpapírral is kereskedett a Szombathelyi Általános Takarékpénztár, továbbá elfogadott letéteket, és folyószámlaügyletei is voltak. A Szombathely Városi Takarékpénztárnak szintén volt letéti üzletága, emellett kötvényeket is forgalmazott. Ez a pénzintézet a Szombathelyi Kereskedelmi-, Ipar- és Földművelési Bank utódja volt, melyet 1893-ban felszámoltak, és ezen a néven alakult újjá.²⁰ A legszélesebb szolgáltatáspalettaival a Mezőgazdasági Takaré- és Hitelbank rendelkezett, amelynek a négy alapszolgáltatása mellett a váltóleszámlítás, a folyószámlahitel, az értékpapírok forgalmazása, az ingatlanok adás-vétele is a portfóliójába tartozott, emellett mindenféle áruk vételével, eladásával és főként raktározással is foglalkozott.

A takarékpénztárak a városképet is formálták. Az első világháborúig a Fő (később Horváth Boldizsár) téren egy tucat pénzintézet alakította ki székházát,²¹ és további 14 a Fő térhez közel, a forgalmas belvárosban.²²

Vas megyében 1878-1899 között a pénzintézetek száma majdnem két és félszeresére növekedett, az ezer és há-

¹⁹ Melega Miklós: A modern város születése. Szombathely infrastrukturális fejlődése a dualizmus korában. Szombathely, 2012. (Archivum Comitatus Castriferrei; 5.) Elsősorban az Ipar, banktelepítés beruházásöszönzés című fejezet. 51-53. p.; A városfejlődés rövid összefoglalása: Kalocsai Péter: A dualizmus kori Szombathely. = Vasi Szemle, 1997. 5. sz. 621-636. p.

²⁰ Magyar compass. Pénzügyi évkönyv, 1892-1893. 20. évf. Szerk. Armbruster Jakab, G. Nagy Sándor. Bp., 1892. 400. p.; Kunc, 1894. 528., 596. p.

²¹ Horváth József: A pénz szombathelyi otthonai, 1867-1914. 1. rész. = VHHK, 2013. 1. sz. 41-57. p.

²² Horváth József: A pénz szombathelyi otthonai, 1867-1914. 2. rész. = VHHK, 2013. 2. sz. 38-50. p.

Takarékpénztár neve és az alakulás időpontja	pénz- nem	alaptőke	éves forgalom 1899	éves nyereség 1899	üzletágak			
					betét	váltó- leszámlá- tolás	jelzálog- kölcson	előleg
		ezer forint/K			%			
Szombathelyi Tkp., 1867, az Osztrák-Magyar Bank szerződéses partnere	frt	120	17.844	57.0	3-4	6-6,5	5,76-6	6
Szombathelyi Általános Tkp., 1872	frt	60	7.654	25.1	4	6-6,5	10 és 6	6,5
Vas Megyei Tkp., 1885	K	68	10.098	24.7	4,5	6-7	6	nincs adat
Szombathely Városi Tkp., 1893	K	120	5.701	11.6	5	6; 6,5; 6,75	6-7	7-8
Mezőgazdasági Takaré- és Hitelbank 1897	K	500	47.016	38.9	4	5-6	van	6

A szombathelyi takarékpénztárak főbb adatai

1899. december 31-i állapot

romezer lakos közötti településeken két, nagyobb helyeken három, míg a megyeszékhelyen öt pénzüintézet jött létre a századfordulóig. Az alaptőke összegében majdnem tizenegyszeres, a mérlegfőösszegben 6,3-szoros a növekedés, a Vas megyei pénzüintézetek összesített pénztárforgalma 1899-ben 178.414.263 K volt.²³ A megye területén kialakultak a kisebb területű mikroregionális pénzüpiacok, az ezek közötti, minden bizonnyal meglévő forgalomra azonban egyelőre nem találtunk adatokat.

Ha összehasonlítjuk Vas megye helyzetét a Dél-Dunántúlon végbement

tőkeakkumulációval, akkor a legerőteljesebb és a legdinamikusabb fejlődést Vas megyében tapasztalhatjuk. 1899-ben a vasi pénzüintézetek összesített alaptőkéje 2.648.000 K [ez 2020-ban 5.012.664.000 Ft lenne], mérlegfőösszegük 31.730.342 K [60.065.537.406 Ft 2020-ban], a nyereség pedig 376.094 K [2020-ban 711.945.942 Ft]²⁴ volt, Baranya, Somogy, Tolna és Zala megyék összesített adatait megelőzve. Vas vármegye tehát egyértelműen nyertese volt a 19. század utolsó harmadában tapasztalható gazdasági fellendülésnek.

²³ Ez a 2020-as árakon 337.738.199.859 Ft lenne. Átszámítás: Danyi Pál: Magyar pénzüérték-index – árak és devizák alapján 1754-től. <https://artortenet.hu/magyar-penzertek-index-arak-es-devizak-alapjan-1754-tol/>. (Megtekintve: 2020. szeptember 28.) Az értékek csak közelítésnek tekinthetők.

²⁴ Jelenérték-számítás az artortenet.hu alapján.

A JOGÁSZBÓL LETT OPTIKUS

ZSENI LAJOS, AZ EGYKORI KÖRMENDI ÜGYÉSZSÉGI NYOMOZÓ
– MINT A HÍRSZERZÉS ÜGYNÖKJELÖLTJE

■ Pál István

BEVEZETŐ

1965. szeptember 15-én Dömény József rendőr alezredes, a Belügyminisztérium (BM) III/1. (Hírszerző) Csoportfőnökségen működő 4-H (követségi elhárítási) Alosztály vezetője,¹ értesítést küldött az (Anglia területén illetékes)² 1/B-alosztálynak, hogy Zseni Lajos /Érsekcsanád, 1931. XI. 1. Kiss Erzsébet/ három nappal azelőtt a CGX 738-B rendszámú gépkocsival háromhetes rokonlátogatás céljából Magyarországra érkezett. Az Anglo-American Optical LTD üzletkötője – aki 1962-ben lett brit állampolgár³ – 1956-ban távozott nyugatra feleségével,

Takács Évával /Kőszeg, 1936. IV. 2./⁴ A B-alosztály december 8-án értesítést küldött a londoni rezidentúrára, hogy képzettsége és munkahelye miatt foglalkozik Zseni személyével, aki távozása előtt a Körmendi Járási Ügyészségen volt nyomozó.

A Csoportfőnökség már elkezdte tanulmányozását, amihez a rezidentúrától a következő pontokban kért segítséget. A kereskedelmi kirendeltségen azt kellett ellenőrizni, hogy a jelölt munkáltatója rendelkezik-e magyar üzleti kapcsolattal. Ha igen, akkor részletes beszámolót vártak róla, hogy a B-alosztály megvizsgálhassa az operatív lehetőségeket. Amennyiben a törvényes keretek között lehetséges volt, a céggel kapcsolatban banktól kellett tájékoztatást kérni, de az is szóba kerülhetett, hogy valamelyik titkos munkatárs színlelt vásárlási szándékkal felkeresi a vállalatot, és az ismerkedés keretében tájékozódik.

A legfontosabb teendő mégis az volt, hogy a jelölt lakóhelyén – 36 Barlington Court, Munchwell Hill, London, W. 10. –

¹ Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (továbbiakban: ÁBTL) Archontológia 217/940 Dömény József (1928-) – ÁBTL Archontológia – Dömény József életrajzi adatok (abtl.hu) (Megtekintve: 2021. november 12.)

² Tóth Eszter: A politikai és gazdasági hírszerzés szervezettörténete, 1945–1990. In: A megtorlás szervezete. A politikai rendőrség újjászervezése és működése 1956–1962. Intézménytörténeti tanulmányok. Szerk. Cseh Gergő Bendegúz, Okváth Imre. Bp., 2013. 417. p. (Közel múltunk hagyatéka)

³ The National Archives (TNA) Home Office (HO) 334/857/73170 Naturalisation Certificate. Lajos Zseni. From Hungary. Resident in London, N. 10. Certificate BNA73170 Issued 9 October 1962. 1–2.

⁴ ÁBTL – 3. 2. 4 – K-1959 – „Martel” – Belügyminisztérium III/1 4-H Alosztály – Szolgálati jegy. Budapest, 1965. IX. 15. 14–16.

a rezidentúra készítsen környezettanulmányt.⁵ A III/I. Csoportfőnökség elkezdte Zseni Lajos addigi pályafutásának és körülményeinek vizsgálatát, hogy a vélt hírszerzési lehetőséggel rendelkező személyt megpróbálja bevonni a hálózatba. Jogos viszont a kérdés: milyen eredménnyel járt a kísérlet és mennyiben volt megalapozottnak tekinthető az egykori ügyész személyével kapcsolatos várakozás?

A PRIORÁLÁS – A JELÖLT ELLENŐRZÉSÉNEK – FOLYAMATA

Az itthoni adatgyűjtés égisze alatt Kovács Tibor rendőr alezredes – az angol-amerikai vonalon folytatott hírszerzéssel foglalkozó III/I-1-es Osztály parancsnoka⁶ – operatív ellenőrzést kért a Vas Megyei Rendőr-főkapitányság Politikai Osztályától Zseni Lajosra és rokonaira. Kovács a megyei vádhatóságtól az egykori nyomozó személyzeti anyagainak megszerzését kérte, míg a Nádason élő Dr. Kőteleky Lászlónéról környezet-tanulmányt rendelt.⁷

A vizsgálat ilyenkor mindig annak megállapítását szolgálta, hogy a hírszerzés számolhat-e a hozzátartozók közreműködésével a jelölt tanulmányozásában. A sógornő azonban egyáltalán nem tűnt erre alkalmasnak. Tölgyesi Gyula közséki tanácselnök hallott róla, hogy az asszony egyik rokona Angliában telepedett le. Marosvölgyi Lajos rendőr őr-

nagy – a Vas Megyei Rendőr-főkapitányság III/II (Kémelhárító) Alosztály operatív tisztje⁸ – egy ma már nem azonosítható informatortól úgy értesült, hogy itt dr. Kőteleki Lászlóné húgáról van szó, aki férjével 1956 óta először az előző év szeptemberében járt Magyarországon.⁹

Zseni Lajos személyzeti anyagait nem sikerült beszerezni, mivel az a Legfőbb Ügyészség irattárába került, az egykor bolti eladóként alkalmazásban állt feleségéről pedig nem vezettek ilyent. A további vizsgálatokat az sem tette lehetővé, hogy az egykori ügyész és felesége csupán két napig maradt Nádason, a legtöbb időt Zalaegerszegen és a Balaton mellett töltötték el.¹⁰ 1966 júniusában az angol-amerikai alosztály „Gellért” fedőnéven kezdett foglalkozni Zseni Lajossal, akit segédkategóriás ügynöki feladatokkal és személyes megfigyelések végrehajtásával terveztek megbízni – ha a beszerzés sikeres.

A szülők – idősebb Zseni Lajos, aki 1960-ig önálló cipész volt, majd portás lett az 508-as számú pécsi Iparitanuló Intézetben és Kiss Erzsébet nyugdíjas dohánygyári munkásnő¹¹ – vallásos, de a rendszer iránt lojális ember hírében állottak. A család 1948 óta élt Pécsen, azelőtt anyagi okokból vándoroltak az országban.

⁸ ÁBTL Archontológia 569/940 Marosvölgyi Lajos (1920–1999) – ÁBTL Archontológia – Marosvölgyi Lajos életrajzi adatok (abtl.hu) (Letöltés: 2021. november 12.)

⁹ ÁBTL – 3. 2. 4 – K-1959 – „Martel” – Vas megyei Rendőr-főkapitányság Politikai Osztálya – Szám: 217-215/1966 – Tárgy: Dr. Kőteleki Lászlóné nádasi lakosról. Környezettanulmány. – Szombathely, 1966. IV. 7. 32–34.

¹⁰ ÁBTL – 3. 2. 4 – K-1959 – „Martel” – Vas megyei Rendőr-főkapitányság Politikai Osztály II. Alosztály – Szám: 217-215/1-1966 – Tárgy: Zseni Lajos ügye. – Szombathely, 1966. IV. 21. 35.

¹¹ ÁBTL – 3. 2. 4 – K-1959 – „Martel” – Baranya megyei Rendőr-főkapitányság III/6. alosztály – Szám: 92/742-1966 – Tárgy: Dr. Zseni Lajos Környezettanulmánya. – Pécs, 1966. V. 12. 38–39.

⁵ ÁBTL – 3. 2. 4 – K-1959 – „Martel” – XX/24. sz. utasítás „B”-től. – Pusztai elvtársnak! London. – Tárgy: Zseni Lajos ügye. – Budapest, 1965. XII. 8. 18–19.

⁶ Palasik Mária: Meszler (Kovács) Tibor. In: Trójai faló a Belügyminisztériumban. Az ÁVH szervezete és vezérkara, 1953–1956. Bp., 2013. 345–346. p. (Közelmúltunk hagyatéka)

⁷ ÁBTL – 3. 2. 4 – K-1959 – „Martel” – Belügyminisztérium III/I-1 Osztály Vas megyei RFK Politikai Osztály Vezetőjének! Szombathely – Budapest, 1966. III. 17. 24.

Zseni Lajos Kelebia községben végezte el az elemi iskolát, a gimnázium első két évét Szabadkán járta ki 1942 és 1944 között. Egy ideig magántanuló volt Budapesten, majd 1945-től Kiskunhalason, végül 1947-től két éven át a helyi Dózsa György Népi Kollégium hallgatói közé tartozott.¹² Az érettségit végül 1951. június 21-én szerezte meg a pécsi Nagy Lajos Gimnázium esti tagozatán.¹³ 1950 augusztusáig csillésként állt munkaviszonyban a pécsi szénbányánál, ezt követően két hónapig a Pannónia Sörgyárban lett segédmunkás. 1950 novemberétől 1951. augusztus 31-ig a Pécsi Szikvízgyárban irodistaként dolgozott, majd szeptembertől megkezdte tanulmányait a Pécsi Jogi Egyetemen.¹⁴ A Demokratikus Ifjúsági Szövetségben (DISZ) érdemi tevékenységet soha nem folytatott, ugyanakkor kiegyensúlyozatlan magatartása már az egyetemi éveiben is kellemetlenségekkel járt. A Kocsis Mihály dékán és dr. Kecskés László tanulmányi osztályvezető által összeállított jellemzés szerint Zseni Lajos egyetemi tanulmányait jó átlaggal végezte, de 1954-es őszi félévben ez már csak közepesre sikerült, marxizmus-leninizmusból kétszer is utóvizsgát tett.¹⁵ Jó képességű hallgatónak tartották, akinek gyors a felfogása, de rendkívül változó a szorgalma. A jogszabályok típus-

szerű alkalmazása iránt jó érzéke volt, de általános műveltsége meglehetősen szűkörű maradt.¹⁶

Zseni oktatói szerint ugyanakkor élénk társasági életet élt a város legfrekvenciáltabb szórakozóhelyein, ami egyszer valóban nem vezetett jóra. 1954. október 1-én este 11 körül Zseni Lajos találkozott Thüringer Rezső nevű évfolyamtársával egy fontos üzenet átadása miatt, akinek az asztalánál a helyszűke következtében már ott ült két komló bányász és az utóbbiak egyik gépkocsivezető ismerőse. A közös italozás végül botrányba fulladt, ugyanis a három fizikai dolgozó kifogásolta a 86 forintos számlát, mire a felszolgáló rendőrt hívott. Mire a négyfős járőregység Misák Sándor alhadnagy parancsnokságával megérkezett, a tartozásokat már mindenki rendezte. A hatósági közegek felszólították a társaság tagjait személyazonosságuk igazolására, amit Zseni ittas állapotban megtagadott. Ekkor bekísérték az őrszobára, újból utasítást kapott arra, hogy mutassa be az iratait. A joghallgató itt már engedelmeskedett, ugyanakkor megkérdezte, hogy az alhadnagy milyen okból kíván ellene eljárást indítani. A rendőrtiszt kimondta, hogy legszívesebben lekeverne két jó nagy pofont, mire Zseni odatartotta az arcát. Misák nem bántotta, de rászólt, hogy pár nappal később menjen be a kapitányságra, ezt a joghallgató viszont mandula- és vesegyulladás miatt csak jó három héttel később tudta teljesíteni. Zseni a kötelező megjelenés előtt ráadásul olyan értesítéseket hallott, hogy nemi erőszakkal vádolják. A rendőrségen tiltakozott a gyanúsítás miatt, végül Misák alhadnagy gyorsan tisztáz-

¹² ÁBTL – 3. 2. 4 – K-1959 – „Martel” – Belügyminisztérium III/I-1-B alosztály – Tárgy: „Gellért” fn. tipp ügyében összefoglaló jelentés. Budapest, 1966. VI. 20. 46.

¹³ Pécsi Tudományegyetem Levéltára (továbbiakban: PTEL) VIII. 202. c. – Állam és Jogtudományi kar – Zseni Lajos Hallgatói törzskönyv – Nytsz. II/59 – 1951-52. 1951. IX. 7.

¹⁴ Magyar Nemzeti Levéltár (továbbiakban: MNL) Országos Levéltára (továbbiakban: OL) – XIX – I – 2 – f – Oktatási Minisztérium – 125-ös doboz (d). – 847/855 – 217/1954. – Fegy. 18/b1954. 2.

¹⁵ MNL OL – XIX – I – 2 – f – Oktatási Minisztérium – 125-ös d. – 847/855 – 217/1954. – 847 – 1 – Zs/2-1954. sz. – Tárgy: Zseni Lajos IV. éves joghallgató fellebbezése. Pécs, 1954. XI. 10. 1.

¹⁶ ÁBTL – 3. 2. 4 – K-1959 – „Martel” – Belügyminisztérium III/I-1-B alosztály – Tárgy: „Gellért” fn. tipp ügyében Összefoglaló jelentés. Budapest, 1966. VI. 20. 46-47.

ta.¹⁷ A dékán 1954. október 26-án botrányos, a kor szóhasználatára szerint „a szocialista erkölccsel ellentétes magatartásért” véglegesen kizárta a karról,¹⁸ azonban Zseni Lajos fellebbezést nyújtott be Kocsis Mihály határozata ellen. A joghallgató kikérte Misák alhadnagy véleményét, aki szóvá tette, hogy nem az volt a dékánnal szembeni elvárása, hogy bocsássa el Zsenit, hanem azt szerette volna elérni, hogy figyelmeztesse: a jövőben óvakodjon az ilyen magatartástól.¹⁹ Rajnai Rudolf, az Igazságügyi Minisztérium Fegyelmi Bizottságának elnöke, túlságosan szigorúnak tartotta az egyetem döntését, így a miniszter jóváhagyása mellett, 1954. december 6-i hatállyal visszahelyezte hallgatói státuszába, ugyanakkor szigorú megrovásban részesítette.²⁰

A korábbi joghallgató kiadásait a kar vezetése előtt ismeretlen forrásból finanszírozta – jugoszláv eredetű nyelvruházati cikkeket árusított²¹ –, amivel a társasági életbe kívánta magát bevezetni. Ti. Zseni úgy vélte, hogy az ügyvédi pályán csak akkor érvényesülhet, ha már elég sokan ismerik a nevét. A dékán nem támogatta a fenti elképzelést, mondván Zseni Lajos megbízhatatlan, anyagiass,

ezért nem szabad ellenőrzés nélkül az igazságszolgáltatás magánalapon működő szegmensére rászabadítani. Az egyetemi elosztó bizottság jelentése szerint a jelölt a Körmenyi Járási Ügyészségen felkínált nyomozói munkakört nem akarta elfogadni, és a szakmai gyakorlat alóli felmentését kérte. Az utóbbival a testület is egyetértett, mondván az államparátusban történő elhelyezkedése nem kívánatos.²²

1955. július 20-án a Non György legfőbb ügyész utasítására a Körmenyi Járási Ügyészségre kinevezett Zseni Lajos nyomozó szolgálatra jelentkezett és letette a hivatali esküt,²³ majd a hónap végén bevonult katonai szolgálatra. 1955. augusztus 1-től október 31-ig három hónapos képzésen esett át, amelynek végén alhadnagyi rendfokozatot ért el.²⁴

Az ügyészi szolgálatot november 4-től folytatta.²⁵ Miután letette az államvizsgához szükséges államjogi és államigazgatás-jogi szigorlatot,²⁶ 1956. július 15-én előadó ügyészi beosztásba került.

Zseni Lajos 1955. december 31-én kelt jellemzése, amelyet Kózhalmi Géza szombathelyi megyei ügyész helyettes készítet, már kedvező változásokról tudósít

¹⁷ MNL OL – XIX – I – 2 – f – Oktatási Minisztérium – 125-ös d. – 847/855 – 217/1954. – Jegyzőkönyv – Készült Pécsen a Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara Tanulmányi Osztályán Zseni Lajos és két társa fegyelmi ügyében, 1954. október 18-án. – Pécs, 1954. X. 18.

¹⁸ MNL OL – XIX – I – 2 – f – Oktatási Minisztérium – 125-ös d. – 847/855 – 217/1954. – 847 – 1 – Zs/1–1954. szám – Pécs, 1954. X. 26. 1.

¹⁹ MNL OL – XIX – I – 2 – f – Oktatási Minisztérium – 125-ös d. – 847/855 – 217/1954. – 847 – 1 – Zs/2–1954. sz. – Tárgy: Zseni Lajos IV. éves joghallgató fellebbezése. Pécs, 1954. XI. 10. 1.

²⁰ MNL OL – XIX – I – 2 – f – Oktatási Minisztérium 125-ös d. – 847/855 – 217/1954. – Fegy.186/1954 – Feljegyzés. Erdey Grúz Tibor Miniszter Elvtárs részére. – Budapest, 1954. XII. 6.

²¹ ÁBTL – 3. 2. 4 – K-1959 – „Martel” – Baranya megyei Rendőr-főkapitányság III/6. alosztály – Szám: 92/742-1966 – Tárgy: Dr. Zseni Lajos Környezettanulmánya. – Pécs, 1966. V. 12. 40.

²² ÁBTL – 3. 2. 4 – K-1959 – „Martel” – Belügyminisztérium III/I-1-B alosztály – Tárgy: „Gellért” fn. tipp ügyében. Összefoglaló jelentés. Budapest, 1966. VI. 20. 47–49.

²³ MNL Vas Megyei Levéltára (továbbiakban: VaML) – XXV. -80/a/aa/2. – Vas Megyei Főügyészség Iratai – 1955/TÜK/0027/28. szám – Július havi jelentések. – E/Egyéb tevékenység – Szombathely, 1955. IX. 25. 1–9.

²⁴ Honvédelmi Minisztérium Hadtörténelmi Levéltár és Múzeum Központi Irattár (továbbiakban: HM HLM KI) 200/1273 Dr. Zseni Lajos 1931. Érsekcsanád Kiss Erzsébet Szolgálati adatlap. Táborthely, 1955. IX. 25. 1–9.

²⁵ MNL VaML – XXV. -80/a/aa/2. – Vas Megyei Főügyészség Iratai – 1955/TÜK/0027/48. szám – Július havi jelentések. – E/Egyéb ügyészi tevékenység – Szombathely, 1955. XII. 7.

²⁶ PTEL VIII. 202 c – Állam és Jogtudományi kar – Zseni Lajos Hallgatói törzskönyv – Nytsz. II/59. – államvizsgák. – Pécs, 1956. VII. 13.

tott, miszerint munkája rövid időn belül elérte a kívánt színvonalat, szorgalmasan dolgozott, önálló meglátásai voltak, szakmai továbbképzésében is szorgalmasnak bizonyult.

Urbán László rendőr hadnagy, a körmendi politikai alosztály helyettes vezetője viszont 1957 októberében olyan megjegyzést tett, hogy Zseni az 56-os események tevékeny részeseként végül nyugatra távozott.

Csertán László rendőr százados, az egykori évfolyamtárs úgy látta, a jelölt anyagi alapon megkönyékezhető, fel is ajánlotta, hogy megkönyékezi, ugyanis Zseni tudta róla, hogy a BM-hoz került az egyetemről. A volt ügyészségi nyomozó 1965 szeptemberében viszont arra figyelmeztette pécsi barátait, hogy az ország élete teljesen más, mint tíz évvel korábban volt. Hozzátette, hogy nyugaton sem könnyű érvényesülni, a megélhetés ott sem egyszerű.²⁷ Zseni Lajos a London University égisze alatt működő ún. University College hallgatója volt, ám nem szerzett diplomát,²⁸ mert anyagi helyzete miatt ezt nem tudta vállalni. A beutazása alkalmával nem költekezett, szülei és rokonai számára csak jelképes ajándékot hozott, ugyanakkor visszautasította egyik unokatestvére meghívólevelére vonatkozó kérését. Csak Nándor nevű öccsének ajánlotta fel, hogy tanulmányait Angliában folytathassa. Zseni anyagiasságára felesége láthatóan nem volt jó hatással. 1966. április végén azt írta húgának, hogy ha nem tudna hozzájuk kiutazni, ők sem látogatnak haza, mert nincs pénzük. Takács Éva arról pa-

naszkodott levelében, hogy a tulajdonos megint emelte a lakbért, miközben a kinti ismerősök közül mindenkinek saját ingatlana van. A férjének állítólag meg is mondta, hogy baj lesz, ha egy-két éven belül legalább a foglalót nem tudja összeszedni egy lakásra. Zseni pedig arról írt szüleinek, hogy kéthetente végigjárja a vidéki látszereszeket. A főnök idősebb fia is csatlakozott hozzá, mert egyedül már nem tudta egész Nagy-Britanniát és Írországot lefedni. A munkatárs tapasztalatlansága abból a szempontból nem volt rossz, hogy a jelölt magasabb fizetésért revolverezhette a főnökét.²⁹

A Magyar Néphadsereg (MN) szökése miatt 1957-ben lefokozta, emiatt hiába merült fel az MNVK2 (Vezérkari Főnökség 2-es Főcsoportfőnöksége – a Katonai Felderítő Szolgálat) tippjeként,³⁰ a társ-szerv nem szándékozott vele foglalkozni. A követséggel nem állt kapcsolatban, a Kultúra Külkereskedelmi Vállalat 1965. novemberi, Londonban rendezett könyv- és hanglemezkiállítás pályázatán könyvjutalmat kapott, kedvenc lemezét a „Szülőföldem” című rádióműsor lejátszotta.³¹

A KAPCSOLATFELVÉTELRE VONATKOZÓ ÖTLETEK

Demeter Bertalan százados mindezek fényében azt javasolta, hogy a második beutazás alkalmával, amikor Takács Irén visszatér velük Londonból, vegyék fel a jelölttel a kapcsolatot, hogy a személyes

²⁷ ÁBTL – 3. 2. 4 – K-1959 – „Martel” – Belügyminisztérium III/I-1-B alosztály – Tárgy: „Gellért” fn. tipp ügyében Összefoglaló jelentés. Budapest, 1966. VI. 20. 48–49.

²⁸ *Czigány Magda*: Kényszerű tanulmányúton. 1956-os magyar egyetemi hallgatók Nagy-Britanniában. Bp., 2007. 178. p.

²⁹ ÁBTL – 3. 2. 4 – K-1959 – „Martel” – Belügyminisztérium III/I-1-B alosztály – Tárgy: „Gellért” fn. tipp ügyében Összefoglaló jelentés. Budapest, 1966. VI. 20. 49–51.

³⁰ HM HLM KI 200/1273 Dr. Zseni Lajos 1931. Érszekcsanád Kiss Erzsébet Felülvizsgálati lap. Körmend, 1957. X. 1.

³¹ ÁBTL – 3. 2. 4 – K-1959 – „Martel” – Belügyminisztérium III/I-1-B alosztály – Tárgy: „Gellért” fn. tipp ügyében Összefoglaló jelentés. Budapest, 1966. VI. 20. 51–52.

megismerését követően tudjanak dönteni a folytatásról. Mindez Csértán László százados közreműködésén alapult, aki korábbi iskolatársként felkereshette a jelölt rokonságát, ugyanakkor arról is kérdezhetett, amelyhez Zseni életrajzának ismeretére volt szükség. Az érdeklődés így személyes jellegű maradt, a jelölt ebből nem következethetett arra, hogy a III/I. Csoportfőnökség áll a háttérben.³²

Demeter végül annyiban módosította elképzelését, hogy Csértán százados és Zseni első találkozásának pillanatában megjelenik. Csértán ekkor felfedte volna a korábbi ügyészségi nyomozó előtt, hogy beszélt róla az egyik munkatársának, aki személyesen is szeretné őt megismerni. Amennyiben a jelölt nem emel kifogást, összeülnek, majd az újabb beszélgetésre Demeter már a nélkül tervezte meghívni, hogy szólna Csértán előzetes távozásáról.³³

1966. június 25-én Demeter és Csértán Pécsre utazott, hogy a június 20. óta ismét Magyarországon tartózkodó Zseni Lajossal lebonyolítandó találkozást előkészítse. Jaksa Antal rendőr őrnagy, a megyei KEOKH³⁴ előadó, ekkor már figyelte a jelölt esetleges megjelenését, míg Csértán elbeszélgetett a szülőkkel fiuk magyarországi programjáról. Az idősebb Zseni házaspárnak volt évfolyamtársként és a Külügyminisztérium tisztviselőjeként mutatkozott be a százados, aki Pécsen tölti az éves szabadságát. Azt hazudta, hogy nem tudott sem Lajos 1956 utáni külföldre távozásáról,

sem arról, hogy az előző év folyamán hazalátogatott. Csértán ugyanakkor jelezte, hogy egy korabeli pécsi jogásztól eljutott hozzá az értesülés, hogy Zseniék nagyobbik fia 1966-ban is Magyarországra jön. Mivel az egyetemi éveik alatt barátok voltak, szeretne volna megnézni, hogy összefuthat-e Lajossal.

A százados felsorolta több olyan egykori évfolyamtárs nevét, akit a szülők is ismertek, így elnyerte a két idős ember jóindulatát. A jelölt szülei arról számoltak be, hogy fiuk és menyük július elején érkezik hozzájuk, de Olaszország is az úti célok között szerepel, így nem tudni, meddig maradnak a fiatalok. Az idősebb Zseni házaspár nagyon sajnálta, hogy gyerekük a nyugati életformát választotta, mert véleményük szerint itthon többre vihette volna. A menekülését a szülők szerint az váltotta ki, hogy egy általa őrizetbe vett postás, akit sikkasztással vádoltak, a beismerő vallomást követően szabadlábra került, de nem sokkal később öngyilkos lett. A család a pályakezdő ügyészt gyilkosnak kiáltotta ki, és a forradalom idején kutattak utána, hogy megbosszulhassák rokonuk elvesztését.

A szülők szerették volna, ha fiuk hazajön, de erre nem túl sok esélyt láttak, mert Zseni Lajos hatéves kislánya egyáltalán nem beszélt magyarul. A jelölt hároméves látszerész tanfolyamra járt, amelynek jóvoltából ki tudta váltani a kisiparosoktól megkövetelt engedélyt. Idősebb Zseni Lajos és Kiss Erzsébet azt hangoztatta, hogy a nagyobbik fiuk talpraesetten feltalálja magát. Csértán végignézhetette a családi fotóalbumokat, ugyanakkor segítséget ígért a doktori oklevél kikéréséhez, hiszen Zseni Lajos már nem volt itthon, amikor 1957-ben az első jogi doktori címet kiadták a pécsi egyetemen.

³² ÁBTL – 3. 2. 4 – K-1959 – „Martel” – Belügyminisztérium III/I-1-B alosztály – Tárgy: „Gellért” fn. tipp ügyében Összefoglaló jelentés. Budapest, 1966. VI. 20. 52–53.

³³ ÁBTL – 3. 2. 4 – K-1959 – „Martel” – Belügyminisztérium III/I-1-B alosztály – Tárgy: „Gellért” fn. tipp ügyében kiegészítő javaslat. Budapest, 1966. VI. 21. 54.

³⁴ KEOKH = Külföldiek Ellenőrző Országos Hatóság.

A megközelítés dolgában Demeter elbizonytalanodott, mondván a jelölt túl rövid időt tölt Pécsen ahhoz, hogy találkozzanak vele, a bejelentkezése sem garantált. A százados Zseni Nándor tanulmányozását javasolta, hátha lehetségessé válik, hogy Londonban tanuljon. Ekkor nem bátyja tanulmányozása lenne a cél, hanem őt magát telepítenék önálló ügynöki megbízatással.³⁵ Ezzel párhuzamosan Kőszegi Miklós rendőr őrnagy (fn. „Széplaki”) Sumi József (fn. „Olajos”) kereskedelmi kirendeltség-vezetőhöz fordult, aki még nem ismerte Zsenit, de pár nap elteltével meg tudta szerezni az Anglo-American Optical Company nyilvános pénzügyi mérlegét. Mint kiderült, a jelölt munkáltatója a kisvállalkozások körébe sorolható, így a Magyar Népköztársaság kereskedelmi kirendeltsége részéről jövő megkeresést nehéz lenne hitelt érdemlően indokolni. A konzulátuson nem jelentkezett, de a tavalyi vízumkérelemből kitűnt, hogy a Központ rossz címet küldött a hírszerzés londoni részlegének rezidentúrájára.³⁶

A Csoportfőnökség 1966 utolsó napjaiban még mindig a kinti környezettanulmányt kérte számon a rezidentúra tisztjein,³⁷ amely csak 1967. január 24-re lett kész. Kőszegi őrnagy felesége és fia társaságában beült a rezidentúra gépkocsijába, hogy Zseni lakhelyét felkeresse. Muswell Hill London központjától északra helyezkedik el, Finch-

ley mellett. Az őrnagy eddig könnyen vette az akadályt, de a pontos címet megtalálni már korántsem volt ennyire egyszerű. A benzinkutastól, az újságárustól és egy idős asszonytól érdeklődött, mire sikerült célba érni. A Barrington Court egy hatalmas U-alakú ötemeletes épülettömb, két oldalsó és egy középső főbejárattal. A lakópark a Colney Hatch Roadon a Greenham Road és a Pages Lane között terül el, a főbejáratával szemben nyílik az Alexandra Park Road, amelynek a sarkán egy metodista templom áll. Zseni lakása a 2-es számú főbejárat közelében helyezkedett el.³⁸ A rezidentúra csak a jelentés első oldalát küldte el a Csoportfőnökség számára, így Molnár István rendőr őrnagy (fn. „Erdei”)³⁹ április 27-én hiánypótlásra küldött utasítást.⁴⁰ Kőszegi őrnagy a következőkkel egészítette ki a korábbi jelentését. Zseni lakásától 50-70 méterre a Greenham Road felé volt a legközelebbi telefonfülke, a Pages Lane sarkán pedig egy ESSO benzinkút működött. A Colney Hatch Roadon autóbusz is közlekedett, a jelölt otthonával szemben volt a 43-as megállója. Az Alexandra Park Roadon kb. 100-120 méterre lévő megállót a 102-es és a 244-es autóbusz érintette. A közelben rendőrségi vagy katonai objektum nem helyezkedett el.⁴¹

³⁵ ÁBTL – 3. 2. 4 – K-1959 – „Martel” – Belügyminisztérium III/I-1-B alosztály – Tárgy: Zseni Lajos ügyében Jelentés. Budapest, 1966. VI. 29. 55–58.

³⁶ ÁBTL – 3. 2. 4 – K-1959 – „Martel” – VIII/3/B-sz. jelentés. – Tárgy: Zseni Lajos ügye. – Jelentés. London. 1966. VII. 1. 59–60.

³⁷ ÁBTL – 3. 2. 4 – K-1959 – „Martel” – XXI/4. sz. utasítás „B”-től. – Pusztai elvtársnak! London. – Tárgy: Zseni Lajos ügye. – Budapest, 1966. XII. 28. 67–68.

³⁸ ÁBTL – 3. 2. 4 – K-1959 – „Martel” – III/3/B-sz. jelentés. – Tárgy: Környezettanulmány Zseni Lajos lakóhelyéről. – Jelentés. London. 1967. I. 27. 73.

³⁹ Pál István: Londonból Perugiába. Sikertelen próbálkozás egy sokoldalú tehetség beszerzésére. = Polymatheia, 2021. 1-2. sz. 45. p.

⁴⁰ ÁBTL – 3. 2. 4 – K-1959 – „Martel” – VII/15. sz. utasítás „B”-től. – Pusztai elvtársnak! London. – Tárgy: Zseni Lajos ügye. – Budapest, 1967. IV. 27. 75.

⁴¹ ÁBTL – 3. 2. 4 – K-1959 – „Martel” – VIII/20/B-sz. jelentés. – Tárgy: Zseni Lajos KT-je. – Jelentés. London. 1967. V. 29. 76–77.

AZ ÜGY HALÁLA

A londoni környezettanulmány elkészítésével egy időben a Baranya megyei Rendőr-főkapitányság III/III. Alosztálya úgy nyilatkozott, hogy Zseni Nándor – a jelölt unokaöccse –, aki az előző évben tett érettségi után Angliában töltötte a nyári szünidőt, leveleiben minduntalan a kinti viszonyokról áradozott. Az ismeretlen „Kutas” fedőnevű ügynök jelentéseiből is úgy tűnt, hogy a fitaleMBER egyértelműen nyugati befolyás alatt áll.⁴²

Demeter százados is beszélt a Zeneművészeti Főiskola elsőéves fagott szakos hallgatójával, akit értelmes, jóhiszemű, de nem elég szorgalmas emberként írt le, akiből viszont hiányzik a komolyság. „A vele való foglalkozásnak semmi értelme”.⁴³

Zseni Nándor a legtöbb korabeli fitalhoz hasonlóan nem tudta és nem is akarta kivonni magát az angolszász könnyűzene hatása, valamint az utóbbi által közvetített kulturális minták alól, ez utóbbiakkal pedig az államszocializmus aligha tudott versenyezni.⁴⁴

Nagy-Britanniába telepítése nem jött szóba, de az egykori ügyész sem illeszkedett a londoni rezidentúra operatív célkitűzéseibe, ezért személyével 1967 augusztusától már nem foglalkoztak.⁴⁵ Zseni Lajos a 80-as évek elején saját op-

tikai vállalkozását irányította, sokszor megfordult Budapesten. A felhasznált anyagok egy részét az OFOTÉRT-ben vásárolta, miközben jutányos áron készítette a nagykövetségi dolgozóknak a szemüvegeket.⁴⁶

Meglátásunk szerint az állambiztonság azért mondott le az egykori jogászra vonatkozó operatív tervekről, mert másfél évvel azt követően, hogy Szabó László rendőr őrnagy 1965 szeptemberében megadta magát a brit hatóságoknak,⁴⁷ Bernát Ernő százados, washingtoni sajtóattasé, továbbá Radványi János ügyvivő is menedékjogot kért az Amerikai Egyesült Államok kormányától. Szabó átállását követően az angliai hálózat összeomlott, Bernát ugyanakkor az angol-amerikai vonalon dolgozó tisztársait is majdnem egy az egyben kompromittálta.⁴⁸ A belügyi hírszerzés ekkor sokkal inkább a károk elhárításával, a már folyamatban lévő ügyek felülvizsgálatával foglalkozott, hogy mentse, ami menthető.

Adott körülmények között minden új tippszemély egy újabb támadási felülettel szolgált a brit hatóságok számára, ami hatványozottan érvényesült, ha olyan emberről volt szó, akit az 1956 előtti Magyarországon hivatalos személynek lehetett tekinteni.

⁴² ÁBTL – 3. 2. 4 – K-1959 – „Martel” – Baranya megyei Rendőr-főkapitányság III/III. Alosztály. – Kivonat: „Kutas” fn. ü. 1967. IV. 18-i jelentéséből. – Pécs, 1967. IV. 29. 78.

⁴³ ÁBTL – 3. 2. 4 – K-1959 – „Martel” – Feljegyzés. Budapest, 1967. IV. 29. 84.

⁴⁴ Borhi László: Nagyhatalmi érdekek hálójában. Az Egyesült Államok és Magyarország kapcsolata a második világháborútól a rendszerváltásig. 2. kiad. Bp., 2018. 236. p.

⁴⁵ ÁBTL – 3. 2. 4 – K-1959 – „Martel” – Belügyminisztérium III/I-1-C Alosztály. Tárgy: „Martel” fn. tipp ügye. Javaslat. Budapest, 1967. VIII. 15. 86.

⁴⁶ ÁBTL – 3. 2. 5 – O – 8 – 0467/1 – 15 – OD – 4890 – „BOBY” – Angliai magyar kolónia operatív védelme – 8/5/-2/82. sz. jelentés – 67/53-2317/82 – 432-228/82– Tárgy: A kolónia mikroklímája. – London, 1982. X. 18. 343–348.

⁴⁷ Palasik Mária: A szolgálati helyéről eltűnt hírszerző. Az USA-ban politikai menedékjogért folyamodó Szabó László története. = Betekintő, 2016. 1. sz. 1–29. p. – https://betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamosok/2016_1_palasik.pdf (Megtekintve: 2021. szeptember 5.)

⁴⁸ Főkonzulok, követek és nagykövetek, 1945–1990. Szerk. Baráth Magdolna, Gecsényi Lajos. Bp., 2015. 64–66. p. (Magyar történelmi emlékek. Adattárak)

DR. KISS MÁRIA

(1930–2019)

■ Feiszt György

Életének 90. évében, 2019. október 29-én, Vasegerszegen, a Szent Miklós Idősek Otthonában elhunyt dr. Kiss Mária nyugalmazott Vas megyei levéltár-igazgató.

Ismereteink szerint ő volt az egyetlen kolléga, aki szakmai tevékenysége során három levéltárat is igazgatótt. 1930. október 6-án, Szombathelyen született. A Kanizsai Orsolya Leánygimnáziumban tett érettségi vizsga után felsőfokú tanulmányait az ELTE Bölcsészettudományi Karán 1953-ban fejezte be. Kötelező gyakornoki évét a Magyar Országos Levéltárban töltötte, ezt követően 1954-ben vette át történelem-levéltáros diplomáját.

A Szombathelyi Állami Levéltárban segédlevéltárosként kezdett dolgozni. 1955. szeptember 1-jétől – Magyarország első női levéltár-igazgatójaként – a Győri Állami Levéltárat vezette, majd 1959 februárjában lett a Veszprémi Állami Levéltár igazgatója. 1961-ben besorozott levéltárosként tért vissza Szombathelyre. Doktori fokozatát 1966-ban a *Szombathely céhes iparának története a 17–19. században* című dolgozatának megvédésével szerezte meg. 1981 januárjától a Vas Megyei Levéltár igazgatóhe-

lyetteseként dolgozott. 1982-től 1986. október 1-jén történt nyugdíjba vonulásáig a Vas Megyei Levéltár igazgatói teendőit látta el.

Dr. Kiss Mária levéltárosi munkásságának fő területe az iratgyűjteményekben rejtőző diplomatikai anyag felkutatása, valamint a családi irattárak rendezése volt. Levéltár-igazgatói működése idején, 1984-ben indította útjára az azóta hagyománnyá vált és évente megrendezett Vas Megyei Levéltári Napokat, valamint szerkesztőként a *Vas megyei levéltári füzetek* sorozatot.

Megyei levéltárvezetőként a magyar levéltáriügy hősi szakaszainak terheit hordta a vállán azokban a nehéz években, amikor gyakran a „papírgyűjtő kampányok”-tól kellett a múlt értékes iratait megőrizni az utókor számára.

Közösségi aktív emberként 1963-tól Szombathely város tanácsának, majd 1965–1980-ig a városi végrehajtó bizottságnak tagjaként vett részt szülővárosa közéletében, különös odafigyeléssel a kultúrával és a közművelődéssel kapcsolatos döntésekre.

Precíz forrásfeltáróként a felfedezett, sokszor unikális dokumentumokat és a

tudomására jutott információkat önzetlenül, a szakmai féltékenység legkisebb jele nélkül bocsátotta az adott tudományterület hozzáértőinek rendelkezésére.

A tanácsért hozzá forduló kutatók és levéltári ügyfelek számára bizalmat keltő és megnyugtató volt jó kedélyt sugárzó személyisége. Mindig készen állt a szakmai konzultációkra. Ismerte és számon tartotta a kollégákat, és rendszeresen részt vett a 1970-es években egyre dinamikusabbá váló levéltáros szakma összejövetelein és az öröndetesen szaporodó levéltári konferenciákon. Egyik kezdeményezőként állt élére a Magyar Levéltárosok Egyesülete megalapításának. Rendszeres kapcsolatokat ápolt a szomszédos burgenlandi és szlovéniai társintézmények vezetőivel, levéltárosaival.

Vas megye középkori céhes iparának, valamint Szombathely város ipartörténetének kutatásában szerzett tapasztalatait, eredményeit a Vas megyei folyóiratokban, valamint szakmai periodikákban publikálta. 1971-ben megjelent *Szombathely püspöki mezőváros tanácsa a XVII-XIX. században* című tanulmánya napjainkig megkerülhetetlen dolgozat.

Több évtizeden át volt tagja a Veszprémi Akadémiai Bizottság Céhtörténeti Munkabizottságának. Mint a Vas megyei honismereti mozgalom egyik vezetője irányította Szombathely Város Honismereti Munkabizottságát. Segítségével több Vas megyei falumonográfia, üzemi és intézménytörténeti munka készült.

A hivatásának tekintett archívumi tevékenységet 1986-ban történt nyugdíjba vonulása után magánemberként is folytatta, majd 1991-ben Konkoly István szombathelyi megyés püspök felkérésére elvállalta és közel két 2 évtizeden át irányította a Szombathelyi Egyházmegyei Levéltár szakmai munkáját. Ezekben az években a Művelő-

désügyi Minisztérium Levéltári Osztálya megbízásából ellátta a dunántúli egyházi levéltárak szakfelügyeletét. Tevékenysége elismeréseként számos kitüntetésben részesült, 2005-ben vette át a Széchényi Ferenc-díjat.

Aktivitását, a naponta elvégzett kutatómunkát egy sajnálatos baleset és az azt követő lassú regenerálódás törte meg, majd 1 esztendő múltán bekövetkezett újabb eset végleg lehetetlenné tette. Nehéz élethelyzetében váratlan örömként fogadta Alma Materétől a jubileumi vasediploma adományozásáról szóló értesítést.

Dr. Kiss Máriával az 1950-es években átalakult levéltári szakma úttörő nemzedékének egyik utolsó személyisége távozott. Temetése 2019. november 6-án, végakarataának megfelelően Szombathelyen, a Szalézi templom kriptájában volt. Szeretetre méltó, színes egyéniségének emlékét kegyelettel fogjuk őrizni. Nyugodjék békében!

KRÓNICA

2019. JANUÁR–DECEMBER

■ Szalainé Bodor Edit – Tóth Kálmán

Január

1. Harasztifaluban emléktáblát helyeztek el az italbolt falára a településen szolgált kocsmárosok, vendéglátók emlékére.

2. Rövid megemlékezést tartottak Répcelakon az 50 évvel korábban történt szénsavgyári robbanás emlékére. Az 1969. január 2-án bekövetkezett, 9 halálos áldozatot követelő katasztrófa emlékére 14 óra 20 perckor megszólaltak a gyár szirénái is.

10. A Berzsenyi Dániel Könyvtárban megtartották a 2. alkalommal meghirdetett *Másképp(p)* elnevezésű helytörténeti fotó- és filmpályázat díjátadóját. Az általános és középiskolásoknak, valamint főiskolás és egyetemista diákok részére meghirdetett pályázatra 70 db fotó és 15 film érkezett. A könyvtár mellett a pályázat kiírásában közreműködött még a H+Média és Kulturális Egyesület és a Szombathelyi Szépítő Egyesület. A díjátadón a zsűri tagjai (Lovass Tibor, a Helyi Televíziók Országos Egyesületének elnöke, Fábián Gábor, a Magyar Speciális Mozgóképfilm Egyesület elnöke, Horváth Zoltán függetlenfilmfesztivál, Hornyák Emőke, Büki László és Szendi Pé-

ter fotósok) értékelték a beérkezett alkotásokat, amelyekből tárlat nyílt az intézmény földszinti előadótermében.

11. A doni áttörés 76. évfordulója alkalmából megemlékezést tartott Szombathelyen a városi önkormányzat, a Recski Szövetség és a Szombathelyi Egyházmegye a Martineum Felnőttképző Akadémia kertjében lévő pápai keresztnél. Dr. Székely János megyés püspök ünnepi beszéde előtt megáldotta a 2018-ban felújított keresztet, majd dr. Kövér István idézte fel a 2. világháborús eseményeket. Az ünnepség ezt követően a Kálvária-templomban folytatódott, ahol dr. Puskás Tivadar polgármester és dr. Gyurác Ferenc, a Vasi Szemle főszerkesztőjének emlékező szavai után szentmisére került sor.

A sárvári Nádasdy-várban megnyílt *A magyar pisztolygyártás 100 éve* című kiállítás. Béky Albert, Istenes István és Magyar Róbert magángyűjtők kollekciója a magyar fegyvergyártás kiemelkedő alakjainak, Frommer Rudolf és Kameniczky József gépészmérnököknek a munkásságát mutatta be. A tárlatot Takács Zoltán Bálint, a Nádasdy Kulturális Központ igazgatója nyitotta meg.

12. Várossá válásának 40. évfordulóját ünnepelte Celldömölk. Az egész napos esemény szentmisével kezdődött a Mária-kegytemplomban, majd az esemény résztvevői átvonultak a Kemenesaljai Múvelődési Központ és Könyvtár színháztermébe, ahol Fehér László polgármester és Ágh Péter országgyűlési képviselő mondott beszédet. A születésnap alkalmából díszpolgári címet adományoztak Várszegi Asztrik pannonhalmi főapátnak.

13. Kuglics Gábor *A püspökmolnári önkéntes tűzoltó egyesület 130 éve* című kötetét mutatták be a helyi faluházban. A kiadványt Bozzai Lajos, a Vasvári Önkéntes Tűzoltó és Polgárőr Egyesület elnöke ajánlotta az érdeklődők figyelmébe.

15. A szombathelyi városházán aláírták azt az ajándékozási szerződést, amelyben Schrammel Imre Kossuth-díjas keramikusművész a városnak ajánlotta 111 műalkotását.

16. Raul Wallenberg-díjjal ismerték el Kelbert Krisztina történész (Savaria Megyei Hatókörű Városi Múzeum, Szombathely) és dr. Székely János szombathelyi megyés püspök tevékenységét. 2010 óta minden évben elismeri a Raul Wallenberg Egyesület mindazokat, akik munkájukkal aktív szerepet vállalnak a társadalmi előítéletek és a kirekesztettség leküzdésében. Az ünnepi eseményre a Magyarországi Zsidó Hitközség Székházában, a budapesti Goldmark teremben került sor.

A régi térképek digitálisan hozzáférhető változatairól és a számítógépes túravezető programokról rendeztek fórumot a szombathelyi Savaria Múzeumban Karáth Lászlónak, a Nagy Lajos Gimnázium és a premontrei gimnázium egykori igazgatójának moderálásával, *A földabrosztól a MapSource-ig* címmel. A program a Vasi Múzeumban Egyet rendezvénye volt.

18. Finta Sándor (1889–1950), a püspöki iskola egykori igazgatója, író, költő *Aranyból épült ház* című kötetét mutatták be a Püspöki Palotában. Finta Sándor 1909–1949 között írt elbeszéléseit és meséit a Szülőföld Könyvkiadó jelentette meg. A rendezvényen dr. Székely János megyés püspök, dr. Puskás Tivadar polgármester és Császár Ernő, az irodalmár unokája ismertették, méltatták az író, költő életútját, munkásságát.

19. Répcelakon 25. alkalommal adta át a Dr. Kiss Gyula Kulturális Egyesület a Községi Kultúráért díjakat a magyar kultúra napjához kapcsolódva. A szervezet 1993 óta ismer el személyeket, közösségeket, akiknek élete, szervező tevékenysége példa a megyében. Szabó József polgármester beszéde után Bokányi Péter tanár, irodalomtörténész fogalmazta meg az ünnephez kapcsolódó gondolatait, többek között Szerb Antalt idézve. Ezt követően a baráti kör képviselőiben Horváth György és Kiss Virág, dr. Kiss Gyula leánya adta át az elismeréseket.

21. Pál Ferenc *A Szombathelyi Egyházmegye a dualista államban 1867–1914* című kötetét mutatták be az Egyházmegyei Levéltárnak helyet adó Eölbey-házban. A Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára főlevéltárosának doktori disszertációja a kiegyezéstől az 1. világháború kezdetéig mutatja be a Szombathelyi Egyházmegye történetét püspöki és pápai életrajzokon keresztül. A kötetet dr. Pajkossy Gábor egyetemi docens, az ELTE Történettudományi Tanszékének nyugalmazott tanára ismertette.

24. A Berzsényi Dániel Könyvtárban versmondó flashmobbal nyílt kiállítás Ady Endre költő halálának 100. évfordulója alkalmából *„Ifjú szívemben élek s mindig tovább...”* címmel. A tárlaton Ady első kiadású, muzeális, szigorúan védett kötetit tekinthették meg az érdeklődők.

26. Dr. Károlyi Mária régész *A kozmikus parancs – A séi kőkori település valóságos művészete* című kötetét mutatták be a séi faluház könyvtárában. A kötet a csaknem 5 évtizeddel ezelőtt, a hetvenes években kezdődött régészeti kutatások eredményeit tárja az olvasók elé. A helyi önkormányzat és az Örökségünk Alapítvány rendezvényén maga a szerző ismertette a könyvet.

26. Jótekonysági bált tartott a 25 éve alakult Rotary Klub Szombathely. A jubileum alkalmából a nemzetközi szervezet jóváhagyásával Paul Harris-díjat kapott dr. Kecskés László mellkassebész szakorvos, a klub alapító tagja. Az eseményen átadták a tagság által 2000-ben alapított Kiss Sándor művészeti díjat is, amelyet 2019-ben Bukits Anna ötvös, tűzzománcművész vehetett át.

26. Sportgálával nyílt meg a szombathelyi Haladás Vasutas Sportegyesület megalakulásának 100. évfordulója alkalmából szervezett emlékévi. A gála fővédnöke dr. Hende Csaba, az Országgyűlés alelnöke és Fekete Péter, az Emberi Erőforrások Minisztériumának államtitkára volt. Az ünnepi köszöntők után Homlok Zsolt, a HVSE elnöke idézte fel a 100 évvel ezelőtti megalakulást, majd díszvacsorára került sor.

28. *Szent Pál útjain jártam* címmel jelent meg dr. Gyürki László pápai prelátus legújabb kötete, amelynek bemutatójára a Győri Hittudományi Főiskola Szombathelyi Képzési Központjában került sor. Az eseményen dr. Martos Levente Balázs, az intézmény igazgatója mutatta be a kötetet, és bejelentette, hogy 2019. február 1-jétől Brenner János Hittudományi Főiskola Szombathelyi Képzési Központ lesz az intézmény hivatalos neve.

30. A *Magyar Domonkos Rendtörténet* című kiadványsorozat eddig megjelent négy kötetét mutatták be a Szombat-

helyi Egyházmegyei Levéltár dísztermében. Az egyes köteteket dr. Zágorki Czigány Balázs, a vaskvári Domonkos Rendtörténeti Gyűjtemény vezetője, Gilányi Magdolna középiskolai tanár, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem doktorandusza és Farkas Éva domonkos nővér ajánlották a jelenlévők figyelmébe.

30. A Berzsényi Dániel Könyvtár helytörténeti klubja, a Vasi Múzeumbart Egylet és a Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára közös programján dr. Pál Ferenc levéltáros adott elő *Források és lehetőségek egy paraszt család kutatásához* címmel. A könyvtár 2018 októberében indított sorozatot a családkutatás segítésére, amelynek ez az esemény volt a második etapja.

Február

5. A Berzsényi Dániel Könyvtár, a Magyar Néprajzi Társaság Nemzetiségi Szakosztálya, a Szombathelyi Szlovén Önkormányzat és a Pável Ágoston Szlovén Kulturális Egyesület szervezésében mutatták be a *Pripovedno izročilo Slovencev v Porabju* (A Rába-vidéki szlovének népköltészete) és az *Etnologija Slovencev na Madžarskem – A magyarországi szlovének néprajza 7., Válogatott magyarországi szlovén népmesék és mondák* című köteteket. A szlovén kultúra napja alkalmából tartott esten közreműködött Ropos Márton, az Országos Szlovén Önkormányzat elnöke, dr. Horváth Sándor, a Magyar Néprajzi Társaság Nemzetiségi Szakosztályának elnöke, Mukicsné Kozár Mária néprajzkutató és Mukics Dusan szlavista, fordító.

6. Linka Sándor intarziaképeiből nyílt tárlat a Berzsényi Dániel Könyvtárban. A kiállítást Tóth Csaba Mukácsy-díjas festőművész nyitotta meg. Az esemény keretében leleplezték a művész által Berzsényi Dániel költőről,

a könyvtár névadójáról készített táblaképet, amelyet az alkotó az intézménynek adományozott.

9. Rönökön a 2015. augusztus 1-jén megnyílt Többfunkciós Szolgáltató Központ és Könyvtár felvette Gazdag Erzsi költő nevét. Az ünnepség keretében emléktáblát is avattak az irodalmár halálának 32. évfordulója apropóján.

Egész napos programsorozattal emlékeztek Kercaszomoron Szomoróc Magyarországhoz való visszatéréseinek 97. évfordulójára. *Kökényvirág* vagyok címmel versmondó versenyt rendeztek Kapornaky Gyula (1914–2001), az Őrség költője emlékére. A három (gyermek, ifjúsági és felnőtt) kategóriában indult 36 versenyző teljesítményét rangos zsűri értékelte, majd a résztvevők együtt megkoszorúzták a Magyarországhoz visszacsatolt településrészen található haranglábat, végül irodalmi délutánra került sor.

13. A Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltárában bemutatták a *Szombathely mindenkép(p)en!* című reprezentatív albumot. A kötet a levéltár és a Vasi Múzeumbarát Egylet 10 éves munkájának eredményeképpen jött létre: az Egylet 2008-ban kezdte el gyűjteni a helyi amatőr fényképészek fotóit, amelyeket kiegészítettek a levéltár gyűjteményéből. A Bajzik Zsolt, Mayer László és dr. Melega Miklós tanulmányaival ellátott könyvben közel 300 fotó látható. A bemutatón a szerzőkkel Kelbert Krisztina történész (Savaria Múzeum) beszélgetett.

14. Hagyományteremtő szándékkal évértékelő és előre tekintő beszélgetésre került sor a Berzsényi Dániel Könyvtár és a H+ Média és Kulturális Egyesület szervezésében, szombathelyi kulturális intézmények vezetőinek közreműködésével. Az I. Szombathelyi kulturá-

lis csúcstalálkozó elnevezésű kerekasztal-beszélgetés résztvevői voltak: Csapláros Andrea igazgató (Savaria MHV Múzeum), Grünwald Stefánia ügyvezető (Savaria Turizmus NKft.), Kiss Barna igazgató (Savaria Szimfonikus Zenekar), Kovács Géza igazgató (Mesebolt Bábszínház), dr. Melega Miklós igazgató (Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára) és Parais István igazgató (AGORA Szombathelyi Kulturális Központ). A Berzsényi Dániel Könyvtárat Nagy Éva igazgató képviselte. A beszélgetést Tanai Ibolya újságíró moderálta.

15. Megnyílt Szentgotthárdon a Honismereti Klub és a Móra Ferenc Városi Könyvtár és Múzeum *A szentgotthárdi ipar a XIX. században* című állandó ipartörténeti kiállítása a Pável Ágoston Múzeumban. A tárlatot Huszár Gábor polgármester ajánlotta a jelenlévők figyelmébe, Molnár Piroska, a Móra Ferenc Városi Könyvtár és Múzeum igazgatója pedig a kiállításról és az előkészítő munkáról beszélt. A tárlat emléket állított a város egykori, ma már nem létező gyárainak.

15–16. Hat helyszínen rendeztek kétnapos irodalmi vándorkonferenciát *Vasi Őrtűzek* címmel. A résztvevők autós karavánnal járták végig Nagy Gáspár (1949–2007) Kossuth-díjas költő nyomait és a térség (Vasi Hegyhát) irodalmi emlékhelyeit.

18. Dr. Fűzfa Balázs irodalomtörténész adott elő a Genius Savariensis Szabadegyetem keretében Ady Endre halálának 100. évfordulója alkalmából. A „*Te orcádra ütök...*” – *Ady modernsége* című előadás a Berzsényi Dániel Könyvtárban hangzott el.

20. Ünnepélyes keretek között felavatták az ELTE Savaria Egyetemi Központ új helyre (ELTE Savaria Egyetemi Központ C épület, Forrásközpont, 2. emelet) költözött 50 ezer kötetes

idegen nyelvi könyvtárát és az ott be rendezett Pável Ágoston-emlékszobát. A Pável-hagyaték mellett Hadrovics László nyelvész 2000 kötetes könyvtára is itt kapott helyet.

23. A 2018-as Mátyás király emlék-évet két rendezvénnyel búcsúztatta a szombathelyi Őrvidék Ház. *Mátyás király a köztereken* címmel Feiszt György levéltáros adott elő, míg Dalos Tibor történelemtanár Mátyás Vas vármegyei tevékenységébe avatta be az érdeklődőket. A program zárásaként Döme Zsuzsa *Mátyás mindörökké* című kötetét mutatták be.

A répcelaki művelődési házban bemutatták az ostffyasszonyfai hadifogolytábor és hadifogoly-temető történetét feldolgozó *A barakkváros foglyai* című filmet. A Boros Ferenc, Horváth Zoltán és Tóth Kálmán által fémjelzett dokumentumfilm a Vasi Múzeumban Egylet örökségpedagógiai programjának részeként, az Első Világháborús Centenárium Emlékbizottság támogatásával készült el.

26. *Negatív és pozitív – Kőszeg régi fotókon* címmel kiállítás nyílt a Kőszegi Városi Múzeumban. A város építészeti történetét bemutató tárlaton Huber László polgármester köszöntötte a vendégeket, a kiállítást dr. Bariska István nyugalmazott főlevéltáros nyitotta meg.

28. Az MTA Vas Megyei Tudományos Testülete és a Savaria Múzeum közös előadóülésére került sor a Szombathelyi Képtárban. A megye botanikus és zoológus szakemberei vetített képes előadások keretében mutatták be az 2019-ben megválasztott „év élőlényeit”.

Mátyás király – mecénás és katona címmel kiállítás nyílt az egykori uralkodó tiszteletére megrendezett emlék-év zárásaként a Megyei Művelődési és Ifjúsági Központban. A tárlatot Parais

István, az AGORA Szombathelyi Kulturális Központ igazgatója ajánlotta a megjelentek figyelmébe.

A kétszeres Kossuth-díjas, nemzetközileg is elismert Kisfaludi Strobl Zsigmond szobrászművész kisplasztikáiból, szobraiból nyílt kiállítás a sárvári Nádasdy Ferenc Múzeumban. A tárlatot dr. Kostyál László művészettörténész, a zalaegerszegi Göcseji Múzeum igazgatóhelyettese ajánlotta a közönség figyelmébe.

Március

5. Gróf Ambrózy-Migazzi István (1869–1933) síremlékénél, a Jeli Arbo-rétumban tartott koszorúzást a Szombathelyi Erdészeti Zrt. és a tanakajdi önkormányzat a gróf születésének 150. évfordulója alkalmából.

8. A Kőszegi Művészeti Egyesület kiállítást nyitott a Jurisics-vár lovagtermében Ördögh László (1923–2007) alkotásaiból *Nagy mesterek másolatai – Goyától Toulouse-Lautrecig* címmel. Köszöntőt mondott Hannelore Birnmeyer, a tárlatot megnyitotta dr. Lőrincz Zoltán művészettörténész. Ördögh László 1985-től Cákön élt, a nagymarosi művészkörhöz tartozott, és a zsenyei alkotóház viszsztatérő vendége volt.

9. Gróf Ambrózy-Migazzi István születésének 150. évfordulója alkalmából tartottak ünnepi megemlékezést a család tanakajdi kriptájánál. Simon Miklós polgármester beszéde után Merkli Ferenc plébános megáldotta a sírhelyet, majd a megemlékezés a művelődési házban folytatódott.

12. Fekete Tamás, Jámbori Tamás és Jene Sándor fotóiból nyílt kiállítás Kőrmenden, a Városi Kiállítóteremben. A három körmendi alkotó FIAP (Nemzetközi Fotóművészeti Szövetség – Fédération Internationale de l'Art Photographique) fotóművész státusszal ren-

delkezik. A tárlaton kizárólag fekete-fehér fotókat állítottak ki: természetfotókat, tájképeket, életképeket, portrékat és aktokat. A *Feketén-fehéren* című tárlatot Pálóczi Zsuzsanna, a Körмени Kulturális Központ, Múzeum és Könyvtár igazgatóhelyettese nyitotta meg.

Időszaki kiállítás nyílt a Berzsényi Dániel Könyvtárban Kiss Gyula könyvgyűjtő hagyatékából. Az intézmény különleges kollekcióval gazdagodott: Kiss Gyula antikvárius hagyatékából felesége a Kner Nyomda és Kiadó 61 kötetét ajánlkozta a könyvtárnak, amelyből válogatást láthattak az érdeklődők. Az antikvárium 1995–2007 között működött a Széchenyi utca 10. szám alatt.

13. Emlékkiállítás nyílt Marosits József (1950–2018) szobrászművész, grafikus és költő tiszteletére a Répcelaki művelődési házban. A Répce Galéria 165. kiállítását Lökkös József festőművész nyitotta meg.

21. Tóth István szobrászművész (1861–1934), a 20. század első harmadának kiemelkedő alkotója halálának 85. évfordulója alkalmából kiállítás nyílt a Berzsényi Dániel Könyvtárban, az intézmény és a Vasi TIT Egyesület Tóth István Baráti Köre szervezésében. A vendégeket Nagy Éva könyvtárigazgató üdvözölte, köszöntőt mondott dr. Székely János megyés püspök, a művész köztéri alkotásaiból létrejött fotókiállítást dr. Zsámbéky Monika művészettörténész nyitotta meg.

27. A Berzsényi Dániel Könyvtár helytörténeti klubja és a Vasi Múzeumbarátság Egyesület szervezésében Bajzik Zsolt levéltáros előadást tartott a *Helyek – Épületek – Építésszek* sorozatban a kámoni Reiszig-kastélyról a Berzsényi Dániel Könyvtárban.

30. *Katafai értékek a Borostyánkő út mentén* címmel kiállítás nyílt a felújít-

tott egykori iskolaépületben. A község értékeit fotókon bemutató összeállítást V. Németh Zsolt, a kiemelkedő nemzeti értékek felügyeletéért felelős miniszteri biztos, országgyűlési képviselő nyitotta meg. A katafai értéktárlat hivatalos átadóján közreműködött a Boglya népzenei együttes.

Április

4. Finta Sándor 1908 és 1925 között írt verseit összefoglaló kötet bemutatójára került sor az Őrvidék Házban. A Szülőföld Könyvkiadó gondozásában megjelent kiadványt Tangl Lászlóné mutatta be az érdeklődőknek.

5. A kőszegi Jurisics-vár lovagtermében, a Hotel Írottak aulájában és a kőszegi Fő tér kirakataiban közel háromszáz alkotást vonultatott fel a III. Nemzetközi Képzőművészeti Biennálé a kőszegi Csók István Művészklub Egyesület szervezésében. A kiállításon összesen 74, köztük Vas megyei művész – festőművész, fotóművész, szobrászművész, keramikusművész és fafaragó – mutatkozott be. A várban Huber László polgármester, a szálloda aulájában Báthly Béla alpolgármester mondott megnyitóbeszédet.

7. Málík Irén Ferenczy Noémi-díjas textilművész alkotásaiból nyílt tárlat a sárvári Galéria Arcisban. A kiállítást Cebula Anna művészettörténész, a Szombathelyi Képtár igazgatója ajánlotta az érdeklődők figyelmébe.

11. Borut Pahor, a Szlovén Köztársaság elnöke Ljubljánban Szlovén Köztársasági Érdeméremmel tüntette ki a magyarországi szlovénység három, az anyanyelvi kultúra és hagyományok ápolásában értékes munkát végző képviselőjét: Mukicsné Kozár Mária néprajzkutatót, főmuzeológust, Mukics Dusan, a Magyar Televízió szlovén magazinjának szerkesztő-riporterét és Mu-

kics Ferencet, a Szentgotthárdi Szlovén Rádió ügyvezető-főszerkesztőjét.

12. A Sárvári Néptánckör elnökének, Hámori Sándornak viseletgyűjteményéből nyílt kiállítás a celldömölki Mórítz Sándor Galériában. A *Viseletek a tulipános ládákból. A Kárpát-medence népművészete* című kiállítás a város 40. születésnapja apropóján, a VI. Celldömölki Tulipánfesztivál keretében nyílt meg. Az ünnepi esemény után táncházat tartottak a sárvári és kemenesaljai néptáncosok, továbbá sor került a Bajkó együttes lemezbemutató koncertjére.

13. A Sonnevend család kezdeményezésére emléktáblát avattak a kommunista diktatúra bucsui áldozatainak emlékére a község templomának falán. A megemlékezésen dr. Sonnevend Ádám mesélt emlékeiről gyermekkorából, amikor a család költözni kényszerült. A táblát dr. Perger Gyula plébános áldotta meg.

13–14. A vépi művelődési házban rendezték meg a 15. Vas-Film – Vas megyei Függetlenfilm Fesztivált. Csaknem 60 filmalkotás került bemutatásra a két nap alatt, ebből 38 versenyzett.

17. Káldy Lajos festőművész és Csizmadia Attila grafikusművész alkotásai-ból nyílt közös tárlat a Berzsenyi Dániel Könyvtárban, Torjay Valter művészettörténész bevezetőjével. A különleges kiállítás két, egymástól messze (Csipkeréken és Marosvásárhelyen) született mester alkotásait társította, akiknek egy közös nevezője, hogy pályafutásukat mindketten faszobrászattal kezdték.

22. Ünnepi szentmisét tartottak Gasztonyban, a település fennállásának 750. évfordulója alkalmából. Az eseményen, amely egyben a tervezett ünnepségsorozat nyitánya is volt, dr. Székely János megyés püspök celebrált szentmisét.

23–26. A 42. Kárpát-medencei középiskolás irodalmi pályázat táborát

az Írók Alapítványa, az Írók Szakszervezete, a Sárvári Tinódi Gimnázium és Sárvár Város Önkormányzata rendezte meg Sárváron. A megnyitóünnepségen Kondora István polgármester és Mezey Katalin Kossuth-díjas költő, író, az Írók Alapítványa vezetője mondott köszöntőt. A beérkezett több mint 280 pályázatból a legjobb 50 pályázót hívta meg a zsűri a sárvári irodalmi táborba. A díjátadó irodalmi gálaest, amelynek során a résztvevők műveikből is felolvastak, 2019. április 25-én 17 órától a sárvári Tinódi Gimnázium dísztermében zajlott a helybeli ifjúság és érdeklődők részvételével.

24. Göncz László történész és szépíró új könyvét mutatták be a Berzsenyi Dániel Könyvtárban. Az *Emberek a Pannón végeken: Huszadik századi sorsok a magyar-szlovén határ mentén* című könyv a Magyar Nyugat Könyvkiadó gondozásában jelent meg. A kötet 27 mélyinterjút tartalmaz, amelyekből kirajzolódik a Mura, a Rába és a Kerka vidékének 20. századi történelme. Az esten köszöntőt mondott Majthényi László, a Vas Megyei Közgyűlés elnöke, a szerző beszélgetőtársa pedig dr. Gyurác Ferenc irodalomtörténész volt.

A Vasi Múzeumbarát Egylet *Családtörténetek* című sorozatában Pankotay Fruzsina Magda, a Soproni Egyetem Közgazdaság-tudományi Karának doktorandusz hallgatója beszélt családjáról a MNL Vas Megyei Levéltárában. A program moderátora Mayer László levéltáros volt. A pódiumbeszélgetés során a szerteágazó rokonság azon személyiségeiről esett szó, akiről utcát neveztek el a vasi megyeszékhelyen (Hübner János, Brenner Tóbiás, VI. és VIII. Brenner János, Pohl Gusztáv, Géfin Gyula és Gayer Gyula).

25. Körmenten, a Batthyány-kastély frissen felújított épületrészeiben,

az ún. Parádés istállóban megnyílt a Dr. Batthyány-Strattmann László Múzeum *Gyárapodó gyűjtemények – válogatás az elmúlt évek múzeumi szerzeményeiből* című kiállítása. Az épületrészt Bebes István, Körmend város polgármestere avatta fel, a tárlatot H. Vörös Márta, a Körmendi Kulturális Központ, Múzeum és Könyvtár igazgatója nyitotta meg.

29. A szombathelyi Premontrei Rendi Szent Norbert Gimnáziumban bemutatták Prof. dr. Széll Kálmán *Szarvasgomba* című önéletrajzi kötetét. A könyvet a Magyar Nyugat Könyvkiadó adta ki.

Május

3. Átadták a nyilvánosságnak a Püspöki Palota Szent Pál Termének restaurált festményeit. Az ünnepi eseményen dr. Székely János megyés püspök a szent életéről beszélt, majd Tarr György festőművész-restaurátor számolt be a képek helyreállítási munkálatairól.

A szombathelyi születésű fotóművész, Módos Gábor életművének legfontosabb alkotásaiból nyílt kiállítás az AGORA – Művelődési és Sportház galériájában. A megjelenteket Parais István igazgató köszöntötte. Ezt követően kerekasztal-beszélgetésre került sor: az alkotót, a pályatársat Tóth József fotóművész kérdezte. A megnyitó záró momentumaként tortával köszöntöttek a 80 éves művészt.

3-4. „A költő hazatér” címmel ünnepi megemlékezést tartottak Nagy Gáspár születésének 70. évfordulóján a vasvári Nagy Gáspár Kulturális Központban. A május 3-i program: „Érték és Közösség – Erkölc és Felelősség” címmel emlékülésre került sor a Nemzeti Művelődési Intézet Vas Megyei Igazgatósága és a Nagy Gáspár Kulturális Központ szervezésében. A résztvevők ellátogattak Nagy Gáspár nyughelyéhez, majd közös versmondás-

ra került sor a Bérbaltavár és Nagytillai közötti emlékfáknál, dr. Füzfa Balázs koordinálásával, valamint megtekintették a bérbaltavári emlékházat. A május 4-i program: a Nagy Gáspár irodalmi és művészeti díj átadása volt.

9-10. Nemzetközi konferenciát tartottak *A rohonci tragédia 1945* címmel a Megyeházán a Szombathelyi Zsidó Hitközség és a burgenlandi R.E.F.U.G.I.U.S. Egyesület szervezésében. Véres események helyszíne volt a 2. világháború utolsó napjaiban az osztrák határtól néhány kilométerre fekvő Rohonc. 1945. március 25-én mintegy 200 magyarországi zsidó munkaszolgálatost mészároltak itt le egyetlen éjszaka alatt. A tömeggyilkosság körülményei máig tisztázatlanok, és a tömegsírokat sem sikerült mindeddig megtalálni.

10. Radnóti Miklós születésének 110. évfordulója alkalmából versmondó flashmobra került sor a Berzsenyi Dániel Könyvtárban, illetve kamarakiállítás nyílt az 1. emeleti hírlapolvasóban „*nekem szülőhazám...*” címmel. A költő gazdag életművéből válogatva láthatók voltak jelentősebb kötetei, legszebb versei, többek közt a Bori notesznek és a költő kézzel írott verseinek hasonmás kiadásai és írások a bori túlélők visszaemlékezéseiből.

10-12. Eötvös Loránd halálának 100. évfordulója alkalmából országos természettudományi versenyt rendeztek Celldömölkön. A versenyzőknek Eötvös Loránd életéről és munkásságáról, valamint az általános iskolai biológia, fizika, földrajz, kémia és természetismeret tantárgyak tananyagából kellett számot adni tudásunkról.

11. Tájházat avattak Vashosszúfaluban. Az autentikus falusi életet bemutató épületegyüttes 15 év gyűjtőmunka eredményeként valósult meg. Az ünne-

pi esemény szónoka a tájház megálmodója és létrehozója, Kardos Andrea jegyző volt. Az átadót a helyi termékek és kézműves portékák vására színesítette.

A város utolsó rabbijára, dr. Links Izákra és a kőszegi zsidóságra emlékeztek az egykori kőszegi szegényház falánál, ahol emléktáblát is avattak. E házban alakította ki 160 évvel ezelőtt a helyi zsidóság kiemelkedő alakja, Schey Fülöp a szegényházat, és ennek a háznak az egyik emeleti lakásában lakott a város utolsó rabbija feleségével, Schindler Zsófiával 1925-től 1944. május 11-ig. A rabbi életútját és a szegényház történetét Söptei Imre osztályvezető levéltáros és dr. Bokányi Péter irodalomtörténész idézte fel.

11–12. Ötödik alkalommal rendeztek Laktanyanapokat Molnaszecsődön. A programban szerepelt rádiótechnikai bemutató, ügyességi sportversenyek, önvédelmi bemutató, valamint kiállítás nyílt leszerelő zászlókból, egyenruhából és katonai felszerelésekből, használati tárgyakból.

13. Az ELTE EKL Savaria Könyvtár és Levéltár kiállítást és megemlékezést szervezett *A költő visszatér* címmel Nagy Gáspár költő születésének 70. évfordulója alkalmából. Az ELTE Savaria Egyetemi Központ rendezvényén Gergye Rezső, a Nagy Gáspár Kulturális Központ igazgatója, Polák István nyugalmazott könyvtáros-magyartanár, dr. Fűzfá Balázs irodalomtörténész, egyetemi docens és az intézmény hallgatói (Doma Bence, Lutor Katalin és Iván Csilla) adtak elő. A „Hullámzó vizeken keresztül” című tárlatot Gergye Rezső nyitotta meg.

15. A Berzsenyi Dániel Könyvtár helytörténeti klubjában Várnainé Balogh Beáta régésztechnikus, történelem szakos tanár (Zrínyi Ilona Általá-

nos Iskola) adott elő *Savaria, az eltűnt színek városa* címmel.

16–17. Kétnapos nemzetközi konferenciát rendeztek *Szent Márton öröksége Magyarországon és Európában* címmel a Szombathelyi Képtárban a Savaria Múzeum – Szent Márton Intézet és a Szent Márton Európai Kulturális Útvonal Magyarországi Tanácsa szervezésében. A rendezvény a Szent Mártonhoz kapcsolódó helyi szokások bemutatására vállalkozott, elősegítve ezzel a Márton-hagyományok elismertségét. Szommer Ildikó, a szombathelyi Szent Márton Intézet vezetője a nemzetközi Szent Márton-kultuszról adott elő. Dr. Kiss Gábor régész a helyi Szent Márton-legendák eredetét ismertette, míg a Szellemi Kulturális Örökség Igazgatóság vezetője, dr. Csonka-Takács Eszter arról beszélt, hogyan kerülhet az UNESCO világörökségi listájára Szent Márton kulturális öröksége.

16. A *Vasvári káptalan – vasi települések 1217–2017* című kiadványt mutatták be a Vasvári Múzeum, a Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára és a Szombathelyi Egyházmegyei Levéltár közös rendezvényén, a vasvári Békeházban. A kötet az egykori káptalan történetét, a 800 éves oklevelet és a benne említett 15 vasi település vázlatos történetét dolgozta fel.

18. Gálaműsorra került sor a kőszegi Jurisics-vár lovagtermében a Hajnalcsillag néptáncgyűttes fennállásának 30 éves évfordulója alkalmából.

19. Születésének 90. évfordulóján emléktábla állításával tisztelgett az Aranycsapat legendás jobbszélsője, Tóth II. József előtt a Halmay Zoltán Olimpiai Hagyományörző Egyesület és Mersevát Község Önkormányzata. Az emléktáblát a Mersevāti Művelődé-

si Ház mellett épült új sportöltöző falán helyezték el.

22. *Erdő- és vadgazdálkodás Vas vármegyében a középkortól napjainkig* címmel került sor a MNL Vas Megyei Levéltára XXXVI. Vas Megyei Levéltári Napjára. A konferencián dr. Faragó Sándor intézetigazgató, egyetemi tanár (Soproni Egyetem, Erdőmérnöki Kar, Vadgazdálkodási és Gerinces Állattani Intézet) elnökölt.

23. A Berzsényi Dániel Könyvtár helytörténeti klubja gyermekportré és gyermekjáték kiállítást nyitott *Ki játszik ilyet?* címmel. A tárlatot dr. Illés Péter etnográfus (Savaria Múzeum) ajánlotta az érdeklődők figyelmébe.

24. A középkori Banafölde birtok megismételt határjárására került sor a Berzsényi Dániel Könyvtár helytörténeti klubja és a Vasi Múzeumbarát Egyesület szervezésében, dr. Kiss Gábor régész vezetésével.

27. Kozma Gábor újságíró legújabb, *Végállomás* című kötetét mutatták be az AGORA – Művelődési és Sportházban. A könyv dr. Pálffy Dezső pecői származású agrármérnökről, a modern magyar mezőgazdaság egyik megteremtőjéről szól. Az eseményen köszöntőt mondott Zsámboki Árpád, a Vas Megyei Honismereti Egyesület elnöke.

30. A szombathelyi Aréna utca 8. szám alatt megnyílt *A vasvármegyei 83-as bakák hagyatéka* című kiállítás. Köszöntőt mondott Marton Ferenc, a Vas Megyei Közgyűlés alelnöke, a tárlatot Csapláros Andrea, a Savaria Megyei Hatókörű Városi Múzeum igazgatója mutatta be.

31. *40 év ördögsekéren* címmel kiállítás nyílt a kőszegi Jurisics-vár lovagtermében, a Jurisics-vár Művelődési Központ és Várszínház szervezésében Ilovsky Béla orosházi származású színházi fotográfus fényképeiből.

A megjelenteket Básthly Béla alpolgármester köszöntötte, a tárlatot megnyitotta Szakonyi Károly Kossuth-díjas író. Az esemény egyben a Kőszegi Várszínház szezonnyitója is volt.

A Herényi Kulturális és Sportegyesület filmvetítéssel ünnepelte fennállásának 25. évfordulóját. Az érdeklődők archív felvételeken, Szekér Tamás elnök és Károly Frigyes volt elnök elbeszéléséből követhették nyomon a civil szervezet történetét a kezdetektől napjainkig. Ünnepi köszöntőt mondott dr. Balázs Péter megyei jegyző, aki a Vas Megyei Közgyűlés nevében elismerő oklevelet adott át Szekér Tamásnak, majd Koczka Tibor alpolgármester gratulált. A program kulturális műsorral folytatódott.

Június

1. Fennállásának 125. évfordulóját felvonulással, tűzoltóversennyel és bállal ünnepelte a Kőszegszerdahelyi Önkéntes Tűzoltó és Polgári Egyesület.

4. A *Kárpát-medencei közlekedéstörténet évszázadai* címmel vándorkiállítás nyílt a Szombathelyi Szépítő Egyesület szervezésében a Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltárában. A Budapesti Városvédő Egyesület által összeállított, a dualizmus kori közlekedésfejlődés momentumait bemutató tablókat a levéltár és a helyi gyűjtők anyagaival egészítették ki. A szombathelyi villamosközlekedés történetét dr. habil. Kalocsai Péter történész mutatta be.

6. A szombathelyi Premontrei Szent Norbert Gimnázium névadójára, Szent Norbertre emlékezett, valamint ünnepséget rendezett újraindulásának 25 éves évfordulója alkalmából. A vendégeket Véghné Busics Hilda igazgató köszöntötte. Szent Norbert életével és a nevezetes dátummal kapcsolatban Fazekas

Zoltán Márton csornai apát, prépost-prelátus osztotta meg a gondolatait a jelenlévőkkel, majd Hancz Gábor Tamás atya megáldotta az elkészült új alkotásokat: a II. Rákóczi Ferenc-emlékév tiszteletére a szabadságharcos lobogót ábrázoló, valamint a premontrei rend közelgő 900. évfordulójára készült mozaikokat.

Gyurácz Ferenc *Előmunkálatok egy utópiához* című kötetét mutatták be a szombathelyi AGORA-Művelődési és Sportházban. A könyvbemutatóhoz prof. dr. Széll Kálmán fűzött bevezető gondolatokat, a szerzővel, könyvkiadóval, a Vasi Szemle főszerkesztőjével Horváth Zoltán beszélgetett.

11. Évtizedes hagyomány Csöngén, hogy megemlékeznek Weöres Sándor és Károlyi Amy házasságkötésének évfordulójáról a költőházaspár emlékházánál. Ez évben a zenei és irodalmi műsor elhangzása mellett emlékfajátlanításra is sor került. Az eseményt dr. Mesterházné Jánosa Magda szervezte, a megnyitóbeszédet dr. Bokányi Péter irodalomtörténész mondta.

„Nevét egy nemzet hordozta ajakán” – Széll Kálmán munkássága Szentgotthárd fejlődéséért címmel megjelent Talabér Lászlóné, a szentgotthárdi honismereti klub tagjának kötete. A város színházának aulájában tartott könyvpremier résztvevőit Majthényi László, Vas Megye Közgyűlésének elnöke köszöntötte, majd Huszár Gábor polgármester gratulált a szerzőnek. A kötetet dr. Széll Kálmán nyugalmazott osztályvezető főorvos méltatta.

12. Időszaki kiállítás nyílt Szentgotthárdon, a Pável Ágoston Helytörténeti és Szlovén Nemzetiségi Múzeumban. A *Díszpolgárok anno* című tárlatot a helyi honismereti klub, továbbá a Móra Ferenc Városi Könyvtár és Múzeum állította össze. Az eseményen Hu-

szár Gábor, Szentgotthárd város polgármestere, köszöntőjét követően a Halhatatlanok Aranykönyvébe iktatta bujatti Herman Tivadart, Apponyi Albert grófot, lidértejadi és vízkeleti dr. Kiss Elemért, Széll Kálmánt és Vajda Ödön Pált. Csuk Ferenc helytörténeti kutató, a város díszpolgára bemutatta a kiállítás anyagát és ismertette Szentgotthárd korábbi díszpolgárainak, illetve Széll Kálmánnak az életútját és munkásságát.

13. Dr. habil. Kalocsai Péter Gyors, gyorsabb, leggyorsabb című kötetét mutatták be a szombathelyi Őrvidék Házban. A szombathelyi polgári repülés 20. századi történetét feldolgozó hiánypótló könyvet dr. Vigh Kálmán PhD történész, tanár és a szerző ismertette. Az eseményen köszöntőt mondott Illés Károly, Szombathely MJV alpolgármestere.

14. Elkezdődött a 90. Ünnepi könyvhét és 18. Gyermekkönyvnapok a Berzsenyi Dániel Könyvtár előtti téren. Lackfi János *Mit mond a költő?* című versének elhangzása után dr. Baráthné Molnár Mónika könyvtárigazgató és Koczka Tibor alpolgármester nyitotta meg a Vas megyei programsorozatot.

14–16. Megrendezték a 25. Bloomsdayt Szombathelyen. Jubileumi pecsételéssel, kiállítás megnyitóval (a Bernstein Béla Kulturális Központban megnyitották a Fényíró Műhely tárlatát) és koncertekkel indult a háromnapos programsorozat.

16. Kopjafát állítottak Kiss János (1816–1904) altábornagy emlékére Kőszegen, a róla elnevezett lakótelep parkjában. Elsőként Sásdi Imre alezredes, az MH 83. Poppr Emil Területvédelmi Zászlóalj parancsnoka, majd Keszei Balázs önkormányzati képviselő idézte fel a magyar történelem egyik kiemelkedő katonájának alakját. Az ünnepséggel egyidőben tartotta 30. találkozóját a volt kőszegi cögerek Hunyadi Mátyás Baráti Köre.

20. A 200 éves Herendi Porcelánmanufaktúra Zrt. legszebb porcelánjából nyílt kiállítás a sárvári Nádasdy Ferenc Múzeumban. Az egybegyűlteket Takács Zoltán Bálint igazgató köszöntötte, a manufaktúráról dr. Simon Attila, a cég vezérigazgatója beszélt, a tárlatot gróf Nádasdy Borbála nyitotta meg.

20–22. Első ízben került megrendezésre Kőszegen az Ottlik-tábor, az *Iskola a határon* című kötet megjelenésének 60. évfordulója alkalmából. Június 20-án a regény helyszínét, a katonai alreáliskolát járták be a táborozók. Június 21-én dr. Bokányi Péter irodalomtörténész vezetésével irodalmi sétát tettek a városban, majd beszélgetésre került sor az irodalom és a film kapcsolata témában. A program keretében megnézték *A nagy füzet* (rendezte Szász János) című filmet, majd dr. Czetter Ibolya főiskolai tanár mutatta be a film alapjául szolgáló könyv szerzőjének, Kristóf Ágotának az életművét. Június 22-én Szombathelyi irodalmi emlékeivel ismerkedtek a résztvevők dr. Fűzfa Balázs irodalomtörténész kalauzolásával.

22. 17. alkalommal került megrendezésre a Múzeumok éjszakája. A 2019. évi országos kezdeményezés témája az utazás és digitalizáció, kiemelt helyszíne Szombathely volt. Programokkal várták az érdeklődőket a Savaria és Smidt múzeumokban, a Szombathelyi Képtárban, az Iseum Savariensében, a MNL Vas Megyei Levéltárában, a Bartók Béla Zeneiskolában, a Szombathelyi Törvényszéken, a MÁV székházban és a vasútállomáson. A program keretében megnyílt a Savaria Múzeum új állandó kiállításának következő egysége, amely Vas megye és Sabaria népvándorlás kori és középkori történetét mutatja be. Az ünnepi eseményen beszédet mondott Csapláros Andrea múze-

umigazgató, dr. Balázs Péter megyei jegyző, dr. Puskás Tivadar polgármester és dr. Vida Tivadar, az ELTE Régészettudományi Intézetének igazgatója. A Smidt Múzeumban a város cukrászdáinak és kávéházainak történetével foglalkozó tárlat nyílt *Egy szelet Szombathely* címmel, amelyet Fekete Péter államtitkár nyitott meg. Az éjszakához első ízben csatlakozott a Vas Megyei Tűzoltó és Polgári Védelmi Emlékhely és a Katonatörténeti Kiállítás.

23. Az egykori 11-es huszárezredre emlékező napot tartottak a szombathelyi laktanyában, az 1. világháborús balamutowkai csata évfordulóján. A megemlékezésen a Szombathelyi 11-es Huszár Hagyományőrző Egyesület tagjain kívül részt vettek a Vasi K.u.K. Matrózok, valamint a soproni és az ausztriai Nikitschről érkezett katonai hagyományőrző csoportok is. *A Huszárok az 1. világháborúban* című kiállítást Kovács Jenő, az Apáczai Alapítvány elnöke nyitotta meg. A rendezvény vendége volt Ulyana Bogdanska bolgár nagykövet, az alkalomra mintegy 40 huszár leszármazott fogadta el a meghívást.

24. Az 1. világháború centenáriuma során a Sárvári Fotóklub Egyesület tagjai több éves munkával végigfotózták a megye világháborús emlékhelyeit az összes vasi településen az emléktábláktól a szobrokig. A fotóanyag felhasználásával impozáns kiadvány készült *Kőbe vésett emlékezet* címmel. A könyv bemutatójára Sárváron, a Nádasdy-vár dísztermében került sor. A kötethez kapcsolódó beszélgetésen Majthényi László, a Vas Megyei Közgyűlés elnöke, Kondora István Sárvár város polgármestere, Farkas Csaba, a Szülőföld Kiadó vezetője, továbbá a kötet szerzői: Feiszt György nyugalmazott levéltáros és Jagadics Péter nyugalmazott alezre-

des, valamint Benkő Sándor, a Sárvári Fotóklub elnöke vettek részt.

28. 1989-2019 – *Harminc év múltán Közép-Európa globális szempontból* címmel rendezte meg 24. nyári egyetemét a kőszegi Felsőbbfokú Tanulmányok Intézete. Miszlivetz Ferenc, az FTI-iASK főigazgatója bevezetője után Erhard Busek és Peter Schulze vitaindítójával kezdődött a július 6-ig tartó eseménysorozat.

29. A Harasztifalu Szent László Egyesület szervezésében bemutatták a *Völgyes Ferenc munkái: Harasztifalu története I.* című kötetet. A község Szent László király titulusú katolikus templomában tartott könyvpremieren megjelenteket az egyesület nevében Czvitkovics Tamás elnök, a család nevében Völgyes Márta köszöntötte. A kötet újra kiadásának körülményeit Bálint Csaba ismertette.

Július

1. 1969. július 1-jén, 50 éve egyestették Szentivánfát és Uraiújfalut. Az évforduló alkalmából tartott ünnepségen dr. Bencze József és Kovács József orvosok tiszteletére emléktáblákat avatott Vargyai Vilmos polgármester és Ágh Péter országgyűlési képviselő.

2. Az egykori Kneipp Gyógyintézetnek állít emléket az a márványtábla, melyet 2019. július 2-án helyeztek el a Vas Megyei Egyesített Szociális Intézmény kőszegi telephelyén álló Dreiszker-ház falán. A Magyarországi Kneipp Szövetség által készített márványtábla annak állít emléket, hogy 1894-től ebben az épületben hidegvíz-gyógyintézet működött, amelyet dr. Dreiszker József alapított. A magyar és német nyelvű emléktáblát dr. Garda Károly, a Magyarországi Kneipp Szövetség elnöke és Huber László, Kőszeg város polgármestere leplezte le.

3. A Brenner Tóbiás körút – Alsó-hegyi út – Nagyvárad utca által határolt területen kialakított parkban elhelyezték a névadó, Tóth István (1861–1934) szombathelyi születésű szobrászművész tábláját. Az eseményen dr. Puskás Tivadar polgármester, Illés Károly alpolgármester és Ágh Ernő képviselő vettek részt.

6. Simaságon felavatták Festetics Imre (1764–1847) császári és királyi kamarás, nagybirtokos, genetikus mellszobrát és a róla elnevezett teret. Az eseményen Molnár László polgármester mondott ünnepi beszédet.

A körmendi kastély Sala Terrena Galériájában, Torjay Valter festőművész, művészettörténész ajánló szavával megnyílt Pálvölgyi M. Tamás képzőművész tárlata.

7. A szombathelyi zsidóság deportálásának 75. évfordulója alkalmából megemlékezést tartott a zsidó hitközség. Az ünnepi esemény az imateremben kezdődött, ahol emlékező szavakat mondott Márkus Sándor, a Szombathegyi Zsidó Hitközség elnöke, dr. Székely János szombathelyi megyés püspök és dr. Puskás Tivadar polgármester. Ezt követően felavatták a felújított holokauszt-emlékművet és a menórát, és megnyitották a dr. Bencze József hagyatékával kiegészült tárlatot a székház múzeumában, majd gyászimát mondtak a Bercsényi utcai zsidó temetőben.

12. A XI. Nádasdy Történelmi Fesztivál keretében, a sárvári Nádasdy-vár I. számú bástyáján emléktáblát helyeztek el az 1532-es ostrom emlékére. Ünnepi beszédet Kondora István polgármester mondott, majd Szibler Gábor, a Nádasdy Ferenc Múzeum történésze az emléktábla létrejöttéről beszélt a megjelenteknek.

13. A Képeslevelezőlap-gyűjtők Egyesülete fennállásának 30. évfordu-

lőja alkalmából kiállítás nyílt a Berzsenyi Dániel Könyvtárban, illetve dr. Petercsák Tivadar egyetemi tanár előadást tartott *Honismeret a képes levelezőlapokon* címmel. A nevezetes dátum alkalmából az egyesület bemutatta a jubileumra kiadott bélyegét, Szabó József Somogy megyei gyűjtő pedig a megnyitó keretében 300 darab képeslappal ajándékozta meg a könyvtárat.

16. A Hold meghódításának 50. évfordulója alkalmából az AGORA-Savaria Filmszínház és a Gothard Jenő Csillagászati Egyesület *Holdra látás, holdra szállás* címmel programot szervezett a moziban és a Fő téren. Előadást tartott Mitre Zoltán, a GAE elnökségi referense, dr. Szabó M. Gyula, az MTA doktora, az ELTE Gothard Asztrofizikai Observatórium igazgatója és dr. Péntek Kálmán, a GAE egyesületi elnöke. Emellett filmvetítésre került sor, és távcsöves észlelésen vehettek részt az érdeklődők.

21. Alapításának 125. évfordulóját ünnepelte a Szakonyfalui Önkéntes Tűzoltó Egyesület. A rendezvényen beszédet mondott Király Lajos tűzoltó ezredes, a Körmendi Katasztrófavédelmi Kirendeltség vezetője, Majczár István, az egyesület elnöke, Nagy Norbert, az egyesület parancsnoka, Rogán Valéria, a település polgármestere és Kovács András, a Vas Megyei Szent Flórián Tűzoltó és Polgári Védelmi Szövetség elnöke. A rendezvényen a Vas Megyei Katasztrófavédelmi Igazgatóság igazgatója nevében Király Lajos tűzoltó ezredes üvegkerámia emléklapettét és díszoklevelet adott át az egyesület részére.

30. *Arcok és harcok: hősök, példaképek, hazafiak a történelemben* címmel megnyílt Kőszegen a XXIV. Országos Ifjúsági Honismereti Akadémia. A Honismereti Szövetség és a Vas Megyei Honismereti Egyesület közösen szer-

vezett tábora hazai és határon túli diákok részvételével zajlott. A megnyitón Zsámboki Árpád, a Vas megyei szervezet elnöke, Majthényi László, a Vas Megyei Közgyűlés elnöke, Báthly Béla kőszegi alpolgármester és Debreczeni-Droppán Béla, az országos szövetség elnöke mondott beszédet.

Augusztus

2-3. Könyvbemutatóval és kiállítás-megnyitóval ünnepelte Pornóapáti alapításának 800 éves évfordulóját. Az első napon Kovács Géza helytörténész mutatta be *Communitas Fidelissima Pornóapáti 1919-2019* című könyvét a kultúrházban. Második napon a kulturális programok mellett ünnepi szentmisét tartottak a templomban, amelyen köszöntőt mondott Fülöp Orsolya polgármester és a Vas Megyei Közgyűlés képviselőjében Nagy Gábor tanácsnok.

5-8. 52. alkalommal rendezték meg a Savaria Urbanisztikai Nyári Egyetemet Szombathelyen. Az előadások *Kinek épül a város?* témakörben zajlottak. A nyitónapon a megyeháza dísztermében, a második és harmadik napon a Szombathelyi Evangélikus Egyházközség konferenciatermében üléseztek a résztvevők. A nyitóelőadást Körmendy Imre, a nyári egyetem tanácsának elnöke tartotta. A szabadegyetem negyedik napján tanulmányútra került sor a Bucsú-Bózsok-Cák-Kőszeg-Horvátzsidány-Csepreg-Bük-Bükiútföld útvonalon.

10. Az alsóújlaki falunap keretében felavatták a község új címerét és zászlóját. Az eseményen V. Németh Zsolt országgyűlési képviselő mondott köszöntőt.

11. A Muravidék megszállásának 100. évfordulója alkalmából fotókiállítás nyílt a terület elmúlt száz évéről a kercaszomori faluházban: a határon túli települések múltjáról és jelenéről láthat-

tak fényképeket az érdeklődők. A tárlatot Kapornaky Sándor polgármester mutatta be, köszöntőt mondott V. Németh Zsolt országgyűlési képviselő.

16. A szentgotthárdi Móra Ferenc Városi Könyvtár fennállásának 65. évfordulója alkalmából *Múltidéző képsorok* címmel nyílt fotókiállítás a könyvtárban. A rendezvényen köszöntőt mondott Huszár Gábor polgármester, a könyvtár 65. évét Molnár Piroska könyvtárigazgató mutatta be.

18. Ünnepi szentmisét celebrált dr. Székely János megyés püspök az olaszai Szent Miklós-templom 137 éves orgonájának felújítása és átadása alkalmából. A hangszert Rákász Gergely orgonaművész szólaltatta meg elsőként.

Körmend 775 éve címmel kiállítás nyílt a körmendi Batthyány-kastély dísztermében. A tárlaton a település jeles épületei és története elevenedik meg a várossá nyilvánítástól napjainkig. Az összeállítást dr. Nagy Zoltán néprajzkutató, nyugalmazott múzeumigazgató ajánlotta a jelenlévők figyelmébe.

A Felsőcsatári Önkéntes Tűzoltó Testület 130 éves jubileumi ünnepsége keretében új tűzoltószertárat avattak a településen. Köszöntőjében Feigl Tamás, a testület elnöke a tűzoltóegyesület történetéről beszélt, majd Marton Ferenc, a Vas Megyei Közgyűlés alelnöke elismerő oklevelet adott át. Az ünnepségen felszólalt még Kratochvíl Attila polgármester és Seper András, a Vas Megyei Katasztrófavédelmi Igazgatóság igazgatóhelyettese.

20. A nemzeti ünnep keretében bemutatták Répcelak településtörténeti monográfiáját, amely a város első fellelhető írásos említésének 750. évfordulója kapcsán készült el. A művelődési házban elsőként Szabó József polgármester beszélt a kötet létrejöttéről,

majd prof. dr. Csapó Tamás főszerkesztő mutatta be a kötetet.

21. A MNL Vas Megyei Levéltárában kiállítás nyílt *A márka neve: Savaria – Szombathely* címmel. A szervezők – a MNL Vas Megyei Levéltára, a Vasi Múzeumbarátság Egylet és a Berzsenyi Dániel Könyvtár helytörténeti klubja – 2019 tavaszától kezdték gyűjteni a Sabaria, Savaria és Szombathely névvel ellátott emléktárgyakat, dokumentumokat: mintegy 19 gyűjtő járult hozzá a tárlat összeállításához. A kiállítás keretében olyan 19–20. századi dokumentumok és tárgyak kerültek bemutatásra, amelyeken a Savaria vagy Sabaria, illetve a Szombathely nevek fő helyen, mintegy márkajelzésként, napjaink divatos kifejezését használva „brandként” szerepelnek.

22. Kiállítás nyílt az Iseum Savariensisben *KÉPTÉR – Savaria underground* címmel a 20. Savaria Történelmi Karnevál nyitónapján. A tárlat a városban csaknem másfél évszázada folyó régészeti kutatások legfontosabb eredményeit foglalta össze. A kiállítás létrejöttéről Csapláros Andrea, a Savaria MHV Múzeum igazgatója beszélt, majd dr. Puska Tivadar polgármester köszöntötte a megjelenteket. Végül dr. Bartus Dávid, az ELTE Régészettudományi Intézetének tanszékvezető egyetemi docense osztotta meg gondolatait a hallgatósággal a városi régészet viszonyosságairól.

29. A sárvári fotóklub a magyar fotográfia napja alkalmából a nemrég átadott Zene Házában megrendezte az I. Sárvári Fotószüretet. A nyitóelőadást Bánkúti András Balogh Rudolf- és Pulitzer-emlékdíjas fotóriporter tartotta. A rendezvény keretében hirdették ki a Sárvári Kép-Tárlat 2019 pályázat eredményeit, a legjobb 67 alkotásból pedig tárlat is készült, amelyet Kondora István polgármester nyitott meg.

30. A Körmendi Kastélyszínház Társulat első alkalommal szervezte meg a háromnapos, szeptember 1-ig tartó Rába-parti Színjátszó Fesztivált. A hagyományteremtő rendezvény során 11 előadás került bemutatásra.

Szeptember

6–8. A Sárvár és Vidéke Méhész Egyesület megalakulásának 95. évfordulója alkalmából háromnapos programsorozatra került sor, szakmai előadásokkal, kopjafaavatással, kulturális műsorokkal, a mézlovagrendek találkozójával. A programsor nyitóeseménye a közel 100 év eseményeit feldolgozó helyi méhésztörténeti kiállítás volt.

7. Várossá avatásának 10 éves évfordulóját ünnepelte Vép. Nagy Attila Vépről készült kisfilmje után Varga Gyula volt polgármester emlékezett a nagyközség várossá válására, aki az ünnepségen díszpolgári címben részesült. Az eseményen beszédet mondott még Harangozó Bertalan kormány megbízott, átadták a Vép városért érdemleveket, és köszöntötték a 10 éve született vépi gyermekeket.

8. Új világháborús emlékművet avattak Tömördön, a római katolikus templom előtti téren. Ünnepi beszédet mondott Kollárits Gábor polgármester és Majthényi László, a Vas Megyei Közgyűlés elnöke. Veres Gábor szobrászművész alkotását Vas Csaba plébános áldotta meg.

9. Ünnepélyes keretek között felavatták Szentgotthárdon a felújított zsidó temetőt. Az eseményen részt vett Márkus Sándor, a Szombathelyi Zsidó Hitközség elnöke és Winkler Miksa, a Mazsihisz korábbi elnökségi tagjai.

11. Konferenciával és kiállítással emlékezett a Magyar Rendészettudományi Társaság és a Rendőrség Tudo-

mányos Tanácsa a magyarországi határnyitás 30. évfordulójára Körmenden. Megnyitóbeszédet mondott Janza Frigyes nyugállományú rendőr vezérőrnagy, a Magyar Rendészettudományi Társaság főtitkára. A Városi Kiállítóteremben útleveleket, osztrák vámőr-, magyar útlevélkezelő-egyenruhát és más írott, tárgyi és képi relikviákat láthattak a tárlatot megtekintők.

12. A Nagy háborús emlékévhöz kapcsolódva átadták a felújított 1. világháborús parcellákat Szombathelyen, a Jáki úti temetőben. Az avatón a városvezetés képviselőjében beszédet mondott Illés Károly alpolgármester és Hende Csaba, az Országgyűlés törvényalkotásért felelős alelnöke.

12–13. Az Eötvös Loránd Geofizikai Alapítvány és a celldömölki önkormányzat kétnapos programot rendezett Eötvös Loránd magyar tudós emlékére, halálának 100. évfordulója alkalmából. Az eseménysorozat részeként emléktáblákat avattak a Ság hegy felső platóján, valamint a Bányász Múzeum oldalfalán. A Kemenesaljai Művelődési Központban konferenciára került sor, amelynek keretében neves professzorok emlékeztek a tudós munkásságára és annak hatásaira.

18. A Berzsényi Dániel Könyvtár helytörténeti klubja, a Vasi Múzeumbarát Egylet és a H+Média és Kulturális Egyesület közös programot szervezett a könyvtárban *Filmbe mentett emlékezet* címmel annak apropóján, hogy a Boros Ferenc és Horváth Zoltán függetlenfilmes alkotópáros 15 éve készít helytörténeti dokumentum- és ismeretterjesztő filmeket. Az évfordulás beszélgetést Lovass Tibor, a Helyi Televíziók Országos Egyesületének elnöke moderálta.

19. A Berzsényi Dániel Könyvtárban kiállítás nyílt „Szemlélődni és a szem-

lélt igazságot továbbadni”: szombathelyi domonkos leányoktatás, 1905–1945 címmel. A megnyitón köszöntőt mondott dr. Takátsné dr. Tenki Mária önkormányzati képviselő, a tárlatot megnyitotta Kakucs Adél Petra OP iskolaigazgató és Nagy Szilvia Andrea OP pedagógus (Kőszeg). A programon közreműködtek a Paragvári Utcai Általános Iskola tanulói.

Megnyílt Tóth Csaba Munkácsy-díjas festőművész *Isten és a világ* című kiállításorozata a Szombathelyi Egyházmegyei Levéltárban (Eölbey – ház). A tárlatot dr. Székely János megyés püspök nyitotta meg. A sorozat többi helyszíne: Premontrei Rendi Szent Norbert Gimnázium, Művészeti Szakgimnázium és Martineum Felnőttképző Akadémia.

21. A falu szülöttje, Für Lajos (1930–2013) történész, politikus nevét vette fel a felújított egyházsrádóci művelődési ház, valamint emlékszóbat rendeztek be a politikus tiszteletére. Az eseményen beszédet mondott dr. Bíró Friderika, Für Lajos özvegye, dr. Bíró Zoltán, a Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Archívum főigazgatója és dr. Hende Csaba, az Országgyűlés alelnöke.

23. Bemutatták a Kőszegről készült, a Magyar Várostörténeti Atlasz sorozatban megjelent kötetet, amelyet dr. Bariska István nyugalmazott főlevéltáros írt és állított össze. A kiadvány magyarul és angolul ad átfogó képet arról, mi minden történt a városban, hogyan változott, fejlődött Kőszeg 1246-tól. A kötet jelentőségét dr. Blazovich László professor emeritus, a Magyar Tudományos Akadémia Várostörténeti Albizottságának elnöke, az MTA doktora méltatta a Zwinger előadótermében.

25. A Berzsényi Dániel Könyvtár és a kőszegi Felsőbbfokú Tanulmányok

Intézete szervezésében a könyvtárban bemutatásra került a *Beszélő városok* könyvsorozat első darabja, a *Kőszegi történetek* című kötet.

A szergényi néprajzi gyűjtemény épületében dr. Horváth Sándor néprajzkutató *Hetedhét játékkországa* című, régi népi játékokról szóló előadása hangzott el. A Kulturális Örökség napjai rendezvénysorozat részét képező eseményt a Vasi Múzeumbarát Egyesület szervezte.

28. Nagytilajon felavatták Tőke Imre fafaragó szobrász emléktábláját a kultúrház előtt. Az ünnepségen V. Németh Zsolt országgyűlési képviselő méltatta a művész munkásságát. Tőke Imre Alsóújlakon született 1927. november 4-én, később Nagytilajon élt; ősi erejű, egy- és többalakos szobraival vált ismertté.

Október

10. A Berzsényi Dániel Könyvtár helytörténeti klubjának szervezésében Feiszt György nyugalmazott levéltáros előadást tartott *Dívák és bonvivánok Vas megyében* címmel. (Dívák: Márkus Emília, Honthy Hanna, Németh Mária, Karády Katalin; bonvivánok: Somlay Artúr, Páger Antal, Jávor Pál, Benkő Gyula, Bodor Tibor, Keres Emil, Horváth József).

14. Szombathelyen, az Új Írókés Galériában, Fenyves Áron művészettörténész, a budapesti acb Galéria főkurátora ajánlásával megnyílt Halász Károly *Magasles* című kiállítása.

17. Jaksa István (1894–1982) festőművész születésének 125. évfordulója alkalmából emlékkiállítás nyílt a Berzsényi Dániel Könyvtár előadótermében. A tárlatot Tóth Csaba Munkácsy-díjas festőművész ajánlotta a közönség figyelmébe. Jaksa István Buda-

pesten született, de Szombathelyen nevelkedett és egész életét itt élte le.

Sárváron, a Nádasdy Ferenc Múzeumban megnyílt az *Egészséget szigete* című kiállítás, amely a magyar szecesszió mesterének, Nagy Sándornak az életművét mutatta be. A tárlatot Körösfői-Kriesch György ajánlotta a közönség figyelmébe.

17–18. A rendszerváltozás 30. évfordulója alkalmából meghirdetett emlékév részeként kétnapos program-sorozatot szervezett Sárvár Város Önkormányzata.

18. Jubileumot ünnepelt az ELTE Savaria Egyetemi Központ: Szombathelyen 60. éve indult el a felsőoktatás. A rendezvénysorozat központi nyitóünnepségének az Agora-Savaria Filmszínház adott otthont, ahol a felszólalók, többek közt dr. Borhy László, az ELTE rektora, dr. Németh István, az ELTE szombathelyi ügyekért felelős koordinációs rektorhelyettese, a Berzsényi Dániel Pedagógusképző Központ igazgatója, dr. Rádli Katalin, az Emberi Erőforrások Minisztériuma szakmai főtanácsadója és dr. Gál László prof. emeritus felidézték az elmúlt 6 évtized legfontosabb eredményeit. A *Hatvan év hat percben* című rövidfilm premierjét követően az ünneplők megkoszorúzták Berzsényi Dániel szobrát. Az intézmény C-aulájában kiállítást nyílt az elmúlt 60 év fotóiból. A tárlatot készítette és megnyitotta Lenkai Nóra, a Savaria Campus Iroda vezetője és Garas Kálmán fotóművész, a BDPK Vizualis Művészeti Tanszékének óraadója.

19. Kőszegen, a Hotel Írottköben, a Csók István Művészkör Egyesület rendezésében megnyílt Berényi Sándor festőművész kiállítása. Az eseményen megjelenteket Palcsó Julianna köszöntötte, tárlatnyitó beszédet Báthty Béla, Kőszeg város polgármestere mondott.

20. Szombathelyen, az AGORA-Művelődési és Sportházban, a szerző, Bozay Zoltán közreműködésével bemutatták a *Népirtások a XX. században* című könyvet.

21. A Vasi Múzeumbarát Egylet *Gyűjtemények gyűjteménye* című sorozatának újabb eseményén, a Savaria Múzeum klubjában Bodó Judit mestertanár pódiumbeszélgetést folytatott Pfliegler Ármin óragyűjtővel.

22. Az 1956-os forradalom és szabadságharc 63. és a Magyar Köztársaság kikiáltásának 30. évfordulója alkalmából *1956 akkor és ott – Hírlapok és fotográfiák* címmel Szigethy Gábor Kossuth-díjas író, irodalom- és színháztörténész újsággyűjteményének legérdekesebb, 1956-os darabjaiból kiállítás nyílt a szentgotthárdi színházban. A tárlatot Szigethy Gábor nyitotta meg.

25–26. Kőszegen, a Jurisics-vár lovagtermében tartott ünnepi közgyűléssel, a kórus történetét bemutató kiállítással és több ősbemutatót felvonultató koncerttel emlékeztek a Concordia-Barátság Énekegyesület 160 esztendő múltjára. Köszöntőt mondott Szilágyi Imre elnök, Báthty Béla polgármester méltatta a közösségben éneklés nevelő erejét, a 160 év tevékenységéről, a szakmai munkáról Bertáné Horváth Ágota és Szilágyi Miklós beszélt. Másnap az evangélikus istentiszteleten énekelt is a kórus; 1859-ben Möszt Lajos evangélikus tanító kezdeményezésére jött létre a Concordia daládra.

26. Az 1950-es évek elején hortobágyi munkatáborokba hurcoltak tiszteletére, Nagyrákos Község Önkormányzata és az Őrségi Kitelepítéseket Kutató Egyesület kezdeményezésére, emlékművet avattak Nagyrákoson, amely a községet átszelő Szala-patak mentén, a település központjában kapott helyet. Az ünnepségen egybegyűlteket Németh

Istvánné Baksa Eszter polgármester köszöntötte, az alkotás létrejöttének körülményeit Róka Zsuzsa elnök ismertette. Az emlékművet, amelyet Palatkás József fafaragó, népi iparművész készített, és amelyen 34 személy neve olvasható, Perjésiné Máté Róza, a Nagyrákosi Református Egyházközség lelkipásztora áldotta meg. Zárásként az emlékezők koszorúkkal és virágokkal rótták le tiszteletüket a kitelepítettek előtt.

28. A körmendi Dr. Batthyány-Strattmann László Múzeum és a Magyar Éremgyűjtők Egyesülete Szombathelyi Csoportja szervezésében megnyílt *Az 50 éves szombathelyi éremgyűjtők tisztelgése a 775 éves Körmend városa előtt* című kiállítás. A tárlatnyitó közönséget Bebes István polgármester és Pál Ferenc titkár (MÉESZCS) köszöntötte. Megnyitóbeszédet Majthényi László, a Vas Megyei Közgyűlés elnöke mondott.

30. Halottak napja közeledtével kegyeleti sétára hívta Szombathely régi temetőjébe a város múltja iránt érdeklődőket a Berzsenyi Dániel Könyvtár helytörténeti klubja, a Szombathelyi Szépítő Egyesület és a Vasi Múzeumbart Egylet. A sétát Orbán Róbert helytörténész vezette.

31. A Berzsenyi Dániel Könyvtárban bemutatták Vas megye egykori főállatorvosa, dr. Molnár Rezső *Isten nélkül* című regényét. A szerzővel a Magyar Nyugat Könyvkiadót képviselő dr. Gyurácz Ferenc irodalomtörténész, a kötet szerkesztője beszélgetett.

November

4. Vönöcki vadászházuk udvarán tartott trófeabemutatóval és elismerések átadásával ünnepelte fennállásának 55. évfordulóját a Kemenesaljai Nimród Vadásztársaság.

4-5. Közös faültetéssel indította ünnepi rendezvénysorozatát az 50 éves Sárvári Pedagógus Női Kar. Másnap a Nádasy Kulturális Központ könyvtárában bemutatták a kórus történetét összefoglaló kötetet, amelyet Hollerné Horváth Márta szerkesztett, és megnyílt az elmúlt fél évszázad emlékeit összefoglaló kiállítás.

5. Ez évben az Ostffyasszonyfai Hadifogoly-temető és Hadisírgondozó Egyesület, a Szombathelyi Erdészeti Zrt., a Vas Megyei Önkormányzat, a Honvédelmi Minisztérium, továbbá Ostffyasszonyfa és Nagysimonyi községek önkormányzatai szervezték a halottak napi megemlékezést az ostffyasszonyfai 1. világháborús hadifogoly-temetőben. Szentmisét celebrált dr. Márfi Gyula nyugalmazott veszprémi érsek. Ökumenikus igeliturgia hangzott el a különböző népek itt nyugvó katonáiért. Az ünnepségen többek közt a Vas Megyei Kormányhivatal, a Vas Megyei Önkormányzat, a szombathelyi 83. Poppr Emil Területvédelmi Zászlóalj és a 11. Katonai Igazgatási és Érdekvédelmi Iroda, a Vasi Honvéd Bajtársi Egyesület, az Osztrák Bajtársi Szövetség Burgenlandi Tartományi Elnöksége és a Vas Megyei Temetkezési Kft. képviseltette magát. A győri 12. Arrabona Légvédelmi Rakétaezred katonái díszlegtek, közreműködött a Veszprémi Légierő Zenekar. Beszédet mondott dr. Andor Ferenc, a Vas Megyei Temetkezési Vállalat nyugalmazott igazgatója és dr. Téglás Gyula, a Honvédelmi Minisztérium delegáltja.

Koszorúzási ünnepséggel és kiállításal emlékeztek a szombathelyi Nyitra Utcai Általános Iskola tanárai és diákjai intézményük elődjére. A Szövő és a Zanati utcák kereszteződésében álló emléktáblánál dr. Kalocsai Péter

történész vázolta fel a 75 éve lebombázott Szövő Utcai Elemi Iskola történetének legfontosabb momentumait.

6. A roma holokauszt áldozataira emlékeztek Szombathelyen a Jászai Mari utcai emlékműnél, ahol dr. Nemény András, Szombathely MJV polgármestere, Erdélyi László, a Roma Holokauszt Emlékmű Bizottság ügyvivője és Márkus Sándor, a Szombathelyi Zsidó Hitközség elnöke idézte fel 1944 novemberének tragikus történéseit.

8. A Berzsényi Dániel Könyvtár és a Vasvári Békeház Képzőművészeti Gyűjtemény kiállítást rendezett Szakács László (1909–1990) celldömölki származású festőművész emlékére. Köszöntőt mondott Tóth Balázs, Vasvár város polgármestere, a kiállítást Tóth Csaba Munkácsy-díjas festőművész méltatta. Az eseményen közreműködött Flier Edit és Császár János.

9. Bővített kiadásban jelent meg a térség történetét, mondáit feldolgozó, *Hegyháti krónikák* című gyűjtemény. A Pintér György pedagógus, helytörténész kötetének bemutatója alkalmából rendezett könyvbemutatót Farkas Csaba, a Szülőföld Kiadó vezetője nyitotta meg, Tóth Balázs, Vasvár város polgármestere köszöntötte a közönséget, majd dr. Zágorhidi Czigány Balázs történész, múzeumigazgató és Gergye Rezső, a Nagy Gáspár Művelődési Központ vezetője ajánlotta elolvasásra a kiadványt.

A Vas megyei hagyományörzők és a kőszegi darabontok találkozóján Szent Márton bronz lábnyomát helyezték el a Hunyadi Mátyás parkban.

10. Emlékművet állíttatott a Rönöki Árpád-házi Szent Imre Herceg Templom Alapítvány az osztrák-magyar határon emelkedő rönöki templom kertjében. Az összes magyar szent tiszteletére buzdító alkotásra, amelynek létre-

jöttéről Hegyi László, a kezdeményező szervezet elnöke beszélt, Takács Gyula plébános kérte Isten áldását.

A vasvári városnéző séták 11. eseményén dr. Zágorhidi Czigány Balázs történész, múzeumigazgató mutatta be az érdeklődőknek a szentkúti erdő melletti zsidó temetőt.

12. A Berzsényi Dániel Könyvtárban bemutatták a Kossuth Kiadó Magyar Örökség sorozatának legújabb kötetét. Az *Őrség* című albumot, amelynek fotóit Zóka Gyula zalai fényképész készítette, szövegét Pánczél Petra írta, és Megyeri Anna történész, a Göcseji Múzeum munkatársa méltatta.

14. A Berzsényi Dániel Könyvtár helytörténeti klubjának *Helyek – épületek – építészek* sorozata keretében dr. Kiss Gábor régész előadást tartott a szombathelyi Szent Márton-templom építéstörténetéről.

Ünnepi hangversenyt és kiállítást rendezett a szombathelyi Bartók Béla Zeneiskola Alapfokú Művészeti Iskola az intézmény fennállásának 110. évfordulója alkalmából.

15. Magyarországi Szlovének Szövetsége, Szentgotthárd Város Önkormányzata és a Galéria-Múzeum Lendva kiállítást rendezett Szentgotthárdon, a Szlovén Kulturális és Információs Központban a 2019 augusztusában megtartott 18. Nemzetközi Művésztelep alkotásaiból. A tárlatot Metka Lajnšček, a Szlovén Köztársaság magyarországi főkonzulja nyitotta meg. A kiállításnyitót szoboravatás előzte meg: a Várkertben leleplezték Robert Jurak *Rabarica* című alkotását, amelyet nyáron készített a művésztelepen.

Emléktáblát állítottak Körmen-den Németh Mária (1897–1967) tiszteletére az operaénekesnő ma már nem álló szülőháza közelében, a Mátyás király ut-

cában. A Csaba József Honismereti Egyesület, Körmend Város Önkormányzata és a Faludi Ferenc Könyvtár összefogásának köszönhetően sikerült pótolni az időközben lebontott szülőház (Mátyás király u. 10.) falán 1997-ben elhelyezett, majd elveszett táblát. Bebes István polgármester avatóbeszédét követően könyvpremierre is sor került: a könyvtárban Benke Éva Radnóti-díjas főiskolai tanár, a kötet szerkesztője művészi felolvasásával és dr. Vörös Ottó, a Csaba József Honismereti Egyesület elnöke méltató szavaival bemutatták Gál József *Rekviem a drámai szopránért – Németh Mária emlékezete 1897–1967* című könyvét. A kötetben összegyűjtött levelek háttértörténetét a szerző ismertette.

16. A Vas Megyei Honismereti Egyesület által szervezett XVI. Megyei Pátria Nap eseményeinek a Savaria Múzeum adott otthont. Megnyitóbeszédet és köszöntőt mondott Zsamboki Árpád, a VMHE elnöke és Csapláros Andrea, a Savaria MHV Múzeum igazgatója. Csapláros Andrea *Múzeumok a helyismeret / helytörténet / honismeret szolgálatában. A Savaria Múzeum példája és gyakorlata* és dr. Katona Attila tanszékvezető egyetemi docens (ELTE SEK) *Korok, települések, alkotó egyéniségek* című előadását követően Répcelak város monográfiáját Szabó József polgármester és dr. Csapó Tamás nyugalmazott főiskolai tanár, egyetemi magántanár (ELTE SEK), Talabér Lászlóné: „Nevét egy nemzet hordozta ajakán” – Széll Kálmán munkássága Szentgotthárd fejlődéséért című könyvét Molnár Piroska könyvtárigazgató, a Szentgotthárdi Honismereti Klub vezetője, a 775 éves Körmend jubileumi köteteit Mecsériné Doktor Rozália könyvtárvezető és Móricz Péter múzeumvezető, a *Kőbe véssett emlékezet. A Nagy Háború emlékhelyei Vas*

megyében című könyvet Jagadics Péter nyugállományú alezredes és a kötet társszerzője, Benkó Sándor, a Sárospataki Fotóklub elnöke ismertették. Sor került a Honismereti Szövetség 2019. évi kitüntettjeinek köszöntésére és rövid méltatására, továbbá a Vas Megyei Honismereti Egyesület Szülőföldért díszoklevelének átadására is. A programot a Savaria Múzeum kiállításainak fakultatív megtekintése zárta.

17. Püspökmolnáriban, a községi Faluházban bemutatták Kuglics Gábor *Püspökmolnári – Egy Rába-menti kis falu élete* című könyvét. A szerzővel Tausz István Vas megyei önkormányzati képviselő, a kulturális értékek tanácsnoka folytatott pódiumbeszélgetést.

20. *Megújult kincseink* címmel a közelmúltban restaurált saját köteteit, grafikáit felvonultató kiállítást rendezett a Szombathelyi Egyházmegyei Könyvtár. A közönséget dr. Perger Gyula gyűjteményi igazgató köszöntötte, a tárlatot Gy. Molnár Kerstin, az Archivart Könyvrestaurátor Műhely szakmai vezetője ajánlotta a közönség figyelmébe.

22. Éhen Gyula születésének 166. évfordulóján koszorúzási ünnepséget szervezett a Vas Megyéért Egyesület. Szombathely egykori polgármestere Alkotás utcai mellszobránál tartott eseményen a városvezető ükunokája, Simon Balázs és dr. Balázs Péter jegyző méltatta Éhen Gyula munkásságát.

27. A Vasi Múzeumbarát Egylet vendége dr. habil. Kalocsai Péter történész volt, aki a 75 éve légitámadások következtében megsemmisült Szövő Utcai Elemi Iskola történetébe avatta be az előadására összegyűlt érdeklődőket. Az eseménynek a Savaria Múzeum adott otthont.

28. Koncz János (1894–1937) Jáki úti temetőben lévő nyughelyének megkoszorúzásával kezdődött a szombathelyi

születésű hegedűművésztől elnevezett, immár 16. alkalommal megrendezett országos hegedűverseny. A megemlékezésen beszédet mondott Fodor István, a Szombathelyi Tankerületi Központ igazgatója és Gál József helytörténész.

29. Szombathelyen, a Weöres Sándor Színház aulájában, Oroszy Csaba képzőművész ajánlásával megnyílt Lesenyi Márta Munkácsy-díjas és Vas megyei Prima díjas Érdemes Művész kiállítása.

December

1. Harasztifaluban felavatták a megújult művelődési házat. Az ünnepi program szentmisével kezdődött a Szent László-templomban. A kultúrházban avatóbeszédet mondott V. Németh Zsolt, a térség országgyűlési képviselője és Vámosné Markszt Mária polgármester. A megújult közösségi épületre Rátkai Imre egyházasközponti plébános kérte Isten áldását.

4. Szombathelyen, a Megyeháza dísztermében bemutatták a *Farkas Géza (1890–1971) fényképészeti műterme* című kötetet, amely a Szülőföld Könyvkiadó gondozásában jelent meg három nyelven, a neves fotós unokája, Asbóth Mária fíradózatának köszönhetően. Az eseményen a kiadót képviselő Farkas Csaba mellett dr. Székely János megyés püspök, Majthényi László, a Vas Megyei Közgyűlés elnöke, dr. Puskás Tivadar, Szombathely MJV polgármestere és Benkő Sándor fotóriporter méltatták a fotográfus munkásságát és szóltak a kötetéről.

8. Rádóckölkeden, a faluházban bemutatták a község történetét feldolgozó monográfiát. Süle Erika, az egyházasközponti Kossuth Lajos Általános iskola igazgatónője, a kötet szerkesztője és a szerző, László Zoltán beszélt a könyv keletkezéséről és tartalmáról.

9. Szombathelyen, az Őrvidék Házban bemutatták *Mikes Kelemen Törökországi levelek* című művének reprint kiadását. A rendezvényen köszöntőt mondott Kukor Ferenc tanár, a Rákóczi Szövetség alelnöke. Prof. dr. Tóth Ferenc tudományos tanácsadó, az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet munkatársa a 225. éve Szombathelyen megjelent levéltárgy kézirattörténetéről, Horváth Vilmos, a Montage Magazin főszerkesztője Mikes Kelemen életútjáról, Tóth Péter irodalomtörténész, az ELTE Bolyai János Gyakorló Általános Iskola és Gimnázium tanára a szóban forgó mű magyar irodalomra kifejtett hatásairól, Gergye Rezső, a vasvári Nagy Gáspár Művelődési Központ igazgatója Béri Balogh Ádámról tartott előadást.

11. A Berzsényi Dániel Könyvtár és a Magyar Nyugat Könyvkiadó szervezésében Kövér István *A tanácsköztársaság Vas vármegyében (Tények, adatok, dokumentumok)* című könyvének bemutatására került sor a könyvtárban. Köszöntőt mondott dr. Puskás Tivadar, Szombathely város volt polgármestere, közreműködött Dr. Gyurácz Ferenc, a könyv szerkesztője és kiadója.

12. Fábiánné Biczó Ilona (1886–1970) képzőművész, középiskolai tanár életútját ismerteti az *Arcképcsarnok – Híres szombathelyi nők* sorozat 20. kötete, amely a Szülőföld Könyvkiadó gondozásában jelent meg. Szerzői: Fábián Dénes és Kovács Árpád. Az Őrvidék Házban tartott könyvpremier vendégeit dr. Puskás Tivadar, Szombathely MJV volt polgármestere köszöntötte. Az eseményen felszólalt dr. Takátsné dr. Tenki Mária városi képviselő asszony, a kiadványsorozat egyik szerkesztője és prof. dr. Kovács Árpád, a Költségvetési Tanács elnöke, a kötet társszerzője.

Szakmai programot tartott őriszentpéteri központjában az Őrségi Nemzeti Park Igazgatósága, *Lepke-háló – Egy közösség a természetért* címmel. Az eseményen bemutatták az önkéntes program eredményeit, és megnyitottak egy, a lepkékről szóló interaktív kiállítást. A program jelentőségét Markovics Tibor igazgató és V. Németh Zsolt miniszteri biztos, országgyűlési képviselő méltatta.

14. Boldog Brenner János halálának évfordulójáról Szombathelyen lelki ráhangolódással és ünnepi szentmisé-

vel, Máriaújfaluban litániával, Rábakethelyen ünnepi szentmisével, zárásként pedig gyalogos zarándoklattal emlékeztek meg a hívek.

16. Szombathelyen, az Agora – Művelődési és Sportházban bemutatták Ferkovics József festőművész *Visszatekintés* című albumát, amely a Szülőföld Kiadó gondozásában jelent meg.

18. A Vasi Múzeumbarát Egylet nyitott versmondó köre *Csillagod vezessen fényutat* címmel mutatta be karácsonyváró műsorát a Savaria Múzeumban.

